

PRINT ISSN 2080-3716
ONLINE ISSN 2304-2664

QENDRA PËR KËRKIME RAJONALE

**REVISTA SHKENCORE
PAVARËSLA**

VITI II, NR.1(2)

MAJ 2016

VLORE, 2016

Qendra për Kërkime Rajonale

REVISTA SHKENCORE PAVARËSIA

Viti II, Nr.1(2)

Maj 2016

Bordi Editorial

PROF.DR. LUAN GJONÇAJ - Kryeredaktor

PROF. DR. MUHARREM DEZHGIU

PROF.AS.DR. ENGJËLL LIÇAJ

PHD SIRI HOXHA

DR.VERONIKA DURMISHI

DR. EDMIRA CAKRANI

ARK. ARBEN MEKSI

DR. SILVANA SUKAJ

DR. MARJETA BONJAKO

Editor

Dr.Edmira Cakrani

As. Editor

Msc. Enerik Shabani

Qendra për Kërkime Rajonale nuk mban përgjegjësi për opinionet e shprehura nga autorët. Këto opinione janë qëndrime të autorëve të artikujve dhe nuk shprehin as qëndrimin e Qendrës për Kërkime Rajonale, as të SHPAL “Pavarësia”.

Botues

SHPAL “Pavarësia”

Bulevardi Vlorë-Skelë

PO.BOX 4358 AL-9401, Vlorë

ALBANIA

E-mail: gkr@unipavaresia.edu.al; www.unipavaresia.edu.al

COPYRIGHT © SHPAL “PAVARËSIA”, VLORË

ALL RIGHTS RESERVED

The idea of a united Europe and the establishment of KQEC	1
	<i>Dokt. Jeta Goxha</i>
Medical precautions “Mandatory treatment in a medical institution”. The actuality and the compliance of human rights implementation	6
	<i>Msc. Anila Dharmo (Fega)</i> <i>Iliba Bezati</i>
The concept of economic development according Amartyas Sen’s approach	14
	<i>Dokt. Ermira Sela</i>
Armëmbajtja pas shfuqizimit nga Gjykata Kushtetuese	19
	<i>Mag. Florjan Kalaja</i>
The relationship between political elites and the democratization processes, an analytical overview. Case of Albania	44
	<i>Msc. Fabiola Deliaj</i>
Future challenges of public finances in Albania	50
	<i>Dr. Veronika Durmishi</i>
Identifying the factors that influence the growth of non-performing loans in the Albanian banking sector	63
	<i>Msc. Klodiana Dautaj</i> <i>Msc. Erola Isufi</i>
Relationship between real exchange rate and remittances in Albania	70
	<i>Dr. Edmira Cakrani</i>
Marketing as an important tool of the tourism development strategy in the region of Vlora	79
	<i>Dokt. Merita Murati</i>
Territorial employment pacts and their impact in Albania’s economy	91
	<i>Msc. Blerina Dhrami</i>
The foreign direct investment and arbitration in Albania	100
	<i>Dokt. Argita Lamaj</i>

Secure communication Ad-Hoc. An overview of two types of Ad-Hoc wireless networks, MANETs and VANETs	106
	<i>Dokt. Esmeralda Hoxha</i>
Web application for managing human resources on a contact center	118
	<i>Msc. Anduel Mehmeti</i>
Partitioning the blocks of a Steiner triple system into partial parallel classes	124
	<i>Msc. Jezerca Hodaj</i> <i>Prof.As. Melissa Keranen</i>
Le Corbusier, the autodidact student of visual art	130
	<i>Skerdilaid Hysenaj</i>
Vlora Waterfront	138
	<i>Flori Durmishi</i>

THE IDEA OF A UNITED EUROPE AND THE ESTABLISHMENT OF KQEC

PhD Candidate Jeta Goxha

Faculty of Economics and Social Sciences

Department of Law and Political Sciences

SHPAL "Pavarësia" Vlorë

ALBANIA

e-mail: jeta.goxha@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

The relationship between Western Europe countries that today are members of EU, were based on rivalry dhe distrust. The idea of a United Europe in that time was still a dream. Even that dream was destroyed for a time by the wars, that ravaged the old continent during the first half of the XX century. The tensions that sprang from this relationships, were the cause of two of the biggest wars of the XX century.

The author's aim in this research relates to her belief that the The European Community of the coal and steel plays an essential role in economic development, it is also the first step towards an important multi-disciplinary structure.

Culturor and linguistic differences prevailed, but not only, economic and political differences were a characteristic of Europe's countries. One good thing that came after the destruction brought on by the Second World War, was a new hope. The people that during the war had resisted the totalitarianism, were very decided in ending the rivalry and international hatred, to build a new and stable peace.

Between the years 1945 and 1950, a group of statesmen, including Robert Shuman, Konrad Adenauer, Alcide de Gaspari and Winston Churchill, had the goal of convincing their countrymen to enter a new era. New structures would be build in Western Europe, based on common interests and established based on deals that would guarantee the rule of law and equality between states.

Keywords: Western Europe, the Shuman plan, economic integrity, peace, prosperity

HYRJE

Ajo, që sot të gjithë e njohim si organizatën më të rëndësishme europiane, si në këndvështrimin politik edhe atë ekonomik, sot një strukturë ligjore dhe institucionale komplekse, është e vështirë të kuptohet pa marrë në analizë dhe shqyrtuar fillesat historike të njërit prej komuniteteve më të rëndësishme të Bashkimit Europian.

Gjatë viteve të Luftës së Dytë Botërore u hodhën idetë e para për të ardhmen e Europës, ide, të cilat disa vite më vonë morën jetë dhe u bënë baza e integritimit europian.

Një prej ideatorëve më të rëndësishëm ishte Jean Monnet, i cili me 5 gusht 1943 gjatë një mbledhje të Komitetit të Çlirimit Kombëtar Francez deklaroi: "*Nuk do të ketë paqe në Europë,*

*në qoftë se shtetet janë krijuar mbi bazën e sovranitetit kombëtar¹ ... Vendet e Evropës janë shumë të vogla për t'u garantuar popujve të tyre prosperitetin e nevojshëm dhe zhvillimin social. Sipas deklaratimit të Monnet, kjo do të ishte e mundur vetëm nëse këto shtete bashkëpunojnë dhe bashkëveprojnë me njëra-tjetrën. Europa do të ishte e bashkuar nëse këto vende krijojnë një federatë. Pavarësisht idesë së Monnet, i cili u vijua nga një plan tjetër i rëndësishëm për Evropën, "Plani Shuman", sot Bashkimi Evropian është një organizatë *sui generis*.*

EVROPA E PASLUFTËS

Pasojat që la Lufta e Dytë Botërore në Evropë, pothuajse ishin të përmasave ekstreme: ekonomia e shkatërruar, vendbanime të rrënuara dhe miliona të vdekur. Për shekuj me rradhë Evropa ka qenë skenë tensionesh, konfliktesh dhe ndarjesh. Vetëm fill pas tmerreve të Luftës së Dytë Botërore, mund të themi se u vu re "një rigjallërim", i karakterizuar nga dëshira për të krijuar një klimë paqeje dhe bashkëpunimi. Udhëheqësit e Evropës Perëndimore dhe Shteteve të Bashkuara të Amerikës kërkonin të vendosnin siguri dhe prosperitet në Evropën e pas luftës. Pasojat fatale ishin ende të pranishme, pavarësisht ndryshimeve që kishin ndodhur në Evropë pak vite pas mbarimit të Luftës së II Botërore. Ekspansioni sovjetik në Europë dhe ngjarjet e vitit 1948 në Çekosllovakia e bënë edhe më të fortë këtë ndjenjë. Të gjendur përballë një realiteti të tillë, disa qeveri europiane ndërmorrën iniciativën e mbrojtjes kolektive.

Lëvizjet e para mbarë evropiane, të cilat bënë thirrje për një Evropë të bashkuar dhe të lirë, lindën gjatë Luftës së Dytë Botërore. Qëllimi kryesor ishte bashkimi i shteteve, si në këndvështrimin ekonomik, ashtu edhe në atë dhe politik. Njëkohësisht, të shumta qenë përpjekjet për të siguruar një klimë të re paqeje dhe ndërmarrjen e një sërë iniciativash për parandalimin e konflikteve, që mund të merrnin jetë në një periudhë të mëvonshme.

Në fakt, pas Luftës së Dytë Botërore, kontinenti u nda përsëri, edhe pse u hodhën hapat e para të bashkëpunimit midis vendeve të Evropës Perëndimore. Marrëdhëniet ndërmjet vendeve pas Luftës së Dytë Botërore ndryshuan në mënyrë dramatike, si pasojë e një varg faktorësh politikë dhe ekonomike, të cilat mundësuan ndryshimin e qëndrimeve të shteteve evropiane dhe fillimin e bashkëpunimit dhe të integritetit evropian. Disa nga këta faktorë sollën formimin e organizatave ndërkombëtare të ndryshme në shkallë botërore dhe rajonale, të cilat siguruan frymën e bashkëpunimit dhe shkallën e ndryshme të integritetit ndërmjet vendeve anëtare.

Mënyra se si e konceptonte Jean Monnet realizimin e bashkimit evropian ishte krejt ndryshe nga projektet e mëparshme. Europa, sipas tij, do të bëhej duke filluar nga ndryshimi i kushteve ekonomike, të cilat përcaktonin edhe sjelljen njerëzore. (Paskal Milo, 2002). Normalisht, bëhej fjalë për një projekt mjaft ambicioz, i cili do të kishte vështirësi të gjente terren, të bëhej konkret në një klimë si ajo e pasluftës. Ideja fillestare ishte ajo e bashkimit të shteteve, si nga ana ekonomike, ashtu edhe ajo politike, në mënyrë që të parandalonte çdo lloj konflikti të ardhshëm dhe të garantonte një klimë paqeje. Plani ishte hartuar për të realizuar një kontroll të përgjithshëm të ekonomisë franceze, e cila kishte shfaqur shenja të një sëmundje serioze, që përpara fillimit të Luftës së Dytë Botërore (Desmond Dinan, *Historia e integritetit Evropian*).

¹ Jean Monnet u bë anëtar i Komitetit Francez për çlirimin kombëtar i qeverisë franceze në mërgim në Algjeri. pikërisht në këtë moment u krijua, vizioni i tij për një bashkim të Evropës, për të rifituar dhe mbajtur paqen.

PLANI SHUMAN DHE LINDJA E KEQÇ

Robert Shuman, i inspiruar nga një ide fillimisht e krijuar nga Zhan Mone, më 9 Maj 1950, propozoi formimin e Komunitetit Evropian për Qymyrin dhe Çelikut (KEQÇ). Vendet, që dikur kishin luftuar njëri-tjetrin, prodhimin e qymyrit dhe të çelikut e bashkuan nën një institucion të përbashkët, të quajtur “Autoriteti i Lartë”.

Në mënyrë tejet simbolike, por në të njëjtën kohë edhe praktike, “mbeturinat e luftës” u shndërruan në instrument pajtimi dhe paqe. Në deklaratën e tij Robert Shuman, propozoi krijimin e një tregu të përbashkët me dy sektorë të veçantë, që kohë më parë ishin përdorur vetëm për qëllime ushtarake, si ai i qymyrit dhe i çelikut.

Robert Shuman deklaronte se “Europa nuk do të bëhej e gjitha menjëherë, ose sipas një plani të vetëm. Ajo do të ndërtohet nëpërmjet arritjeve konkrete”(shiko ne:Dadalo-Europe). Objektivi i një integrimi kompleks i vendeve evropiane ishte projekti i një të ardhmeje të afërt, por që do të realizohej në mënyrë graduale.

Shuman deklaroi se një Evrope e bashkuar ishte themelore për paqen botërore dhe se armiqësia e vjetër midis Francës dhe Gjermanisë duhej eliminuar. Si masë e parë për realizimin e këtij qëllimi, ai propozoi të vihej gjithë prodhimi franko-gjerman i qymyrit dhe çelikut nën mbikëqyrjen e një autoriteti të lartë të kontrolluar, në të cilin mund të bënin pjesë edhe vende të tjera evropiane (Iva Zajmi, *E Drejta Europiane*, 2008).

Kjo nënkuptonte integrimin e Gjermanisë në KEQÇ së bashku me Francën si nga pikëpamja ekonomike, po ashtu edhe nga ajo politike. Shuman mbronte idenë e transferimit të sovranitetit një autoriteti më të lartë dhe të pavarur, që do të ushtronte kompetencat në këta sektorë, të cilat më parë drejtoheshin nga vetë shtetet dhe do të merrte vendime që do t’i detyronin këto te fundit (*Historiku i integritit të Bashkimit Evropian*, Qendra për kërkim dhe zhvillim). Kjo nënkuptonte që bashkëpunimi midis këtyre vendeve do të ishte krejt ndryshe nga ai që kishte ekzistuar më parë.

Lindja e KEQÇ, ishte hapi i parë drejt bashkimit të Europës: themeluesit e saj mendonin që ky organizëm të mbijetonte ishte e nevojshme të shkohej më tej.

OBJEKTIVAT DHE PRITSHMËRITË E KEQÇ

Me lindjen e këtij Komunitetit të ri u krijua një strukturë e re mbi kombëtare e pajisur me institucione të krijuara posaçërisht për të (E.Canaj, S.Bana, *E Drejta e Bashkëpunimit Evropian*). Pavarësisht thirrjeve të drejtuara vendeve evropiane, vetëm pesë prej tyre u përgjigjën pozitivisht – Gjermania, Italia, Holanda, Luksemburgu dhe Belgjika. Pra, marrëveshja e Parisit për formimin e KEQÇ-së, në vitin 1951 u nënshkrua nga gjashtë vendet e para anëtare dhe hyri në fuqi në 25 Korrik të vitit 1952.

Ky Komunitet kishte një afat 50-vjeçar dhe pushoi së ekzistuari në vitin 2002. Ndërkohë, në vitin 1957 me Traktatin e Romës u krijuan Komuniteti Ekonomik Evropian (KEE) dhe Komuniteti i Energjisë Atomike (EUROATOM) (*Manuali i Proçesit të integritit*, 2009).

Objektivat e Komunitetit (KEQÇ) ishin themelimi i një zonë të lirë tregtare dhe vendosja e themeleve për krijimin e tregut të përbashkët të lëndëve të para themelore në shtetet e industrializuara – qymyrit dhe çelikut.

Në këtë mënyrë u krijua një Organizatë e një tipi krejtësisht të ri. Behej fjalë jo vetëm për një zonë tregtie të lirë, por edhe për ngritjen e një tregu të përbashkët, kjo në fakt në një fushë me rëndësi të jashtëzakonshme për periudhën e atëhershme.

Shtetet anëtare ua kaluan një pjesë të konsiderueshme të sovranitetit të tyre institucioneve të sapokrijuara mbi kombëtare.

Por, pavarësisht arsyeve ekonomike, një prej objektivave themelore të KEQÇ ishte krijimi i një terreni të bazuar në paqe dhe bashkëpunim. Vendet që më parë ishin urryer, kishin luftuar kundër njeri-tjetrit do të kishin mundësinë të bashkëjetonin, duke hequr dallimet që ekzistonin midis Europës dhe Europës Perëndimore. Një ndër objektivat kryesore ishte vendosja e një rendi të ri, paqes, në Europën e pasluftës. Rajon i cili kishte qenë vatra e intrigave dhe katastrofave jo vetëm ekonomike por edhe njerëzore. Gjetja e një mekanizmi të përshtatshëm ishte urgjente.

Pikërisht në një moment të tillë KEQÇ do të shënonte përpjekjet e para drejt integritit evropian, të cilat realisht kishin marrë jetë shumë dekada më parë.

Me këtë marrëveshje u vendosën institucionet qendrore me karakteristika mbikombëtare si: Autoriteti i Lartë, Këshilli i Ministrave, Parlamenti dhe Gjykata e Drejtësisë, të cilat ishin të autorizuar të vendosnin taksa për prodhimin e qymyrit dhe të çelikut me të cilat financoheshin veprimtaritë e Komunitetit (KEQÇ) dhe të vendosin lidhur me çështjet si: heqja dhe ndalimi i barrierave doganore, përcaktimi i çmimeve në raste të caktuara ose caktimi i minimumit dhe i maksimumit të taksave doganore për importin e qymyrit dhe të çelikut nga vendet e treta.

Gjashtëdhjetë e dy vjet më vonë një propozim i tillë mund të duket i parëndësishëm, mund të konsiderohet pak më shumë se një marrëveshje e tregtare ndërmjet dy shteteve. Por, në fakt ajo ishte e bazuar në një qëllim që më vonë do të rezultonte revolucionar.

PËRFUNDIME

Nëse sot BE-ja karakterizohet si unitet në progres i kontinentit të Evropës, është rrjedhojë e zhvillimit dhe e ngjarjeve në gjysmën e dytë të shekullit XX-te, gjatë kësaj periudhe për Evropën më shumë ishin karakteristike ndarjet, antagonizmat dhe interesat e ndryshëm, sesa objektivat e përbashkëta.

Gjatë kësaj periudhe KEQÇ paraqitej si e vetmja formë e mundshme e integritit evropian mbi kombëtar. U promovua “në një kontekst demokracie dhe paqe” e cila do të lejonte shtetet më të rëndësishme evropiane në një moment të vështirë historik, të rilindnin. Lindja e KEQÇ ishte akti i parë i rëndësishëm, që do të hapte rrugën drejt Bashkimit Evropian, e cila do të merrte jetë 45 vjet më vonë.

Nga njëra anë, arsyeja politike e kësaj nisme, ishte eliminimi i konflikteve ndërmjet vendeve evropiane, në veçanti midis Francës dhe Gjermanisë, nëpërmjet një politike të përbashkët mbi kombëtare të qymyrit dhe Çelikut.

Nga ana tjetër arsyeja ekonomike, e cila ishte bazuar në besimin se rimëkëmbja ekonomike e vendeve që do të bëheshin pjesë e Komunitetit do të bazoheshin në këta dy sektorë.

Përvoja tregoi se themelimi i KEQÇ ishte tejet pozitiv, jo vetëm për rezultat e drejtpërdrejta, por edhe për faktin, sepse hapi rrugën për formimin e subjekteve të tjerë të ngjashëm në sektorë ekonomik, të cilët morën jetë disa vite më vonë.

Zgjerimi i Bashkimit Evropian ishte pritur dhe kërkuar që në fillim me qëllim ndërtimin e një Evrope të fortë dhe të bashkuar në diversitet, e cila vazhdon vlerat demokratike mbi të cilat është themeluar.

REFERENCA

Desmond Dinan, *Historia e integritit evropian*, Shtëpia botuese Instituti i Studimeve ndërkombëtare, Tirane, fq 21.

Sokol Bana E. Canaj, S. Bana, (2014). *E drejta e bashkëpunimit evropian*. Shtëpia botuese “Onufri”, fq 17.

Girolamo Strozzi, (2004). *Diritto dell’Unione Europea*, Parte istituzionale: Dal trattato di Roma al trattato di Nizza, Giappichelli editore, Torino, fq. 25.

Iva. Zajmi, (2008). *E drejta evropiane*. Shtëpia botuese EKD, Tirane, fq 15-20.

Paskal Milo, *Bashkimi Evropian. Ideja, integriti, identiteti, e ardhmja*. Shtëpia botuese “albPAPER”, Tirane 2002, fq 27.

Manuali i procesit të integritit evropian. European Movement in albania, Shtypur në Shtypshkronjën e Shtëpisë Botuese FLESH, Tiranë, Shkurt 2009, fq. 17-20.

Historiku i integritit të Bashkimit Evropian, Qendra për kërkim dhe zhvillim. Shiko në www.qkzh.org/publications/HistorikuiIntegrititBE.pdf, fq 5.

Nga fundi i Luftës së Dytë Botërore deri në Traktatet e Romës. Shiko në http://www.dadalos-europe.org/alb/grundkurs_3/etappe_1.htm, fq. 13.

**MEDICAL PRECAUTIONS “MANDATORY TREATMENT IN A MEDICAL
INSTITUTION”
THE ACTUALITY AND THE COMPLIANCE OF HUMAN RIGHTS
IMPLEMENTATION**

MSc AnilaFega-Dhamo
Faculty of Economics and Social Sciences
Department of Law and Political Sciences
SHPAL “Pavarësia” ,Vlorë
ALBANIA
e-mail: anilafega@unipavaresia.edu.al

Iliba Bezati
Appeals Court, Vlorë
ALBANIA
e-mail: ilibabzt@gmail.com

ABSTRACT

Insanity, incapacity because of a mental disorder, refers to the subjective reasons of criminal liability. In this paper, in addition to dealing with juridical or medical criteria irresponsibility due to the mental state of a person, is also stated the problematic of putting into practice the measure of “mandatory medication in a medical institution”, which is given to people who are responsible of a penal act, in conditions of inability to understand and control their actions. This treatment becomes meaningful and important in conditions when the compliance and the implementation of basic human rights is questionable in any way of individuals’ treatment, keeping also in consideration the category of people stated above. The main discussion theme, analyzing the actuality and the perspectives, we have tried to touch the public sensitivity, asking the question: Besides treating and separating them from the society, as a danger source, how willing is the Albanian society to assure the accomplishment of respecting the human rights standard in this process?

Keywords: incapacity, mental disorder, criminal liability, medical measures

HYRJE

Në qendër të punimit do të jetë trajtimi i personave ndaj të cilëve gjykata cakton “*masën mjekësore të mjekimit të detyrueshëm*”. Ajo, që kemi dashur të tregojmë është se, kategoria e personave ndaj të cilëve gjykata cakton masën mjekësore “*mjekim i detyruar në një institucion*” trajtohen sikur ndaj tyre të jetë caktuar masë ndëshkimore.

Në praktikë vihen re problematika në lidhje me ekzekutimin e vendimeve të kësaj natyre nga organizmat përgjegjës, duke mos marrë masat e nevojshme si dhe për të ngritur strukturat e duhura, që të mundësojnë trajtimin në raport me qëllimin e masës së caktuar, ashtu edhe për të rritur nivelin profesional të tyre.

Trajtimi i personave të deklaruar si të papërgjegjshëm me vendim të gjykatës në institucione penitenciare, vë në dyshim qëllimin për të cilin caktohen masat mjekësore, shërimin e tyre, duke qenë i papërputhshëm me kushtet shëndetësore të tyre. Ndihma mjekësore e disponueshme në spitalet e burgut apo në burg nuk është në të njëjtin nivel si ndihma që ofrohet në institucionet e specializura mjekësore e që në raste të caktura mund të sjellë dhe përkeqësim të gjendjes shëndetësore të personave. Mbjajtja e personave me masë mjekësore, në mënyrë të padrejtë në

institucionet e Ekzekutimit të Dënimeve Penale, përbën një shkelje të rëndë të të drejtave të njeriut.

METODAT

Materialet shkencore të përdorura për këtë çështje janë kryesisht legjislacioni penal shqiptar, por edhe ai i BE ,me qëllim qasjen teorike të problemit , si metodë e përshtatshme studimi që jep mundësi interpretimi të materialeve të përdorura. Po ashtu, nuk është lënë pa përdorur edhe metoda krahasuese, për të krahasuar përmbajtjen e një instituti me atë të një tjetri. Është ndërthurur gjithashtu metoda sasiore në lidhje me paraqitjen e gjendjes së fenomenit.

Papërgjegjshmëria për Shkak të Gjendjes Mendore dhe Masat Mjekësore

Në të drejtën penale është i rëndësishëm instituti i përgjegjësisë penale. Ligji ynë penal pasqyron dallimin midis përgjegjësive penale dhe përgjegjshmërisë. Subjekti është element i domosdoshëm i veprës penale, me të cilin kuptohet personi që ka kryer veprën penale dhe që do të përgjigjet për kryerjen e saj, pra që i nënshtrohet përgjegjësisë penale. Që të përgjigjet penalisht ai duhet të ketë dy cilësi, moshën për përgjegjësi penale dhe përgjegjshmërinë. Element tjetër i domosdoshëm është edhe ana subjektive, me fajin, motivet dhe qëllimin.

Baza e përgjegjësisë penale përbëhet nga tërësia e elementëve objektivë dhe subjektivë të parashikuar në legjislacionin penal, të mjaftueshëm për marrjen e personit në përgjegjësi penale (Elezi,etj,2001:122) dhe kjo përgjegjësi lind në momentin e kryerjes së veprës penale. Përgjegjësia penale nënkupton detyrimin e autorit të veprës penale që t'i nënshtrohet procedimit penal dhe sanksionit, që ligji parashikon për veprën penale të kryer prej tij. E parë në këtë këndvështrim ajo paraqet lidhje të ngushtë me përgjegjshmërinë e personit, me aftësinë për të kuptuar dhe kontrolluar veprimet e tij si dhe për të dëshiruar ardhjen e pasojave dhe do të gjykohet në lidhje me momentin e kryerjes së veprës penale.

Doktrina vë në dukje se, aftësia për të kuptuar është aftësia e autorit për t'u orientuar në botën e jashtme, në kuadër të perceptimit të drejtë të realitetit dhe në përmbushje të plotë të sjelljeve të veta dhe ndikimit që mund të ketë. Aftësia për të kuptuar identifikohet me vendosmërinë në raport në raport me impulse normale ,të cilat janë baza e sjelljeve që kryen subjekti. Kodi Penal i RSH në lidhje me këtë përdor shprehjen “nuk ka qënë në gjendje të kontrollojë veprimet apo mosveprimet e tij “. ¹ E drejta penale shqiptare e bazon papërgjegjshmërinë në dy kritere, kriterin mjekësor dhe kriterin juridik (Elezi etj,2001:121).

Duke iu referuar nenit 17 të Kodit Penal, kriteri mjekësor, në formulën e papërgjegjshmërisë identifikohet me shprehjen: “*vuante nga një turbullim psikik ose neuropsikik që ka prishur tërësisht ekuilibrin e tij mendor*”. (Myftari,2014:39).

Ndërkohë kriteri juridik formulon shkallën e rëndesës së sëmundjes psikike, që përjashton aftësinë e të kuptuarit të fajit. Ky kriter përcakton se, deri në çfarë pike duhet të arrijnë çrregullimet mendore, që t'a bëjnë personin të paafte për të kuptuar rëndësinë e veprës, që ai kryen, pra, që e bëjnë atë të papërgjegjshëm.

¹ Neni 17 i KPenal përcakton se : “*Nuk ka përgjegjësi penale personi që në kohën e kryerjes së veprës penale vuante nga një turbullim psikik ose neuropsikik që ka prishur tërësisht ekuilibrin e tij mendor, dhe për pasojë nuk ka qënë në gjendje të kontrollojë veprimet ose mosveprimet dhe as të kuptojë se kryen vepër penale.*”

Tek personi i papërgjegjshëm mungon një nga elementët thelbësorë të veprës penale, faji. Pa faj s'ka vepër penale dhe pa vepër penale s'ka përgjegjësi penale. Përgjegjshmëria prezumohet, ndërsa papërgjegjshmëria provohet dhe deklarohet nga gjykata (Muci,2012:156).Ndaj këtyre personave nuk mund të zbatohen dënime penale, pasi, jo vetëm që mungon elementi i fajit, por në vetvete dënimi do të ishte i padobishëm dhe i pakuptimtë si dhe nuk do të ndikonte në riedukimin e tyre.

Çdo vendim papërgjegjshmërie për shkak të gjendjes mendore sjell një pasojë të caktuar, konkretisht pushimin e çështjes dhe vendosjen e masës shtrënguese. I pandehuri, nisur nga rrezikshmëria e tij shoqërore, mund t'i nënshtrohet një trajtimi ambulator, ose mjekimi të detyruar në një institucion mjekësor(Myftari,2014:84)

Në KP të RSh masat mjekësore janë parashikuar në nenin 46 të tij², duke u vendosur në të njëjtën dispozitë me masat edukuese e në të njëjtin kre me atë të dënimeve penale, pavarësisht se ato janë të ndryshme nga dënimet penale e të përbashkët me to kanë vetëm karakterin shtrëngues shtetëror. Ato nuk kanë elementët e ndërkimit, por kanë për qëllim shërimin e subjektit nëpërmjet trajtimit mjekësor të detyrueshëm dhe të kurave sa më të përshtatshme. Është kjo arsyeja që Kodi Penal nuk cakton kohëzgjatjen e masës mjekësore. Këtë kohëzgjatje nuk e cakton as gjykata në vendimin e saj, e cila ka detyrimin që, pas kalimit të një viti nga dita e dhënies së vendimit të marrë në shqyrtim vendimin e saj. Gjukata në këtë rast mund të vendosë vazhdimin e masës ose ndryshimin e saj³.

Mjekimi i Detyruar në një Institucion Mjekësor dhe Ekzekutimi

Aktualisht, për personat e shpallur nga gjykata si të papërgjegjshëm, vendoset masa mjekësore **mjekimi i detyruar ambulator** ose **mjekimi i detyruar në një institucion mjekësor**.

Vihet re se, gjykata në një pjesë të vendimeve të saj për masa mjekësore të detyrueshme, përcakton në mënyrë të gabuar vendin se ku do të ekzekutohet masa, duke specifikuar kështu institucionin penitenciar, duke referuar Qendrën Spitalore të Burgjeve dhe IEVP Zahari, Krujë. Për një pjesë tjetër gjykata përcakton vetëm se ky vendim duhet të ekzekutohet në një institucion mjekësor ose psikiatrik. Edhe në praktikë këta persona qëndrojnë momentalisht në Spitalin e Burgut⁴ apo pranë IEVP Krujë, ndërkohë që Institucionet e përfshira nuk e kanë gjetur zgjidhjen praktike të problemit.

² Neni 46 i K.Penal parashikon se “Masat mjekësore mund të jepen nga gjykata ndaj personave të papërgjegjshëm që kanë kryer vepër penale, ndërsa masat edukuese mund të jepen ndaj të miturve që përjashtohen nga dënimi ose që për shkak të moshës nuk kanë përgjegjësi penale.

Masat mjekësore janë: 1. Mjekimi i detyruar ambulator 2. Mjekimi i detyruar në një institucion mjekësor .”

³ Gjukata e Rrethit Gjyqësor Durrës me vendimin nr.7/406, datë 27.05.2013 ,lënë në fuqi me vendimin Gjykatës së Apelit Durrës me vendimin nr.10-2013-1058 (144), datë 26.06.2013 ,dhe me vendimin n **Nr.00-2014-385 i Vendimit (27)** të Gjykatës së Lartë ka vendosur:

Të pranojë kërkesën e kërkuarit A.L.B.

Të zëvendësojë masën mjekësore mjekimi i detyruar në një institucion mjekësor për A.L.B., të vendosur me vendimin nr.406, datë 04.07.2012 të Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Durrës me mjekimi i detyruar ambulator, në bazë të nenit 46 të K.Penal.

Mjekimi i përcaktuar nga mjeku psikiatër i Rrethit Durrës të zbatohet nga V .B. dhe A. B. Njoftimin e prokurorit të ekzekutimeve nga V. B. dhe A. B., në rast se A.L. B. nuk merr mjekimin ambulator të përcaktuar nga mjeku psikiatër.

⁴ Sipas ligjit nr. 8331, datë 21.04.1998 “Për ekzekutimin e vendimeve penale” dhe urdhrin e Ministrit të Drejtësisë nr. 329, dt. 15.01.2009 “Për kategorizimin e institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale”, i ndryshuar, spitali i burgut konsiderohet burg i sigurisë së zakonshme dhe jo institucion mjekësor.

Vendi ku mbahen dhe trajtohen personat e deklaruar të papërgjegjshëm, nuk janë institucione mjekësore të posaçme, sikurse parashikohet në aktet e cituara më sipër, por janë institucione të ekzekutimit të vendimeve penale me kushte burgu dhe izolimi të plotë.

Këta persona, edhe sot e kësaj dite janë të akomoduar në sistemin e burgjeve, gjë që përbën shkelje të të drejtave të njeriut. Fakti është bërë publik edhe nga organizma të ndryshëm. Numri total i personave që ndodhen në sistemin e burgjeve, ndaj të cilëve me vendim të gjykatës është dhënë masa “mjekim i detyruar” është 99. Sipas studimit të Neli (2010), 59 prej tyre janë akomoduar në Q.S. Burgjeve dhe 40 në I.E.V.P. Krujë. Në shërbim të këtij kontigjenti tepër problematik shërbejnë vetëm dy mjekë psikiatër, që në raport me numrin e personave me probleme të shëndetit mendor është krejtësisht i pamjaftueshëm.

Nga monitorimet e vazhdueshme të Avokatit të Popullit është ngritur gjithmonë si problem dhe mosstrehimi në një ambient spitalor jashtë sistemit të burgjeve të personave që kanë marrë nga gjykata masë mjekim të detyruar, megjithë hapjen e sektorëve të veçantë në paraburgim (Avokati i Popullit, 2012, 2013).

Edhe në konstatimet më të fundit të Avokatit të Popullit, në rolin e Mekanizmit Kombëtar për parandalimin e torturës theksohet se: *“Trajtimi i kësaj kategorie në IEVP, në kushtet kur në organikat e tyre mungon mjeku psikiatër dhe kur aksesimi për konsulta psikiatrike pranë spitaleve psikiatrike rajonale paraqet vështirësi, ose në Institucionin e Veçantë Shëndetësor të Burgjeve për rastet me episode akute, vijon të mbetet i paligjshëm”* (Avokati i Popullit, 2015).

Por sa është juridikisht korrekt kjo gjendje?

Më sipër kemi referuar nenin 46 të K.Penal, sipas të cilit gjykata për personat penalisht të papërgjegjshëm vendos edhe “mjekimin e detyrueshëm në një institucion mjekësor”.

Në ligjin nr.44/2012, “Për shëndetin mendor”, neni 28, pika 1, përcaktohet se: **“Institucionet mjekësore të posaçme** janë institucionet, që shërbejnë për trajtimin e personave me ç’rregullime të shëndetit mendor, që kanë kryer vepra penale, për të cilat gjykata kompetente ka vendosur mjekimin e detyruar në një institucion mjekësor, të të paraburgosurve apo të dënuarve, që shfaqin ç’rregullime të shëndetit mendor gjatë vuajtjes së dënimit, si dhe për trajtimin e personave, për të cilët gjykata ka vendosur shtrimin e përkohshëm në një institucion të posaçëm në bazë të nenit 239 të Kodit të Procedurës Penale.”

Sipas këtij ligji, struktura monitoruese të zbatimit të tij janë Komiteti Kombëtar i Shëndetit Mendor, i cili është organ këshillimor i Ministrisë të Shëndetësisë si dhe Avokati i Popullit (funksion i atribuar nga një rezolutë e veçantë e Kuvendit të Shqipërisë, si detyrim ndërkombëtar, që buron nga protokollin opsional i Konventës Kundër Torturës (OPCAT) i OKB-së, i ratifikuar nga vendi ynë). Pra, ligji përjashton çdo lloj varësie dhe monitorimi nga Ministria e Drejtësisë, ashtu sikurse janë institucionet ku mbahen personat aktualisht.

Duke iu referuar dokumentit *“Mbi Rregullat Europiane të Burgut”*, miratuar nga Këshilli i Evropës dhe deleguar për zbatim me rekomandimin Nr.87/3, të Këshillit të Ministrave, të vendeve anëtare, ndërmjet shumë rregullave të këtij dokumenti, sipas 100.1, përcaktohet se: *“Personat, që konstatohen me probleme të shëndetit mendor nuk duhet të mbahen në burg, por duhet të dërgohen sa më shpejt që të jetë e mundur nga burgjet në vende të përshtatshme për këtë kategori personash”*.

Sipas rregullores së Përgjithshme të burgjeve⁵: *“Trajtimi në institucionet mjekësore të posaçme brenda institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale bëhet për aq kohë sa gjykata nuk shprehet për trajtimin e tyre në një institucion mjekësor të posaçëm, sipas përcaktimeve të bëra në ligjin “Për shëndetin mendor”*.

⁵ neni 15, pika 6 i Rregullores.

Sa më sipër, e gjithë situata aktuale e trajtimit mjekësor të personave të deklaruar të papërgjegjshëm nga gjykata, për të cilët është caktuar masa “mjekim i detyruar në institucion mjekësor”, bie ndesh me të gjithë kuadrin ligjor, që rregullon problematikën në fjalë duke krijuar një situatë paligjshmërie të patolerueshme.

Masa “Mjekim i Detyruar në Institucion” dhe Respektimi i të Drejtave të Njeriut

Personat me masa mjekësore, në mënyrë të padrejtë vazhdojnë të mbahen në Institucione penitenciare, duke përbërë kështu një shkelje të rëndë të të drejtave të njeriut (Komiteti Shqiptar i Helsinkit, 2014:74).

Ekzekutimi i vendimit të Gjykatës “mjekim i detyruar në një institucion mjekësor”, nuk mund të kryhet me mbajtjen e këtyre personave në institucionet e Ekzekutimit të Dënimeve Penale, duke i trajtuar si masa sigurimi apo dënime penale; sa më sipër, është e patolerueshme situata në të cilën këta persona mjekohen brenda ambienteve të sistemit të burgjeve.

Mbrojtja e dinjitetit njerëzor në aplikimin e masave shtrënguese, sidomos tek ato që sjellin privim të lirisë (shtrimi i detyruar në spital psikiatrik dhe vendosja e të miturit në institucion riedukimi) gjen kuptim tek shprehja "respektim i personalitetit, dinjitetit, etj", (Myftari, 2014:84)

Konstatohet se, këto shkelje të të Drejtave të Njeriut, vijnë në kundërshtim edhe me nenin 15 dhe 28 të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, sipas të cilës: Të drejtat dhe liritë themelore të njeriut janë të pandashme, të patjetërsueshme e të padhunueshme dhe qëndrojnë në themel të të gjithë rendit juridik. Organet e pushtetit publik, në përmbushje të detyrave të tyre, duhet të respektojnë të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, si dhe të kontribuojnë në realizimin e tyre.”

Mbajtja dhe trajtimi i personave, për të cilët gjykata cakton masë mjekësore mjekim i detyrueshëm në institucionet e vuajtjes së dënimeve penale përbën shkelje edhe të nenit 3 të Konventës së të Drejtave të Njeriut. Neni 3 i Konventës flet për një ndër vlerat më themelore të një shoqërie demokratike. Ai ndalon në mënyrë absolute torturën, trajtimin ose dënimin çnjerëzor dhe degradues, pavarësisht nga rrethanat dhe sjellja e viktimës⁶, duke u vendosur detyrime shteteve të mbrojnë mirëqënien fizike të personave me liri të kufizuar, qoftë edhe atyre të vendosur në masa shtrënguese. Personat e tillë kanë statusin juridik të të sëmurit mendor dhe gjendja shëndetësore e tyre është absolutisht e papërputhshme me gjendjen në të cilën ata vendosen.

Sipas praktikave të GJEDNJ ky lloj trajtimi është degradues, për sa kohë i shkakton viktimës ndjenja frike, ankth dhe inferioritet, si pasojë e poshtërimit dhe përruljes, e cila, e kombinuar me vuajtjet fizike çon në trajtimin degradues në kuptim të Konventës. Mungesa e qëllimit për t'a përrulur dhe poshtëruar viktimën nuk e përjashton përfundimisht shkeljen e nenit 3 të saj. Sipas këtij neni, shteti duhet të garantojë që një person të trajtohet në kushtet, të cilat janë në pajtim me dinjitetin njerëzor, që mënyra apo metoda e ekzekutimit të këtyre masave të mos e nënshtrojnë atë ndaj ankthit apo mundimit të një intensiteti të tillë, që e kapërcen nivelin e pashmangshëm të vuajtjes, e cila është prezent në burg.⁷

Mbajtja e këtyre personave në IEVP vjen në kundërshtim edhe me nenin 14 të Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut, pasi të sëmuret mendorë nuk mund të diskriminohen për shkak të statusit të tyre si persona me probleme të shëndetit mendor.

Personat, ndaj të cilëve është dhënë masë mjekësore e tillë duhet të kenë akses në shërbimet shëndetësore të vlefshme pa diskriminim për shkak të gjendjes së tyre ligjore. Në kushtet kur

⁶ shih Labita k. Italisë, nr. 26772/95, § 119, ECHR 2000-IV)

⁷ Cështja Dybeku kundër Shqipërisë.

mjekimi psikiatrik i tyre në IEVP është bazuar në përgjithësi në farmakoterapinë pa programe për trajtim individual apo psikoterapi individuale, terapi profesionale apo terapi në grup, ky trajtim është i papërshtatshëm, pasi mjekimi psikiatrik duhet të bazohet në trajtimin individual, i cili nënkupton hartimin e një plani konkret trajtimi për çdo pacient, duke përcaktuar qëllimin e mjekimit, kuptimin e terapisë së përdorur dhe anëtarët e personelit përgjegjës. Plani i trajtimit duhet të përmbajë gjithashtu rezultatin e rishikimit të herëpashershëm të kushteve të shëndetit mendor të pacientit dhe një rishikim të mjekimit të pacientit.

Duke e konsideruar trajtimin sipas përshkrimit më sipër, këtij grupi personash duhet t'u garantohet trajtim i barabartë, jodiskriminues, duke respektuar integritetin fizik dhe dinjitetin njerëzor. Trajtimi i tyre duhet të bëhet sipas standardeve shëndetësore, që zbatohen edhe për kategoritë e tjera të personave me ç'rregullime të shëndetit mendor. Referuar ligjit nr.44/2012, "Për shëndetin mendor", personat me ç'rregullime të shëndetit mendor duhen trajtuar në mënyrë të barabartë dhe pa diskriminim, në funksion të respektimit të integritetit fizik dhe dinjitetit njerëzor, në një mjedis sa më pak shtrëngues, nga ekipe multidisciplinare, që i përgjigjen në mënyrë komplekse nevojave mjekësore, psikologjike, sociale dhe të rehabilitimit⁸.

REKOMANDIME

Të gjithë personat e papërgjegjshëm, që kanë kryer vepra penale, ndaj të cilëve është vendosur masë mjekësore "mjekim i detyruar në një institucion mjekësor", në shkallë vendi, vazhdojnë të ruhen dhe të trajtohen në Qendrën Spitalore të Burgjeve Tiranë dhe pjesërisht në I.E.V.P. Krujë. Për t'i dhënë zgjidhje gjendjes së paligjshmërisë së këtij problemi, duhet të që të angazhohen të gjithë institucionet brenda vendit si dhe organizmat e huaja, që vëzhgojnë respektimin e të drejtave të njeriut në përgjithësi dhe të drejtat e personave të privuar nga liria në veçanti, me qëllim marrjen e masave për ruajtjen dhe trajtimin mjekësor të këtyre personave në një objekt të posaçëm.

Ndërtimi i një institucioni të ri sipas standardeve ndërkombëtare do të ishte një zgjidhje ligjore, në kushtet kur këta persona nuk mund të ruhen dhe të trajtohen në institucione të zakonshme psikiatrike, pasi nuk ekzistojnë kushtet e sigurisë dhe si pasojë mund të ndodhin ngjarje të rënda kriminale. Persona të tillë mund të paraqesin rrezikshmëri për shoqërinë si dhe pacientët e tjerë në spitalet e zakonshme psikiatrike, prandaj kërkohen kushte të veçanta sigurie, që mund të garantohen vetëm me krijimin e institucioneve të posaçme për këtë qëllim.

REFERENCAT

Dokumenti "Mbi Rregullat Europiane të Burgut",

ECHR *Peers v. Greece*, no. 28524/95, § 74

ECHR 2001-III; *Kalashnikov v. Russia*, nr.47095/99, § 101

ECHR 2002-VI dhe *Ramirez Sanchez v. France* [GC], no. 59450/00, § 119

⁸ Neni 5 i ligjit

Elezi I., Kaçupi S., Haxhia M., “Komentari i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë”, Tiranë,2001.

GJEDNJ, çështja Grori k.Shqipërisë nr. 25336/04 , ECHR 2009

GJENDNJ,çështja Dybeku kundër shqipërisë(ankimi nr.41153/06)

Kushtetuta e RSH

Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë;

Kodi i Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë

Kodi i Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë;

Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore, si edhe protokollet e saj shtesë

Konventa kundër Torturës dhe Vuajtjeve të tjera ose Trajtimit Mizer, Çnjerëzor e Degradues,

Komiteti Shqiptar i Helsinkit , *Raport studimor për vendimet e prokurorisë për mosfillimin dhe pushimin e procedimeve penale & procedurat për ekzekutimin e vendimeve penale*, Tiranë 2014

Ligji Nr. 44/2012 datë 08.05.2012 “Për Shëndetin Mendor”;

Ligji Nr. 8331, datë 21.04.1998 “Për ekzekutimin e vendimeve penale”, i ndryshuar;

Muci Sh. E drejta penale ,Tiranë 2012 ,shtypshkronja “Gutenberg”

Myftari K. Tema e doktoraturës ,*Papërgjegjshmëria për shkak të gjendjes mendore,kriteri juridik në të drejtën penale*.

Protokolli Opsional i Konventës kundër Torturës dhe Ndëshkimeve të tjera Çnjerëzore dhe Degraduese (OPCAT),

Raport i Avokatit të Popullit .*Aktiviteti i Avokatit të popullit në rolin e mekanizmit kombëtar të parandalimit të Torturës,Tiranë 2012*.

Raport i Avokatit të Popullit .*Aktiviteti i Avokatit të popullit në rolin e mekanizmit kombëtar të parandalimit të torturës .Tiranë 2013*

Raport i Avokatit të Popullit, *Raport vjetor për veprimtariëe e Avokatit të Popullit*, viti 2015
Revista "Shëndeti mendor dhe të drejtat e njeriut", Volumi 2 ,2010.

Vendimi Nr. 437, datë 20.5.2015 të Këshillit të Ministrave "Për miratimin e Rregullores së
Përgjithshme të Burgjeve"

Vendimi Nr.00-2014-385 (27) të Gjykatës së Lartë

THE CONCEPT OF ECONOMIC DEVELOPMENT ACCORDING AMARTYA SEN'S APPROACH

PhD. Candidate Ermira Sela

Faculty of Social Sciences
Department of Political Sciences
University of Tirana

ALBANIA

e-mail: ermirasela@hotmail.com

ABSTRACT

The concept about the development of society is seen in different ways by different authors. One of them, which analyzes and proposes an alternative solution from traditional ways, is Amartya Sen. He places emphasis on strengthening the capabilities of people. In fact, to estimate the quality of life we have to rely on all the factors that can influence the advancement of the individual in society. The individual success at work or life is not completed with the possession of deep knowledge. Above all, it is clear that this success depends on individual's own skills to use his knowledge in a more efficient and intelligent way. So we can underline that, already, the formation should have an important place at every stage of the individual's life and in all areas. Precisely for this, education has gained more and more a leading place in the political programs of developed societies. The main object of this essay is the analysis on the concept of society development, according Amartia Sen's approach. The method used is qualitative.

Keywords: education, unemployment, development

HYRJE

Kriza aktuale ekonomike botërore imponon një reflektim mbi konceptin e zhvillimit të shoqërisë. Libri i Amartya Sen "Zhvillimi si Liri", analizon dhe propozon zgjidhje alternative nga mënyrat tradicionale të konceptimit të zhvillimit. Ai e vendos theksin mbi fuqizimin e aftësive të individit dhe jo thjesht në përqëndrimin e politikave, që do të sillnin një rishpërndarje të të ardhurave. Për të vlerësuar cilësinë e jetës, si në nivel social dhe individual nuk është e mjaftueshme të studiohet vetëm aftësia për të shpenzuar e individëve. Ajo duhet të bazohet mbi aftësitë që zotëron një individ, aftësi, që shkojnë përtej prodhimit dhe zotërimit të të mirave dhe përfshijnë të gjithë atë kompleks faktorësh, që mund të influencojnë avancimin e jetës të individit, si: niveli i autonomisë individuale, shëndeti, sistemi i arsimit, cilësia e ambientit, niveli i demokracisë, etj. Tashmë është e qartë se transformimet ekonomike dhe ato në tregun e punës po iu japin gjithnjë dhe më shumë rëndësi atyre individëve që i zotërojnë këto aftësi dhe që përshtaten me ndryshimet e vazhdueshme¹. Si shembull mund të themi se, të kontribuosh në luftimin e

¹ "Janë aftësitë e vet individit që përcaktojnë qasjen e tij në tregun e punës; nëse aftësitë e individit për punë janë të ulta ai do të ketë vështirësi të hyjë në tregun e punës ose do të largohet shumë shpejt prej tij; në të kundërt kur aftësitë për punë janë të larta, punëmarrësi do të shtyhet ta punësojë ose do ta mbajë në forcat e tij të punës nëse tashmë punon". Shih Vanessa Boretti: "Aspetti teorico metodologico e applicazione al programma di interventi formative dell'Istruzione e Formazione Tecnica Superiore (IFTS)"; fq. 121

papunësisë, (një nga plagët më të mëdha të shoqërive), do të thotë të shtosh nivelin e aftësive të një individi në mënyrë që ai të jetë i përshtatshëm për punë.

Individi nuk i shpëton dot logjikës së progresit të vazhdueshëm, që karakterizon shoqërinë modernë; për këtë arsye, ai duhet të përditësohet vazhdimisht me njohuritë e reja. Pikërisht, për këtë, politikat në arsim zënë një vend kryesor në programet politike të shoqërive.

Objekti i këtij artikulli është dhënia e një panorame të përgjithshme të politikave arsimore në Shqipëri, që janë ndjekur nga aktorët zotërues të pushtetit politik.

KONCEPTI I ZHVILLIMIT EKONOMIK, SIPAS AMARTYA SEN

Ekonomia është faktor kryesor në jetën politike dhe sociale të çdo vendi dhe individi. Megjithatë, përvoja ka treguar se tregjet nuk mund t'i përballojnë dot me mekanizmat e tyre paregullsitë në ciklet ekonomike, *dështimet e tij çojnë drejt rezultateve ekonomike inefficente, të cilat mund të korrigjohen vetëm prej ndërhyrjeve publike (Samuelson, 1998)*

Ka shumë koncepte mbi politikën publike; një prej tyre është përcaktimi i saj si masë e ndërmarrë për t'iu përgjigjur një problemi të caktuar social². Pra, politikat publike kanë si qëllim të përcaktojnë ndërhyrjen efektive për trajtimin e problemeve sociale, gjithashtu, ato mbështesin ndërhyrjet në favor të rritjes dhe zhvillimit ekonomik. Me konceptin e rritjes në përgjithsi tregohet procesi i shtimit të të ardhurave kombëtare të një vendi, kurse koncepti i zhvillimit është më i gjerë dhe lidhet me aspekte të tjera të ndryshimit të ekonomisë dhe të shoqërisë, p.sh. shpërndarja e të ardhurave, kushtet e jetesës, niveli i arsimimit, etj. Sipas Amartya Sen (2009), zhvillimi duhet të *“shihet si një proces i shtrirjes së lirive substanciale që njeriu gëzon”*. Në këtë kuptim, *“zhvillimi kërkon mënjanimin e burimeve kryesore që çojnë në privimin e lirisë (Sen,2009:23)* midis të cilave urinë, mjerimin, tiraninë, intolerancën, analfabetizmin, mungesën e kujdesit shëndetësor, etj. Të gjitha këto e kufizojnë individin, mundësinë dhe aftësinë e tij për të ndërtuar jetën që preferon.

Liria, e kuptuar si mundësi për të zgjedhur jetën më të denjë, është sipas Sen kriteri bazë sipas të cilit duhet të orientohen politikat publike.

Analiza e tij zhvillohet mbi dallimin midis funksioneve dhe aftësive; funksionet janë gjendje të qëni ose të bëri, të cilave njerëzit iu kushtojnë rëndësi (p.sh. të ushqyerit në mënyrë të përshtatshme, mosvuajtja nga sëmundjet e kurueshme, etj), kurse aftësitë janë kombinimet e funksioneve, që një individ është në gjendje të realizojë. Tashmë, vazhdon Sen(2009:104), *“ndërsa kombinimi i funksioneve të njeriut pasqyron arritjet e tij aktuale, tërësia e aftësive përfaqëson lirinë për realizimet: kombinime të funksioneve nga të cilat njeriu mund të zgjedh”*.

Aftësitë dhe funksionimet nuk varen vetëm nga të mirat në dispozicion të një individi, por edhe nga faktorë të tjerë, personalë (inteligjenca, paaftësitë, gjinia), socialë (niveli i arsimit publik, cilësia e kujdesit shëndetësor, niveli i dhunës dhe kriminalitetit), ambientalë (klima, burimet hidrike, niveli i ndotjes), etj. *“Për shembull, një njeri me paaftësi mund të ketë një shportë më të madhe artikujsh bazë dhe përsëri të ketë më pak mundësi për të bërë një jetë normale, sesa një njeri i shëndetshëm me një shportë më të vogël artikujsh bazë(Sen,2009:103)”*

Si pasojë, për të rritur cilësinë e jetës së individit, barazia e funksioneve dhe aftësive është thelbësore. Në veprën e Sen, njeriu konceptohet si subjekt veprues, që mund të zgjedhë midis disa alternativave dhe të realizojë një jetë sipas vlerave të tij.

² *“Problemet sociale, shpesh konceptohen si situata që përkeqësojnë jetën e një numri të konsiderueshm individësh duke sjellë pasojë të padëshirueshme për shoqërinë në përgjithësi”*

Nëpërmjet kriterit të lirisë autori merr në shqyrtim problemin e varfërisë dhe të pabarazive sociale. Sen evidenton sesi vlerësimi i këtyre problemeve, vetëm mbi bazën e të ardhurave, është i pamjaftueshëm për të kuptuar dhe gjetur ndonjë zgjidhje të mundshme. Si varfëria, ashtu dhe pabarazia, janë përcaktuar nga autori si paaftësi, pra, si element, që i heqin subjektit mundësinë për të disponuar liritë themelore për të jetuar mirë. Në këtë kuptim, për përmirësimin e cilësisë së jetës, janë të nevojshme përhapja dhe zhvillimi i kujdesit shëndetësor dhe arsimimit. “*Sa më gjithëpërfshirës të bëhet arsimimi dhe kujdesi shëndetësor, aq më shumë ka të ngjarë që edhe një njeri potencialisht i varfër të ketë mundësi më të mira për të kapërcyer skamjen*(Sen,2009:122)”. Pra, qasja e Sen është e ndryshme nga qasjet “klasike” në lidhje me shpërndarjen e të ardhurave. Në veçanti, ai kundërshton utilitarizmin³, mospërfilljen në shpërndarjen e lumturisë, mospërfilljen e të drejtave, lirive dhe shqetësimeve të tjera, përveç përfitimit; një lloj predispozicioni për të favorizuar përshtatjen ndaj kushteve sociale. Sipas Sen, qëllimi i politikave sociale nuk duhet të jetë dhe aq shpërndarja e burimeve kryesore, por krijimi i hapësirave të lirisë reale me qëllim që një individ mund të realizojë qëllimet dhe vlerat e tij.

ROLI I ARSIMIT NË SHOQËRITË AKTUALE

Midis shumë mënyrave për të përkufizuar shoqërinë aktuale, ajo e *learning-society*, duket plotësisht efikase, përderisa “*thekson aspektin përcaktues si përhapje të njohurive dhe të aftësive në çdo aspekt të jetës, në mënyrë individuale dhe kolektive, si në punë, ekonomi, në politikat integruese, me të njëjtën shpërndarje dhe përqëndrim global të pushtetit dhe të pasurive* (Alberici, 2002)

Është pra, një shoqëri që transmeton njohuri të reja, e cila stimulon qytetarët, duke nxitur, aftësinë për t’u pajisur me dije dhe për të artikuluar të dhëna dhe njohuri të reja. Për këto arsye, investimi në burimet njerëzore është kthyer në domosdoshmëri dhe arsimiti luan rolin kryesor. Si thekson dhe Sen, në analizën ekonomike bashkohore, “*theksi ka kaluar nga vlerësimi i akumulimit të kapitalit në termat fizikë, në vlerësimin e tij si një proces ku cilesia prodhuese e qënieve njerëzore është pjesë integrale*”⁴.

Në studimet për rritjen ekonomike, vihet re një theks shumë i madh mbi “kapitalin njerëzor”, sepse, përmes edukimit, të mësuarit dhe formimit njerëzit mund të bëhen shumë më prodhues me kalimin e kohës dhe kjo ndihmon në procesin e zhvillimit ekonomik. Kjo përjashtë ka çuar drejt konceptimit të arsimit dhe të zhvillimit individual të bazuar mbi një vision ekonomik. Përmendim këtu, raportin e OSBE-së (viti 1989), të titulluar “*Education and the economy in a changing society*”, në të cilin, faktor kyç konsiderohet aftësia e individit për të përballuar ndryshimet dhe për t’i transformuar në avantazhe të ardhshme.

Në fakt, përveçse shkencës dhe teknologjisë, theksi vendoset tek rëndësia që ka disponimi i kapitalit njerëzor shumë të kualifikuar në mënyrë që të vazhdohet me ritjen ekonomike, shtimin e produktivitetit dhe konkurrueshmërisë.

Sipas Sen, literatura mbi kapitalin njerëzor ka prirjen të përqëndrohet në rolin e qënieve njerëzore për rritjen e mundësive të prodhimit, duke e anashkaluar plotësisht larine, që kanë njerëzit për të bërë atë jetë, që ata e vlerësojnë si më të arsyeshme. Në rast se arsimimi e bën një

³ Koncepti qëndror i të gjitha teorive utilitariste është koncepti *utilitet*. Në vija të përgjithshme me utilitet kuptohet ajo veti në çdo objekt që çon kah prodhimi i të mirës më të madhe të përgjithshme. Utilitarizmi mund të lejojë një shpërndarje të padrejtë të vlerave sociale themelore në qoftë se rritet sasia e të mirës në shoqëri.

njeri më të efektshëm në prodhimin e mallrave, atëherë kjo duket qartë që është një rritje e kapitalit njerëzor. Kjo i shtohet vlerës së prodhimit në ekonomi, si dhe të ardhurave të personit që është i arsimuar. *“Por, edhe me të njëjtin nivel të ardhurash, një person mund të përfitojë nga edukimi – me leximin, komunikimin, diskutimin, aftësimin për të zgjedhur në mënyrë më të bazuar, duke qënë i vlerësuar më seriozisht nga të tjerët (Sen, 2002).* Pra, përfitimet e arsimitit e tejkalojnë rolin e tij si “kapital njerëzor”. Në këtë këndvështrim, ndryshimi në konceptimin e arsimit, si më të lidhur me nevojat sociale të shoqërisë, fillon me raportin Delors *“Lifelong Learning for All”* të publikuar nga UNESCO me (1996), ku evidentohet se progresi i individit varet, jo aq nga rritja ekonomike, sesa nga një zhvillim personal më i gjerë. Raporti thekson se edukimi është në qendër të zhvillimit të individit dhe të komunitetit dhe detyra e tij është të zhvillojë kapacitetet dhe aftësitë e fshehura të individit. Edhe *“Strategjia e Lisbonës”* (2000), ndër dokumentat kryesorë të Bashkimit Europian në lidhje me arsimin vendos si objektiv të saj për t’u përshtatur arsimin dhe formimin me nevojat e qytetarëve në të gjitha fazat e jetës së tyre për të promovuar punësimin dhe perfshirjen sociale.

ARSIMI NË SHQIPËRI

Përsa i takon shoqërisë shqiptare ,duhet të theksojmë se në dekadat e fundit ajo është përballuar me nevojën e ngutshme për reforma të thella për vendosjen e ekonomisë se tregut dhe të ndërtimit të një sistemi qeverisës demokratik.

Një nga ndryshimet me të rëndësishme, të ndërmarra mbas viteve ’90, ishte reformimi i sistemit arsimor, i cili *“preku të gjithë elementet, me një intensitet të lartë e shpesh të paqëndrueshëm, duke reflektuar më së miri realitetin shoqëror të tipit tranzitor (Nathanaili, 2001)*

Ashtu si legjislacioni shqiptar në tërësi, edhe ai arsimor është fryt i përpjekjeve për t’u përshtatur me standartet demokratike ndërkombëtare, përkatësisht akteve të OKB-së dhe atyre europiane.

Sipas strategjisë kombëtare të arsimit, objektivi prioritar në fushën e arsimit është *“promovimi i shoqërisë së dijes, zhvillimi i kapitalit njerëzor, dhe ndërthurja e teknologjisë moderne me mësimdhënien dhe mësimnxënien në funksion të progresit ekonomik të vendit dhe të një zhvillimi të qëndrueshëm të shoqërisë shqiptare me standarte bashkëkohore europiane”*(MASH, 2009)

Në këtë kontest, politikat në arsim synojnë të përmirësojnë cilësinë e tij, të zgjerojnë aksesin, të përshpejtojnë dhe forcojnë futjen e teknologjive të reja, etj.

Pikërisht një nga sfidat aktuale të arsimit shqiptar është dhe investimi në teknologjitë e informacionit dhe komunikimit. Të dhënat tregojnë se në Shqipëri niveli i edukimit teknologjik është i ulët, madje në grupmosha të caktuara mungon totalisht. Ky përbën një fakt shqetësues nëse kihet parasysh se shkenca, teknologjia dhe inovacioni janë faktorë të domosdoshëm për të përballuar sfidat e një bote të globalizuar, gjithnjë e më shumë konkurruese.

Në fakt, kompetiviteti i Shqipërisë në arenën rajonale është akoma tepër i ulët dhe bazohet kryesisht mbi kostot e faktorëve të prodhimit , (p.sh. në koston e ulët të punës).

“Rritja e nivelit të arsimit të përgjithshëm dhe trajnimit profesional, sigurimi i aksesit në të gjitha nivelet e arsimit dhe trajnimit, pa diskriminim mbi bazën e gjinisë, ngjyrës, origjinës etnike ose fesë, përmirësimi i strukturave të arsimit dhe trajnimit, realizimi i autonomisë shkollorë nëpërmjet reformës arsimore, në bashkëpunim dhe me grupet e interesit”(MASH, 2009), janë linjat kryesore mbi të cilat duhet të zhvillohen politikat në arsim.

Për të vazhduar në rrugën e progresit, Shqipëria ka nevojë për një popullsi të pajisur me njohuritë dhe aftësitë e kërkuara nga tregu i punës. Në këtë kontekst, forcimi i arsimit

përbën domosdoshmëri për zhvillimin ekonomik dhe shoqëror të Shqipërisë. Pra, çështja e arsimimit në vend është kusht për t'u zhvilluar ekonomikisht, për të qënë konkurrues, për të tërhequr investimet e huaja dhe luftuar shumë nga plagët e shoqërisë shqiptare, siç është papunësia.

PËRFUNDIME

Shoqëria bashkëkohore i ofron individit mundësi dhe perspektiva më të mëdha se në të kaluarën, por nga ana tjetër paraqet reziqe më të larta. Reziku më i madh është shfaqja e një ndarje midis një pakice individesh, që kanë aftësi të mjaftueshme për të mbijetuar në realitetet komplekse dhe atyre, që nuk i zotërojnë këto aftësi dhe për pasojë janë të përjashtuar prej ndryshimeve ekonomike dhe sociale që ndodhin në shoqëri.

Në këtë kontekst, arsimimi kthehet për individët në domosdoshmëri, jo vetëm për të përgatitur individë, që të konkurojnë në tregun e punës, por, mbi të gjitha, për t'i pajisur ata me aftësi, që do t'i ndihmojnë të zgjedhin jetën, që vlerësojnë si më të përshtatshme.

Strategjitë politike të zhvillimit duhet të fokusohen edhe në zgjerimin e sistemeve të arsimimit dhe formimit, duke i garantuar çdo qytetari zhvillimin e plotë të kompetencave bazë, kompetenca në fushën e teknologjive të informacionit, gjuhëve të huaja, kulturës teknike, sociale, etj.

Si thekson dhe Amatrja Sen, “*arsimimi është një e mirë shumë e rëndësishme, sepse përfaqëson një nga institucionet, që nuk i përkasin tregut, të afta për të garantuar mbrojtjen e individit*”. Niveli i zhvillimit të një shoqërie varet nga aftësia e saj për t'iu garantuar të gjithë individëve një sërë aftësish, që do të çojnë drejt një ëell-being të përgjithshëm.

REFERENCA

Alberici, A. (2002) *Imparare sempre nella societa della conoscenza*. Milano; Mondadori.

Boretti, V. “*Aspetti teorico metodologici e applicazione al programma di interventi formative dell'Istruzione e Formazione Tecnica Superiore (IFTS)*”

Ministria e Arsimit dhe Shkencës, “*Strategjia Kombëtare e Arsimit Parauniversitar 2009-2013*”, www.mash.gov.al

Nathanaili, V. (2001) *Reforma dhe legjislacioni në arsimin parauniversitar*. Tiranë; UFO Press.

Samuelson, P. (1998) *Economia*. Milano; McGraw-Hill Libri Italia srl.

Sen, A. (2009) “*Zhvillimi si Liri*”, Tiranë; Botimet Dudaj.

ARMËMBAJTJA PAS SHFUQIZIMIT NGA GJYKATA KUSHTETUESE

Mag. Florjan Kalaja
Gjykata e Rrethit Gjyqësor, Vlorë

ABSTRAKT

Gjykata Kushtetuese me Vendimin Nr. 9, datë 26.02.2016 vendosi ndër të tjera: “*Shfuqizimin e...paragrafit të pestë dhe të gjashtë të nenit 278 të Kodit Penal, shtuar me ligjin nr.144/2013, ndryshuar me ligjin nr.98/2014*”. Problemet dhe debatet e praktikës gjyqësore pas kësaj vendimmarrje janë të shumta, e kryesisht lidhen me faktin nëse ky vendim shfuqizues e dekriminalizoi veprën penale të armëmbajtjes pa leje në ambiente publike; nëse ky vendim shfuqizues *ipso legge* ka ngjallur normën e shfuqizuar më parë nga norma e shfuqizuar tashmë; nëse gjykatat duhet të zbatojnë në këto figura të veprës penale paragrafët ekzistues pas vendimit të Gjykatës Kushtetuese. Pavarësisht se titulli i shkrimit fokuson vetëm figurën e veprës penale të armëmbajtjes pa leje, të parashikuar nga neni 278 i Kodit Penal, në të vërtetë, në shkrim trajtohen të gjitha problematikat që kanë dalë në praktikë mbi shfuqizimin e paragrafit të pestë dhe të gjashtë të nenit 278 të Kodit Penal. Kjo do të thotë se, shkrimi merret edhe me figurën e veprës penale të mbajtjes pa leje të minave, bombave, lëndëve plasëse, apo edhe me ish-paragrafin e cilësuar si kryerja e veprave me sasi të mëdha në bashkëpunim, më shumë se një herë dhe kur ka sjellë pasoja të rënda.

Shkrimi synon të adresojë zgjidhje kushtetuese për situatën faktike dhe juridike të krijuar nga vendimi i Gjykatës Kushtetuese. Nëpërmjet analizës historike të veprës penale të armëmbajtjes pa leje, nëpërmjet analizës së filozofisë së vendimit të Gjykatës Kushtetuese dhe analizës së jurisprudencës së Gj.E.D.Nj. mbi nenin 7 të K.E.D.Nj., do të argumentohet qëndrimi mbi zgjidhjen e kazuseve që ka krijuar në praktikë vendimi i Gjykatës Kushtetuese.

Sigurisht, trajtimi nuk synon të jetë ezaurues, por synon të jetë një përpjekje modeste për të kontribuar në jurisprudencën e Gjykatës Kushtetuese, Gjykatës së Lartë dhe në praktikën gjyqësore të gjykatave të apelit apo gjykatave të shkallës së parë. Shpresoj që ky punim të jetë një fillësë debati doktrinar mbi zgjidhjen apo zgjidhjet, që mundet të adresohen në lidhje me kazusin kushtetues, që nga krijuar ky precedent në Shqipëri. Ndaj, të gjitha opinionet kundra, paralele apo sugjeruese janë të mirëpritura, në mënyrë që debati doktrinar të formësohet.

HYRJE

Historikisht, mbajtja e armëve dhe e lëndëve plasëse, pa lejen e organeve kompetente në Shqipëri është konsideruar nga ligji vepër penale. Kodi Penal i vitit 1959, në nenin 273, nën titullin “*Fabrikimi, mbajtja ose shitja e armëve*”, parashikonte ndër të tjera se: “*Fabrikimi, mbajtja, blerja ose shitja e armëve të zjarrit, të luftës dhe lëndëve plasëse pa lejen e organeve përkatëse, dënohet: me heqje të lirisë gjer në pesë vjet dhe me konfiskimin e armëve dhe të lëndëve plasëse.*”¹

¹ Shpallur me Dekretin Nr. 2868, datë 16.3.1959 “*Mbi shpalljen e Kodit Penal të Republikës Popullore të Shqipërisë*” i aprovuar nga Kuvendi Popullor i Republikës Popullore të Shqipërisë me Ligjin Nr. 1470, dt. 23.05.1952 dhe i ndryshuar me Dekretin Nr. 2477, dt. 03.06.1957 dhe me Ligjin nr. 2804, dt. 04.12.1958.

Më tej, Kodi Penal i vitit 1977 në nenin 224, nën titullin “*Prodhimi, mbajtja, blerja ose shitja e armëve*”, parashikonte ndër të tjera se: “*Prodhimi, mbajtja, blerja ose shitja e armëve dhe e lëndëve plasëse pa lejen e organeve kompetente dënohen: me riedukim nëpërmjet punës, ose me heqje të lirisë gjer në dy vjet.*”²

Pas ndryshimeve thelbësore që përjetoi shoqëria dhe shteti shqiptar me përmbyshjen e regjimit komunist, legjislatorit iu shtrua si detyrë kryesore hartimi i një Kodi Penal të ri. Në datën 01.06.1995 hyri në fuqi Kodi Penal³, që, pavarësisht ndryshimeve të herëpashershme, që ndoshta kanë humbur edhe identitetin dhe koherencën e tij në vetvete, është akoma edhe sot në fuqi. Në nenin 278, me titull “*Prodhimi dhe mbajtja pa leje e armëve luftarake dhe e municionit*”, u parashikua se: “*Prodhimi i armëve dhe i municionit luftarak, i bombave apo minave, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në dhjetë vjet. Mbjajtja, blerja ose shitja e armëve, bombave apo minave pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohen me gjobë ose me burgim deri në shtatë vjet. Mbjajtja e fishekëve të armëve të lehta luftarake pa leje të organeve kompetente shtetërore, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim deri në një vit.*”⁴

Ndryshimi i parë i nenit 278 i Kodit Penal do të vinte gati një vit më vonë, nëpërmjet Ligjit nr. 8175, datë 23.12.1996 “*Për disa ndryshime në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 "Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë"*”. Neni 28 i këtij ligji ndryshonte nenin 278 të Kodit Penal: “*Prodhimi i paligjshëm i mjeteve ose pajisjeve që konceptohen, funksionojnë dhe përdoren për vrasje ose plagosje, pavarësisht nga destinacioni i tyre si armë luftarake, gjuetie a sporti dënohet me pesë vjet burgim. Prodhimi i armëve të ftohta pa leje të organeve kompetente, si shpatat, bajonetat, thikat dhe mjete të tjera të përgatitura e të destinuara posaçërisht për sulm kundër personave ose për vetëmbrojtje dënohet me një vit burgim.*”

Nuk kaloi shumë dhe këto dënime fikse në shtetin tonë, ndër më fillestarët në demokracinë europiane, u shfuqizuan nga Gjykata Kushtetuese⁵. Ajo që bie në sy është se, Gjykata Kushtetuese në këtë vendim shfuqizon vetëm sanksionet e dispozitave penale, për të cilat në përfundim të shqyrtimit rrëzon prezumimin e kushtetutshmërisë dhe nuk shfuqizon të gjithë veprën penale. Nën të njëjtin, kazu vite më vonë, gati 19 vjet më vonë, dispozitivi do të jetë krejt ndryshe.

² Ligji nr. 5591, datë 15.6.1997 Kodi Penal i Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë. Sipas nenit 248, Kodi Penal ka hyrë në fuqi në datën 01.10.1977.

³ Shiko nenin 335 të Kodit Penal.

⁴ Shiko Ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, Fletore Zyrtare nr. 3, Mars 1995.

⁵ Shiko Vendimin Nr.13, datë 29.5.1997 të Gjykatës Kushtetuese. Ndër të tjera në vendim argumentohet se: “Gjykata çmon se parashikimi i sanksioneve (dënimeve) fikse në normat e sipërpërmendura të Ligjit nr.8175, bie ndesh me një sërë parimesh (dispozitash) të Pjesës së Përgjithshme të Kodit Penal, sidomos për mënyrën e caktimit të dënimit, për rrethanat lehtësuese e rënduese (nenet 47-50), të cilat kur konkurrojnë, vlejnë, papërrjashtim, për çdo veprë penale. Sanksionet fikse eliminojnë mbrojtjen përse i përket përcaktimit të shkallës së rrezikshmërisë së veprës së kryer e të autorit të saj dhe gjykatës i heqin mundësinë e individualizimit të dënimit, duke cunuar kështu funksionin e saj në dhënien e drejtësisë. Si rrjedhojë, me sanksionet fikse çënohen të drejtat themelore të njeriut, të garantuara me parimet kushtetuese për një proces të rregullt ligjor dhe për një gjykim të drejtë (nenet 38 e 40 të Ligjit Kushtetues nr.7692, datë 31.03.1993 për “Të Drejtat dhe Liritë Themelore të Njeriut”) dhe si të tilla duhet të shfuqizohen.

...Meqënëse vendimi i Gjykatës Kushtetuese për pjesën që shfuqizon sanksionet dhe dispozitat e ligjit objekt shqyrtimi, sipas dispozitave kushtetuese (neni 26 paragrafi i tretë) hyn në fuqi vetëm pas shpalljes së tij në Fletoren Zyrtare, për të parandaluar efektet negative të mëtejshme të sanksioneve të shfuqizuara, Gjykata çmon se në bazë të nenit 24 pika 10 të ligjit kushtetues, duhet të vendoset pezullimi i menjëhershëm i zbatimit të tyre dhe zbatimi i normave të Kodit Penal.”

Ndryshimi i dytë i nenit 278 të Kodit Penal në fuqi do të bëhej tre vjet më vonë. Në vitin 1998 legjislatori në nenin 278, pas fjalëve “minave”, në paragrafët e parë dhe të dytë, do të shtonte fjalët “lëndët plasëse”.⁶ Kështu, në vitin 1998, neni 278 i Kodit Penal formulohej: “*Prodhimi i armëve dhe i municionit luftarak, i bombave apo minave lëndët plasëse, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në dhjetë vjet. Mbajtja, blerja ose shitja e armëve, bombave apo minave lëndët plasëse, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohen me gjobë ose me burgim deri në shtatë vjet. Mbajtja e fishekëve të armëve të lehta luftarake pa leje të organeve kompetente shtetërore, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim deri në një vit.*” Pa lakimin e drejtë gjuhësor dhe pa lidhëzat e detyrueshme sipas ligjesisë së gjuhës shqipe, dispozita në paragrafin e parë dhe të dytë formulohej paksa pa kuptim, megjithatë kjo pakuptimësi gjuhësore nuk afektonte në zbatimin e ligjit penal në praktikë.

Ndryshimi i tretë i nenit 278 të Kodit Penal do të vinte pas gjashtë vitesh nga miratimi i tij dhe pas tre vitesh nga ndryshimi i parë. Kësaj rradhe legjislatori ndërhynte në sanksionin e çdo paragrafi dhe në figurat konkrete të veprës penale, ndryshonte paragrafin e tretë dhe shtonte edhe një paragraf të katërt. Ndryshimet ishin: “*Në nenin 278 bëhen këto shtesa dhe ndryshime: - Në paragrafin e parë, fjala “pesë” bëhet “tre”. - Në paragrafin e dytë, hiqen fjalët “blerja ose shitja”. - Paragrafi i tretë ndryshohet si vijon: “Mbajtja e municionit luftarak pa leje të organeve kompetente shtetërore përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim gjer në dy vjet.” - Pas paragrafit të tretë shtohet një paragraf me këtë përmbajtje: “Kur vepra kryhet në sasira të mëdha në bashkëpunim, më shumë se një herë ose ka sjellë pasoja të rënda, dënohet me burgim nga pesë gjer në pesëmbëdhjetë vjet.”*”⁷

Kështu në vitin 2001 neni 278 i Kodit Penal sanksiononte se: “*Prodhimi i armëve dhe i municionit luftarak, i bombave apo minave lëndët plasëse, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga tre deri në dhjetë vjet. Mbajtja, e armëve, bombave apo minave lëndët plasëse pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohen me gjobë ose me burgim deri në shtatë vjet. Mbajtja e municionit luftarak pa leje të organeve kompetente shtetërore përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim gjer në dy vjet. Kur vepra kryhet në sasira të mëdha në bashkëpunim, më shumë se një herë ose ka sjellë pasoja të rënda, dënohet me burgim nga pesë gjer në pesëmbëdhjetë vjet.*”

Ndryshimi i katërt i nenit 278 të Kodit Penal do të vinte 18 vjet pas hyrjes në fuqi të Kodit Penal, 15 vjet pas ndryshimit të parë dhe 12 vjet pas ndryshimit të dytë. Kësaj rradhe ndryshimet ligjore rritën ndjeshëm sanksionet e veprës penale dhe u shtua edhe një paragraf tjetër në dispozitë. Kështu, në vitin 2013 legjislatori i dha këtë formulim nenit 278 të Kodit Penal: “*Prodhimi i armëve dhe i municioneve luftarake, lëndëve plasëse, i bombave apo minave, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në pesëmbëdhjetë vjet. Mbajtja e municioneve luftarake, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim deri në dy vjet. Mbajtja e armëve, i bombave apo minave ose lëndëve plasëse në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet. Mbajtja e armëve, i bombave apo minave, ose lëndëve plasëse në automjete apo në çdo mjet tjetër të motorizuar, në mjedise publike ose në mjedise të hapura për publikun, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga shtatë deri në*

⁶ Shiko nenin 3 të Ligjit nr. 8279, datë 15.1.1998 “Për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 “Për Kodin Penal të Republikës së Shqipërisë”.

⁷ Shiko nenin 60 të Ligjit nr. 8733, datë 24.1.2001 “Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995, “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”.

pesëmbëdhjetë vjet. Kur vepra penale kryhet në sasi të mëdha, në bashkëpunim, më shumë se një herë, ose ka sjellë pasoja të rënda, dënohet me burgim nga dhjetë deri në njëzet vjet.”⁸

Ndryshimi i pestë i nenit 278 të Kodit Penal do të vinte 19 vjet pas hyrjes në fuqi të Kodit Penal, 16 pas ndryshimit të parë të dispozitës, 13 vjet pas ndryshimit të dytë dhe një vit pas ndryshimit të tretë. Kështu në vitin 2014, kryesisht i ndikuar nga problematika e madhe që shkaktoi realiteti i shpërthimeve dhe atentateve me lëndë plasëse, legjislatori bëri këto ndryshime: “1. Paragrafi i tretë ndryshohet si më poshtë: “Mbajtja e armëve në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet.”. 2. Pas paragrafit të tretë shtohet paragrafi i katërt me këtë përmbajtje: “Mbajtja e bombave, minave ose lëndëve plasëse në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në tetë vjet.”. 3. Paragrafi i katërt ekzistues bëhet paragrafi i pestë. 4. Paragrafi i pestë ekzistues bëhet paragrafi i gjashtë dhe në këtë paragraf fjalët “dënohet me burgim nga dhjetë deri në njëzet vjet” zëvendësohen me fjalët “dënohet me burgim nga pesëmbëdhjetë deri në njëzet vjet”.”⁹

Kështu në vitin 2014 neni 278 i Kodit Penal sanksiononte se:

“Prodhimi i armëve dhe i municioneve luftarake, lëndëve plasëse, i bombave apo minave, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në pesëmbëdhjetë vjet. Mbajtja e municioneve luftarake, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim deri në dy vjet. Mbajtja e armëve në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet. Mbajtja e bombave, minave ose lëndëve plasëse në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në tetë vjet. Mbajtja e armëve, i bombave apo minave, ose lëndëve plasëse në automjete apo në çdo mjet tjetër të motorizuar, në mjedise publike ose në mjedise të hapura për publikun, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga shtatë deri në pesëmbëdhjetë vjet. Kur vepra penale kryhet në sasi të mëdha, në bashkëpunim, më shumë se një herë, ose ka sjellë pasoja të rënda, dënohet me burgim nga pesëmbëdhjetë deri në njëzet vjet.”.

Ndryshimi i gjashtë i nenit 278 të Kodit Penal do të vinte 20 vjet pas hyrjes në fuqi të Kodit Penal, 17 pas ndryshimit të parë të dispozitës, 14 vjet pas ndryshimit të dytë, dy vjet pas ndryshimit të tretë dhe një vit pas ndryshimit të katërt. Ky ndryshim është i katërti dhe i fundit deri më tani i bërë nga ligjvënësi. Ndryshimi i vitit 2015 ishte se: “Në nenin 278, pas paragrafit të parë shtohen dy paragrafë me këtë përmbajtje: Prodhimi, shitja, blerja, ofrimi për shitje, dhënia ose marrja në çdo formë, tregtimi dhe transportimi i armëve dhe i municioneve luftarake, lëndëve plasëse, i bombave ose minave pa lejen e organeve kompetente shtetërore dënohet me burgim nga pesë deri në pesëmbëdhjetë vjet. Falsifikimi ose fshirja, zhvendosja ose ndryshimi i paligjshëm i shenjave mbi armët dhe municionet luftarake dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet.”¹⁰

Sot, pa patur parasysh vendimin e Gjykatës Kushtetuese, neni 278 i Kodit Penal sanksionon se:

⁸ Shiko nenin 43 të Ligjit Nr. 144/2013, datë 2.5.2013. Drejtëshkrimi i mangët i dispozitës, nga ndryshimet që përjetoi neni 278 i Kodit Penal në vitin 1998, duket se u zgjidh pa ndryshime ligjore, por vetëm nga korrigjimet e Qendrës së Botimeve Zyrtare. Shiko Fletoren Zyrtare Nr. 83, dt. 20.05.2013, faqen 3526. Sipas nenit 49 ky ligj ka hyrë në fuqi pesëmbëdhjetë ditë pas botimit në Fletoren Zyrtare. Sipas përllogaritjes del se ligji ka hyrë në fuqi me datë 04.06.2013.

⁹ Shiko nenin 5 të Ligjit Nr. 98/2014, datë 31.07.2014. Shiko Fletore Zyrtare Nr. 132, dt. 19.08.2014, faqe 6020. Neni 9 i Ligjit përcakton se, ligji hyn në fuqi pesëmbëdhjetë ditë pas botimit në Fletoren Zyrtare. Sipas përllogaritjeve del se ky ligj ka hyrë në fuqi me datë 03.09.2014.

¹⁰ Shiko nenin 17 të Ligjit 135/2015 “Për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995, “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, të ndryshuar”. Ky ligj është botuar në Fletoren Zyrtare Nr. 249, dt. 14.01.2016.

“Prodhimi i armëve dhe i municioneve luftarake, lëndëve plasëse, i bombave apo minave, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në pesëdhjetë vjet.”¹¹

Prodhimi, shitja, blerja, ofrimi për shitje, dhënia ose marrja në çdo formë, tregtimi dhe transportimi i armëve dhe i municioneve luftarake, lëndëve plasëse, i bombave ose minave pa lejen e organeve kompetente shtetërore dënohet me burgim nga pesë deri në pesëdhjetë vjet.

Falsifikimi ose fshirja, zhvendosja ose ndryshimi i paligjshëm i shenjave mbi armët dhe municionet luftarake dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet. Mbatja e municioneve luftarake, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim deri në dy vjet. Mbatja e armëve në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet. Mbatja e bombave, minave ose lëndëve plasëse në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në tetë vjet. Mbatja e armëve, i bombave apo minave, ose lëndëve plasëse në automjete apo në çdo mjet tjetër të motorizuar, në mjedise publike ose në mjedise të hapura për publikun, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga shtatë deri në pesëmbëdhjetë vjet. Kur vepra penale kryhet në sasi të mëdha, në bashkëpunim, më shumë se një herë, ose ka sjellë pasoja të rënda, dënohet me burgim nga pesëmbëdhjetë deri në njëzet vjet.”

Ndryshimi i shtatë i nenit 278 të Kodit Penal erdhi nga Vendimi Nr. 9, dt. 26.02.2016 i Gjykatës Kushtetuese. Nëpërmjet një kontrolli incidental, Gjykata e Apelit Vlorë kërkoi para Gjykatës Kushtetuese shfuqizimin e paragrafit të katërt të nenit 278 të Kodit Penal¹². Gjykata Kushtetuese, ndër të tjera, jo vetëm që shfuqizoi tërësisht paragrafin e katërt të nenit 278 të Kodit Penal, por shfuqizoi kryesisht¹³ dhe tërësisht edhe paragrafin e pestë të kësaj dispozite. Gjykata Kushtetuese vendosi ndër të tjera: *“Shfuqizimin e...paragrafit të pestë dhe të gjashtë të nenit 278 të Kodit Penal, shtuar me ligjin nr.144/2013, ndryshuar me ligjin nr.98/2014”*, që do të thotë paragrafin e katërt të para ndryshimeve të vitit 2014.

Në të vërtetë, formulimi i dispozitivit të Gjykatës Kushtetuese është i paqartë dhe nuk ka gjetur teknikën më të mirë ligjore për të artikuluar pjesën vendimmarrëse, e cili është pjesa më e rëndësishme. Megjithatë, paragrafët e shfuqizuar arrihen të kuptohen nga pjesa argumentuese e dispozitës.¹⁴ Thënë më qartë dhe pa ekuivok, me Vendimin 9/2006 Gjykata Kushtetuese ka shfuqizuar paragrafët e nenit 278 të Kodit Penal që disponojnë: 1. *“Mbatja e armëve, e bombave apo minave, ose lëndëve plasëse në automjete apo në çdo mjet tjetër të motorizuar, në mjedise*

¹¹ Normalisht duhet të jetë një gabim në shkrim dhe në botim sanksioni prej pesëdhjetë vjetësh në këtë Fletore Zyrtare dhe kësaj rradhe Qendra e Botimeve Zyrtare nuk del në rolin e ndreqësit të gabimeve pa ligj, por në rolin e gabimbërësit pa ligj. Logjika ta do të sanksioni nuk është pesëdhjetë vjet por pesëmbëdhjetë vjet, duke parë edhe historikun e dispozitave dhe përmbajtjen e tyre. Por logjika ndonjëherë mundet të bëjë edhe lojra dhe të pretendojë se në të vërtetë sanksioni maksimal që ka dashur të parashikojë legjislatori është dhjetë vjet dhe për rrjedhojë fjala “pesë” është lapsus. Akoma më shumë një logjikë tjetër finoke mundet të pretendojë në gjykim se sanksioni maksimal që legjislatori ka dashur të parashikojë ka qenë pesë vjet dhe se fjala “dhjetë” është lapsus. Dhe në këtë mënyrë çdo interpretim do të shkaktonte vështirësi të shkeljes dhe zbatimit të parimit të ligjshmërisë në të drejtën penale *“nullum crimen sine legge”*.

¹² Që ishte në fuqi në kohën kur kontrolli incidental është inicuar.

¹³ Gjykata Kushtetuese u shpreh se: *“6. Gjithashtu, gjykata referuese, edhe pse pranon se i mungon kriteri lidhës me çështjen konkrete, për paragrafët 1, 3, 4 dhe 6 të nenit 278 të KP-së, i kërkon Gjykatës Kushtetuese që bazuar në nenin 48 të ligjit nr.8577, datë 10.10.2000 “Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë” të çmojë të shprehet me nismën e saj edhe për këto dispozita.”*

¹⁴ Gjykata Kushtetuese shprehet se: *“5. Në paragrafin e katërt të nenit 278/4 të KP-së përcaktohet se “mbajtja e armëve, e bombave apo minave, ose lëndëve plasëse në automjete apo në çdo mjet tjetër të motorizuar, në mjedise publike ose në mjedise të hapura për publikun, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga shtatë deri në pesëmbëdhjetë vjet” (në vijim gjykata do t’i referohet si paragrafi i pestë, pasi me ligjin nr.98/2014, që ka ndryshuar nenin 278, paragrafi i katërt ekzistues është bërë paragrafi i pestë).”*

publike ose në mjedise të hapura për publikun, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga shtatë deri në pesëmbëdhjetë vjet”, dhe; 2. “Kur vepra kryhet në sasi të mëdha, në bashkëpunim, më shumë se një herë ose ka sjellë pasoja të rënda, dënohet me burgim nga pesëmbëdhjetë deri në njëzet vjet.”.

Sot, duke patur parasysh vendimin e Gjykatës Kushtetuese, neni 278 i Kodit Penal sanksionon se: *“Prodhimi i armëve dhe i municioneve luftarake, lëndëve plasëse, i bombave apo minave, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në pesëmbëdhjetë vjet. Prodhimi, shitja, blerja, ofrimi për shitje, dhënia ose marrja në çdo formë, tregtimi dhe transportimi i armëve dhe i municioneve luftarake, lëndëve plasëse, i bombave ose minave pa lejen e organeve kompetente shtetërore dënohet me burgim nga pesë deri në pesëdhjetë vjet.*

Falsifikimi ose fshirja, zhvendosja ose ndryshimi i paligjshëm i shenjave mbi armët dhe municionet luftarake dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet. Mbajtja e municioneve luftarake, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim deri në dy vjet. Mbajtja e armëve në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet. Mbajtja e bombave, minave ose lëndëve plasëse në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në tetë vjet.”.

Ditët e fundit është bërë zyrtare nisma e Ministrisë së Drejtësisë për ndryshimin e tetë ligjor të rradhës, të nenit 278 të Kodit Penal.¹⁵ Procedurat e miratimit po zhvillohen aktualisht dhe së shpejti neni 278 i Kodit Penal do të ndryshojë sërish. Sërish parashikohet se asnjë nga figurat e veprës penale të parashikuara në këtë dispozitë nuk do të dekriminalizohet.

Nga analiza historike e mësipërme konkludohet se, asnjëherë në Shqipëri, që nga ligji penal material i parë i marrë në analizë e deri në ditët e sotme, armëmbajtja pa leje ka qenë konsideruar veprim i ndaluar nga ligji penal. Gjithnjë, mbajtja e armëve, bombave, minave ose e lëndëve plasëse, pavarësisht vendit se ku ato mbahen, pa lejen e organeve kompetente, ka qenë konsideruar nga ligji penal material si vepër penale.

Kontrolli Incidental dhe Vendimi i Gjykatës Kushtetuese

Gjykata e Apelit Vlorë kërkoi, nëpërmjet gjykimit incidental kushtetues, shfuqizimin e nenit 278 paragrafi i katërt i Kodit Penal, me pretendimin se vjen në kundërshtim me Kushtetutën. Gjykata sollti në vëmendje se, ndryshimet e ndërmarra nga ligjvënësi në dispozitat objekt shqyrtimi (por edhe të tjera të shqyrtuara më parë nga kjo Gjykatë), kanë qenë përgjithësisht spontane, nisur nga synimi për të luftuar kriminalitetin, por pa iu nënshtruar më parë studimeve të thelluara për të shmangur prishjen e balancave, jo vetëm midis masave të dënimit të veprave penale të një kapitulli, por edhe në raport me veprat e tjera penale, në varësi të rrezikshmërisë shoqërore të tyre. Gjykata vlerësoi se një qasje (strategji) e tillë e gabuar ka deformuar strukturën e Kodit Penal, duke krijuar disproporcione të pashpjeguara (paarsyeshme) midis dënimeve të parashikuara për vepra të ndryshme të Kodit, në kundërshtim me parimet e shtetit të së drejtës dhe të proporcionalitetit, në rastet e kufizimit të të drejtave dhe lirive të individit.¹⁶

Duke iu referuar doktrinës së të drejtës penale Gjykata Kushtetuese ka vlerësuar se, prodhimi apo mbajtja pa lejen e organeve kompetente të armëve luftarake është element thelbësor i anës objektive të kësaj veprë penale. Kështu, vijon ajo, ligjvënësi e ka konsideruar vepër të

¹⁵ Shiko: <http://www.balkanweb.com/site/armembajtja-pa-leje-manjani-vendos-hartimin-e-nje-pr-ligji-te-ri/>.

¹⁶ Shiko Vendimin nr. 9, dt. 26.02.2016 të Gjykatës Kushtetuese. Shiko gjithashtu Vendimin nr.12, datë 14.04.2010 dhe Vendimin nr. 47, datë 27.06.2012 të Gjykatës Kushtetuese

dënueshme penalisht mbajtjen e armëve pa leje, pavarësisht nga qëllimi i mbajtjes së tyre (për t'i përdorur ose jo). Në këtë kontekst, Gjykata Kushtetuese e vlerësoi të pajustificuar përpjekjen e ligjvënësit për të përcaktuar rrezikshmërinë e kësaj vepre penale dhe përcaktimin e masës së dënimit nisur nga kriteret të tilla, si lloji i armës luftarake, dhe në veçanti vendi i mbajtjes së tyre (banesë, automjet, vendi i punës, etj.). Për më tepër, Gjykata i konsideron joproportionale dallimet në masat e dënimit të paragrafit të pestë të Kodit Penal dhe paragrafëve të tretë dhe të katërt të këtij neni. Për ilustrim ajo solli në vëmendje një rast hipotetik, një qytetar që mban një armë pa leje në banesë për të mbrojtur pronën, veten apo familjen, dënohet nga një deri në pesë vjet burgim. I njëjti person kur armën e mban për të njëjtën arsye në automjetin e tij, dënohet nga shtatë deri në pesëmbëdhjetë vjet burgim.

Gjykata Kushtetuese vlerësoi se, armët nuk përfaqësojnë gjë tjetër, veçse mjetin për të kryer vepra të tjera penale me rrezikshmëri të lartë shoqërore, të cilat prekin kryesisht marrëdhëniet shoqërore që lidhen me mbrojtjen e jetës. Në këtë kuptim, edhe dënimet e parashikuara për to duhet të jenë në proporcion të drejtë me natyrën e krimit të kryer nëpërmjet përdorimit të tyre.

Gjykata Kushtetuese e konsideroi joproportionale ndërhyrjen në paragrafin e pestë të nenit 278 të Kodit Penal, duke e krahasuar këtë dispozitë edhe me të tjera, që ndodhen në të njëjtin kre të Kodit, “*Veprat penale kundër rendit dhe sigurisë publike*”. Kështu, trafikimi i armëve dhe municioneve, një krim ndërkombëtar, dënohet sipas Kodit Penal nga shtatë deri pesëmbëdhjetë vjet burgim (*neni 278/a, paragrafi i parë*). Të njëjtën masë dënimi ligjvënësi ka parashikuar edhe për veprat penale të trafikimit të lëndëve plasëse, djegëse, helmuese dhe radioaktive (*neni 282/a, paragrafi i parë*), etj. Raste të tilla të krahasueshme, me qëllim nxjerrjen e konkluzionit të mungesës së proporcionalitetit në caktimin e dënimeve, Gjykata Kushtetuese mori në vijim të vendimit edhe nga seksione të tjera të Kodit Penal edhe nga ligje penale materiale simotra të rajonit.

Gjykata Kushtetuese konstatoi se ligjvënësi ka cënuar edhe parimin e sigurisë juridike, pasi ky parim lidhet me plotësimin e disa kërkesave paraprake të detyrueshme gjatë procesit ligjvënës. Sipas Gjykatës, parimi i sigurisë juridike ka si kërkesë të domosdoshme faktin që ligji në tërësi, pjesë apo dispozita të veçanta të tij, në përmbajtjen e tyre duhet të jenë të qarta, të përcaktuara dhe të kuptueshme. Gjykata Kushtetuese vlerësoi se me ndërhyrjen në nenin 278 të KP-së ligjvënësi nuk ka respektuar aspektin harmonik që duhet të kenë dispozitat e Kodit Penal, të cilat në tërësinë e tyre duhet të përbëjnë një entitet të vetëm, ku të bashkohen vlerat dhe parimet kryesore që udhëheqin këtë kod, që janë shteti i së drejtës, barazia para ligjit, drejtësia në caktimin e fajësisë dhe të dënimit, si dhe humanizmi.

Më tej, Gjykata Kushtetuese *ex officio* mori në shqyrtim edhe paragrafin e gjashtë të nenit 278 të Kodit Penal. Gjykata konstatoi kryesisht se paragrafi i gjashtë i nenit 278 të KP-së, mbarte të njëjtat probleme kushtetutshmërie si dhe paragrafi i pestë i nenit 278, i konsideruar si i papajtueshëm me Kushtetutën. Sipas Gjykatës Kushtetuese, edhe ky dënim është dukshëm joproportional. Për më tepër, Gjykata Kushtetuese vlerësoi se, dhe shprehja “*pasoja të rënda*” është e paqartë dhe lë vend për interpretime të ndryshme, në kundërshtim me parimin e sigurisë juridike, për rrjedhojë edhe ky paragraf duhet shfuqizuar.

Pa sqaruar më parë nëse kishte pretendim dhe kush e bëri pretendimin për shfuqizimin e paragrafit 1, 3 dhe 4 dhe pse i mori në shqyrtim ato, Gjykata Kushtetuese vlerësoi se, në to nuk u gjend asnjë element antikushtetutshmërie. Ajo u shpreh se: “*Ndërsa për pretendimin për shfuqizimin e paragrafëve 1, 3 dhe 4 të nenit 278 të KP-së, për shkak se bien në kundërshtim me nenin 17/1 të Kushtetutës, Gjykata, pasi i mori në analizë, arriti në konkluzionin se nuk kanë elemente të papajtueshme me Kushtetutën.*”. Në vendimin e saj Gjykata Kushtetuese gjeti rastin

të përsërisë qëndrimin e mëparshëm dhe të sjellë në vëmendje të ligjvënësist se, ndërhyrje të tilla në Kodin Penal duhet të jenë realisht efektive, në mënyrë që t'i shërbejnë jo vetëm luftës ndaj kriminalitetit, por për më tepër parandalimit të kryerjes së veprave penale. Gjykata Kushtetuese evidentoi se eksperiencia ka treguar që ashpërsimi jo proporcional i sanksioneve penale nuk ka pasur gjithmonë ndikim pozitiv ose ndikimi ka qenë i papërfillshëm në arritjen e qëllimeve të legjislativitetit penal. Si pasojë, gjatë përcaktimit të dënimit, organi legjislativ nuk duhet të ketë parasysh vetëm parimin e parashikimit me ligj të dënimit. Ai duhet që, nëpërmjet formulimit të sanksionit t'i mundësojë gjyqtarit dhënien e një gjykimi të drejtë dhe proporcional në raste konkrete, në përputhje me kërkesat e parimit të shtetit të së drejtës, sigurisë juridike dhe respektimit të të drejtave dhe lirive themelore të individit.¹⁷

Vendimi pati edhe qëndrim gjyqtarësh në pakicë, përse i përket kësaj pike të vendimmarrjes dhe çështjes së shtruar për zgjidhje. Pakica e gjyqtarëve ndër të tjera analizon se: *“Në rastin konkret, pakica vlerëson se interesi i ligjvënësist për forcimin e luftës ndaj kriminalitetit ka qenë mjaftueshëm i rëndësishëm për të ndërhyrë në nenin 278 të KP-së. Sipas pakicës, nga kërkuesi nuk janë paraqitur argumente të mjaftueshme për të vërtetuar që, ka pasur mjete të tjera më pak të ashpra për të arritur qëllimin e kërkuar, të cilat do t'a çonin Gjykatën në konkluzionin se ka mjete të tjera më pak kufizuese. Në këtë kuptim, pakica vlerëson se argumentet e shumicës për joproportionalitetin e mjetit të përdorur nga ligjvënësi në ashpërsimin e dënimit për veprën penale të parashikuar në paragrafin e pestë të nenit 278 të KP-së, nuk janë bindëse. Për më tepër, edhe krahasimi me kodet penale të vendeve të tjera europiane në këtë rast nuk mund të jetë kriter përcaktues për arritjen në konkluzione, pasi ashpërsimi ose zbutja e marzheve të dënimit varion nga situata e kriminalitetit në vend dhe ligjvënësi disponon mjetet e tij të reagimit për të përmirësuar situatën. Situatat mbi kriminalitetin në vende të ndryshme janë të ndryshme, për rrjedhojë edhe ndërhyrja mund të jetë në forma dhe mënyra të ndryshme.”*

Përveç këtyre konsideratave, gjyqtarët në pakicë vlerësuan se shumica me këtë vendim, duke shfuqizuar paragrafin e pestë dhe të gjashtë të nenit 278 të KP-së, mund të krijojë paqartësi dhe pasiguri në organet ligjzbatuese dhe më konkretisht gjykatat e zakonshme, në lidhje me perspektivën e çështjeve konkrete, në gjykimin e autorëve të akuzuar për kategorinë e veprës penale-objekt shqyrtimi. Gjithashtu, ato mbajtën qëndrimin se, për shfuqizimin me nismën e Gjykatës, të paragrafit të gjashtë të nenit 278 të KP-së, pakica i qëndron së njëjtës linjë të argumenteve për rrëzimin e kërkesës, si për paragrafin e pestë të nenit 278 të KP-së.

Dilemat Kushtetuese post Shfuqizimit

Vendimi i Gjykatës Kushtetuese mbi kontrollin incidental të inicuar nga Gjykata e Apelit Vlorë u njoftua publikisht, nëpërmjet njoftimit në fazën zyrtare të internetit të Gjykatës Kushtetuese, me date 10.12.2015.¹⁸ Reaksioni i shkaktuar ndërmjet gjyqtarëve dhe prokurorëve ishte tepër i madh. Pyetja *“po tani çdo bëjmë me çështjet?”* ishte e bërë e përditshme dhe e kudondodhur. Në praktikën gjyqësore të shkallës së parë dhe apelit, disa nga gjykatat pezulluan gjykimet, në mënyrë që të pritej publikimi i arsytuar i vendimit të Gjykatës Kushtetuese. Disa nga gjykatat nuk e pezulluan gjykimin, e vazhduan dhe e përfunduan atë. Ato dhanë vendime përfundimtare dënimi me dispozitat që Gjykata Kushtetuese kishte njoftuar që janë shfuqizuar. Argumenti ishte

¹⁷ Shiko edhe Vendimin nr. 13, datë 29.05.1997; Vendimin nr. 65, datë 10.12.1999; Vendimin nr. 47, datë 27.06.2012 të Gjykatës Kushtetuese.

¹⁸ Shiko në web: http://www.gjk.gov.al/web/NJOFTIM_P_R_MEDIAN_1106_1-94.php.

pikërisht dispozita e ligjit organik të Gjykatës Kushtetuese¹⁹, se vendimet hyjnë në fuqi si rregull në momentin kur botohen në Fletoren Zyrtare²⁰. Të tjerë gjyqtarë dhe gjykata shtynin seancat gjyqësore me shkaqe të stisura, edhe në fazën e konkluzioneve përfundimtare, me shpresën se vendimin Gjykata Kushtetuese, duke patur rëndësinë e veçantë të tij, do t'a publikonte shpejt.²¹ Megjithatë, pavarësisht zhurmës që bëhej poshtë, Gjykata Kushtetuese e publikoi vendimin në faqen zyrtare të internetit të saj në datë 26.02.2016, pas gati dhjetë muajsh nga paraqitja e kërkesës. Akoma vendimi nuk ishte publikuar në Fletoren Zyrtare dhe pika e fundit e dispozitivit të tij parashikonte se, vendimi hyn në fuqi në momentin e botimit të Fletoren Zyrtare. Vendimi Nr. 9, dt. 26.02.2016 i Gjykatës Kushtetuese rezulton të jetë botuar në Fletoren Zyrtare Nr. 31, dt. 29.02.2016.²² Për rrjedhojë, konkludohet se vendimi ka hyrë në fuqi me datë 29.09.2016. Megjithëse, të gjithë po prisnin se çfarë ka argumentuar Gjykata Kushtetuese, paqartësitë në praktikën gjyqësore nuk u zbehën, por u shtuan pas publikimit të vendimit në faqen e internetit dhe Fletoren Zyrtare. Afërmendsh, ky debat nuk zhvillohej vetëm nëpër gjykata, por me të njëjtin intensitet zhvillohej edhe në prokurori apo edhe avokati. Afërmendsh, kishte çështje në gjykim, ashtu sikurse kishte çështje edhe nën hetim me objekt procedimi figurat e veprave penale të parashikuara në paragrafin e pestë dhe të gjashtë të nenit 278 të Kodit Penal, që tashmë nuk ishin më.

Dilema e Parë

Nuk kam dijeni nëse ndonjë prokurori apo gjykatë ka vendosur pushimin e gjykimit për shkakun se ligji nuk e parashikon më mbajtjen e armëve, minave, bombave apo lëndëve plasëse në makinë apo ambjente publike, pa lejen e organeve kompetente apo sipas paragrafit të fundit të shfuqizuar. Ndoshta, edhe mundet të ketë patur, apo mundet të ketë vendime të tilla. Por, me siguri di që të gjithë praktikantët e së drejtës në gjykata, prokurori dhe avokati janë rrekur për t'a zgjidhur çështjen e shtruar në hetim apo gjykim në këtë mënyrë. Edhe nëse nuk e kanë bërë, zgjidhja parimore në diskutimet me to ka qenë pikërisht kjo – “*nullum crimen sine legge*”. Në fakt, kjo është zgjidhja që në emërues të përbashkët bashkon çdo praktikant të së drejtës, pasi është e qartë sot se nuk ka ligj që të specifikojë të dënueshme figurat e veprave penale të parashikuara nga paragrafët e shfuqizuar të nenit 278 të Kodit Penal. Gjykata Kushtetuese ka shfuqizuar të dy paragrafët tërësisht, duke lënë një boshësi të ndjeshme parashikimi ligjor penal material.

Paradoksi i ndodhur me këtë vendim dhe kontradikta më e pashpjegueshme është fakti që, të gjitha argumentet e konkluduara dhe artikuluara në lidhje me antikushtetutshmërinë e paragrafëve të shfuqizuar kufizohen dhe përqëndrohen tek sanksioni joproporcional i tyre dhe ndërkohë, shfuqizohen të gjitha figurat e veprës penale të parashikuara nga ato paragrafë. Kjo mënyrë disponimi e Gjykatës Kushtetuese nuk ka lidhje logjike me pjesën arsyetuese dhe i shkon

¹⁹ http://www.gjk.gov.al/web/ligji_per_organizimin_dhe_funksionimin_e_gjykates_kushtetues_82.pdf.

²⁰ Shiko nenin 76 pika 1 të Ligjit Nr. 8577, dt. 10.02.2000 “Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë”. Këtë praktikë gjyqësore e kam konstatuar në Gjykatën e Rrethit Gjyqësor Fier.

²¹ Këtë praktikë e kam konstatuar në Gjykatën e Rrethit Gjyqësor Vlorë.

²² Shiko faqen 2492 e vijues të Fletores Zyrtare Nr. 31. Dt. 29.02.2016.

Në ëeb shiko: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2016/PDF-2016/31-2016.pdf.

kundër logjikës së argumentuar tradicionalisht në jurisprudencën e vetë kësaj gjykate për koherencë logjike në të gjithë pjesët e vendimit²³.

Kështu, po të lexohet pjesa arsyetuese, atëherë, pa qenë e nevojshme të lexohet dispozitivi i vendimit, kuptohet se është shfuqizuar në secilin paragraf vetëm sanksioni joproporcional. Ky është dispozitivi afërmendsh i hamendësueshëm sakaq. Ndërkohë, po të lexosh vetëm dispozitivin, pa lexuar më parë pjesën arsyetuese, krijohet ideja se detyrimisht në pjesën arsyetuese është konkluduar se të gjitha figurat e veprave penale të parashikuara në dy paragrafët e shfuqizuar janë konstatuar se janë antikushtetuese.

Por, në të vërtetë, nuk është as njëra e as tjetra. Vendimi i Gjykatës Kushtetuese, pavarësisht kontradiktës së theksuar ndërmjet dispozitivit dhe pjesës arsyetuese, nga një anë individualizon dhe përqëndron të gjitha argumentet e antikushtetutshmërisë në pjesën e dënimit penal të artikuluar si sanksion në dy paragrafët e shfuqizuar dhe nga ana tjetër shfuqizon të dy paragrafët tërësisht. Kjo do të thotë se, bashkë me sanksionin janë shfuqizuar edhe pjesët e normës që parashikonin si figura të veprës penale armëmbajtjen pa leje, mbajtjen e bombave, minave dhe lëndëve plasëse pa leje dhe paragrafin e fundit dhe më të rëndin në rrethana cilësuese, atë të kryerjes së këtyre figurave të veprës penale në elemente cilësues dhe të rënduar. Mbetet e panjohur arsyeja se pse Gjykata Kushtetuese e vitit 2016 nuk iu përmbajt modelit të Gjykatës Kushtetuese të vitit 1997²⁴ në mënyrën se si prek dhe heq nga rendi juridik normat penale ekcesive në raport me Kushtetutën.

Duke vendosur në të tillë mënyrë, Gjykata Kushtetuese ka tejçuar mesazhin tek publiku dhe praktikantët e së drejtës se janë shfuqizuar figurat e veprave penale dhe jo vetëm sanksioni i tyre. Ndaj, ky gabim nuk duhet të ishte bërë. Gjykata Kushtetuese duhet të kishte shfuqizuar në nenin 278 të Kodit Penal vetëm togfjalëshin e paragrafëve, që parashikonin sanksionet joproporcionale dhe si të tilla jokushtetuese dhe jo pjesën e normave hipotezë, apo pjesën narrative të tyre. Kjo formë dispozitivi nuk do të kishte lejuar krijimin e asnjë ekuivoku në praktikën gjyqësore dhe tek publiku i gjërë, pasi të gjithë do të kishin të qartë se Gjykata Kushtetuese dhe Vendimi 9/2016 nuk ka shfuqizuar figurat e veprës penale si antikushtetuese, por ka shfuqizuar sanksionet respektive jokushtetuese të tyre.

Kjo mënyrë disponimi dhe jo arsyetimi e vendimit të Gjykatës Kushtetuese favorizon argumentat e tezës së dekriminalizimit të figurave të veprës penale të paragrafëve të shfuqizuar.

Dilema e Dytë

Gjatë kësaj kohe, gjykatat që kishin pezulluar gjykimin revokuan vendimin e ndërmjetëm të pezullimit. Bashkë me gjykatat që e kishin shtyrë disa herë gjykimin, në pritje të vendimit të Gjykatës Kushtetuese, ato dhanë zgjidhje të ndryshme në vendimet përfundimtare të dënimit.

Disa nga gjykatat vendosën deklarinimin fajtor të të pandehurit, sipas paragrafit të dytë të nenit 278 të Kodit Penal, sikur ka qenë para ndryshimeve të vitit 2013.²⁵ Këto gjykata kanë dhënë vendime dënimi duke zbatuar paragrafin që formulohej: “*Mbajtja, e armëve, bombave apo minave lëndët plasëse pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohen me gjobë ose me burgim deri në shtatë vjet.*”. Sipas kësaj praktike, shfuqizimi i paragrafit të pestë dhe të gjashtë të

²³ Shiko Vendimin nr.8, datë 16.03.2011; Vendimin nr. 23, datë 04.11.2008; Vendimin nr. 11, datë 02.04.2008; Vendimin nr.7, datë 09.03.2009; Vendimin. 52, dt. 02.12.2013; Vendimin Nr. 51, dt. 12.11.2014 të Gjykatës Kushtetuese. të Gjykatës Kushtetuese.

²⁴ Shiko Vendimin Nr.13, datë 29.5.1997 të Gjykatës Kushtetuese.

²⁵ Kjo praktikë gjyqësore është konstatuar nga disa gjyqtarë dhe trupa gjykues në Gjykatën e Rrethit Gjyqësor Vlorë.

nenit 278 të Kodit Penal kthejnë në fuqi ligjin e shfuqizuar nga ky ligj i shfuqizuar nga Gjykata Kushtetuese si antikushtetues.

Në këtë mënyrë, kjo praktikë gjyqësore argumenton se, duke u shfuqizuar dispozita e ndryshuar, automatikisht shfuqizohet edhe dispozita që ka shfuqizuar dispozitën e mëparshme. Në këtë mënyrë, në fuqi mbetet dispozita e shfuqizuar, sikur të mos ishte shfuqizuar kurrë, dhe në bazë të saj do të kualifikohen juridikisht edhe figurat e veprave penale që janë shfuqizuar nga Gjykata Kushtetuese me Vendimin 9/2016.²⁶

Dilema e Tretë

Ndërkohë, disa gjyqtarë të tjerë dhe trupa gjyqësore të tjera²⁷ kanë dhënë vendime përfundimtare dënimi sipas paragrafit të tretë të nenit 278 të Kodit Penal. Përgjithësisht, ky qëndrim është mbajtur edhe nga organi i akuzës.²⁸ Kështu, sipas këtij qëndrimi, për figurat e veprës penale të mbajtjes së armëve, bombave, lëndëve plasëse dhe minave dhe për figurat e veprës penale të parashikuara nga paragrafi i gjashtë i shfuqizuar tashmë, do të kualifikohen ligjërisht sipas paragrafit të tretë të nenit 278 të Kodit Penal, të formuluar sipas ndryshimeve të vitit 2013 – nga harku kohor kur kanë hyrë këto ndryshime në fuqi dhe deri në hyrjen në fuqi të ndryshimeve të vitit 2014. Paragrafi i individualizuar, sipas kësaj mënyre formulon se: *“Mbajtja e armëve, i bombave apo minave ose lëndëve plasëse në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet.”* Ndërkohë, për të gjitha figurat e veprës penale të lartpërmendura, që kanë ngjarë nga hyrja në fuqi e ndryshimeve të vitit 2014 e deri më tani, do të kualifikohen ligjërisht sipas paragrafit të tretë dhe të katërt, që disponojnë se: *“Mbajtja e armëve në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga një deri në pesë vjet. Mbajtja e bombave, minave ose lëndëve plasëse në banesë, pa lejen e organeve kompetente shtetërore, dënohet me burgim nga pesë deri në tetë vjet.”* Më tej, për veprat penale të ngjara pas hyrjes në fuqi të ndryshimeve ligjore të vitit 2015, ligjërisht do të kualifikohen sipas paragrafit të pesë dhe të gjashtë të nenit 278 të Kodit Penal.

Sipas kësaj praktike gjyqësore, në thelbin e vendimmarrjes së Gjykatës Kushtetuese, veç shfuqizimit të dy paragrafëve, për shkak të mosrespektimit të parimit të proporcionalitetit në artikullimin e sanksioneve penale, ka argumentuar se figurat e veprës penale të armëmbajtjes, minëmbajtjes, mbajtjes së lëndëve plasëse apo mbajtjes së bombave, nuk mundet të kenë si element të cilësuar vendin ku kryhet vepra. Në këtë mënyrë, kjo praktikë gjyqësore dhe kjo mënyrë interpretimi e organit të akuzës konkludon se, në fakt, Gjykata Kushtetuese ka shfuqizuar në mënyrë të heshtur, bashkë me paragrafët e shfuqizuar, edhe fjalën *“banesë”* nga paragrafët respektiv të mbetur të dispozitës e bashkë me të edhe elementin cilësues të vendit të kryerjes së veprës penale. Në këtë mënyrë, vijojnë ato, këto dy paragrafë të mbetur të nenit 278 të Kodit Penal do të zbatohen universalisht për mbajtjen e armëve, minave, bombave apo lëndëve plasëse

²⁶ Kjo mënyrë interpretimi e ligjit, e shfuqizimit të tij nga Gjykata Kushtetuese dhe përtëritja e ligjit të shfuqizuar më parë të sjell në vëmendje nenin 127 të Kodit të Procedurave Administrative, i cili nën titullin *“Revokimi/shfuqizimi që përtërin fuqinë ligjore të një akti të mëparshëm”* disponon se: *“Revokimi ose shfuqizimi i një akti, i cili nga ana e tij ka revokuar/shfuqizuar një akt të mëparshëm, përtërin fuqinë ligjore të këtij të fundit vetëm në rastet kur ligji ose akti i fundit revokues/shfuqizues e parashikojnë shprehimisht një gjë të tillë.”*

²⁷ Sërisht kjo praktikë është konstatuar në Gjykatën e Rrethit Gjyqësor Vlorë dhe edhe në Gjykatën e Apelit Vlorë.

²⁸ Kjo praktikë është konstatuar në Prokurorinë e Rrethit Gjyqësor Vlorë dhe duke patur parasysh se, sipas nenit 148 të Kushtetutës, prokuroria funksionon si organ kushtetues i centralizuar, afërmendsh mendoj se ky qëndrim do të jetë mbajtur në të gjithë territorin nga organi i akuzës.

pa lejen e organeve kompetente, duke mos e patur më në përbërje si element cilësues të dispozitës dhe figurës së veprës penale vendin banesë, automjet apo vende publike.

Nga ana tjetër, ka edhe gjyqtarë dhe trupa gjyqese që përkrahin këtë praktikë gjyqësore, por me arsyetim tjetër, duke argumentuar se nuk mundet të pretendohet se figurat e veprave penale që parashikoheshin nga paragrafet e shfuqizuara të nenit 278 të Kodit Penal nuk janë më të dënueshme penalisht. Duke qenë të dënueshme penalisht, ky qëndrim konkludon se, e vetmja mënyrë për të kualifikuar këto veprime të paligjshme është që, kualifikimi juridik i tyre të bëhet sipas paragrafëve të mbetur të dispozitës për mbajtjen pa leje të këtyre sendeve në banesë. Për rrjedhojë, vendimet përfundimtare sipas kësaj praktike gjyqësore dënojnë subjektet e procedimit penal sipas këtij kualifikimi juridik. Interpretimi në këtë rast, duke nisur me logjikën e përjashtimit, mbyllet nën një logjikë kualifikimi me karakter mbetës.

Dilema e Katërt

Tej këtyre diskutimeve dhe praktikave gjyqësore të ndryshme, si në qëndrime dhe në argumentime, ka edhe një autoritet gjyqësor tjetër që ka shtruar për diskutim dilemat kushtetuese që mbart Vendimi 9/2016 i Gjykatës Kushtetuese. Kësaj rradhe bëhet fjalë për autoritetin më të lartë gjyqësor në Republikën tonë, konkretisht Gjykatën e Lartë. Kështu Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë, gjatë shqyrtimit të një rekursi drejtuar një vendimi të Gjykatës së Apelit Shkodër, ka pezulluar gjykimin dhe i është drejtuar Gjykatës Kushtetuese.

Në Vendimin e datës 10.03.2016 Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë ka disponuar: *“Pezullimin e gjykimin të çështjes. -T’i paraqesë kërkesën Gjykatës Kushtetuese për: 1) Interpretimin e Vendimit nr. nr. 9 datë 26.02.2016, (V-9/16), botuar në Fletoren Zyrtare nr. 31-2016, datë 29.02.2016, i cili ka vendosur: “Pranimin e kërkesës. Shfuqizimin e paragrafit të dytë të nenit 55 të Kodit Penal, shtuar me ligjin nr. 144/2013, si dhe të paragrafit të pestë dhe të gjashtë të nenit 278 të Kodit Penal, shtuar me ligjin nr.144/2013, ndryshuar me ligjin nr.98/2014”, dhe dërgimin e çështjes në Gjykatën Kushtetuese. 2) Plotësimin e vendimit të Gjykatës Kushtetuese për të njëjtat shkaqe të deklaruara në vendimin e saj, duke deklaruar edhe paligjshmërinë kushtetuese të nenit 1 të ligjit 135/2015, që ka ndryshuar nenin 55 të Kodit Penal, si edhe duke marrë shkas nga hyrja në fuqi e ligjit nr. 135/2015, që ka shtuar dy paragrafë pas paragrafit të parë, korigjimin e paragrafëve objekt të shfuqizimit të vendimit, duke i konsideruar në dispozitivin e vendimit si paragrafin e “shtatë” dhe të “tetë” të Kodit Penal, dhe shfuqizuar paragrafin e 7 (shtatë) dhe 8 (tetë) të nenit 278 të Kodit Penal të ndryshuar me nenin 17 të ligjit nr. 135/2015.”.*

Për qëllimet që ky shkrim i ka vënë vetes që në krye, do të përqëndrohem vetëm në dilemat kushtetuese që ka shtruar për zgjidhje Vendimi 9/2016 i Gjykatës Kushtetuese në praktikën gjyqësore lidhur me figurat e veprave penale të parashikuara nga paragrafët e shfuqizuara të nenit 278 të Kodit Penal.

Kështu Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë u shpreh se: *“Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë në dhomën e Këshillimit vlerëson se Vendimi nr. 9, datë 26.02.2016, i Gjykatës Kushtetuese paraqet dyshime lidhur mbi interpretimin, kuptimin dhe shtrirjes së efekteve dhe objektit të tij, duke u kuptuar dhe interpretuar në mënyrë të cilat për nga efektet, rrjedhojat, shtrirja e tyre, paraqiten krejtësisht të ndryshme dhe me pasoja të konsiderueshme për sistemin juridik shqiptar dhe veçanërisht të drejtat dhe liritë themelore të individit. Gjithashtu, për shkak të ndërhyrjes së ligjvënësit në periudhën kohore mbas shqyrtimit të çështjes, por par zbardhjes së*

saj, ka miratuar ndryshime që kanë të bëjnë me lëndën, e cila ka përbërë objekt kushtetutshmërie është e nevojshme dhe plotësimi i vendimit të Gjykatës Kushtetuese.”.

Dilemat e Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë artikulojnë në vendim si më poshtë: “Sikundër mund të konstatohet, ky interpretim i tekstit në fuqi të nenit 278 të Kodit Penal, pa përfshirë, paragrafin “5” dhe “6” të deklaruar si antikushtetues, duke qenë se objekt i kërkesës, gjykimit, dhe dispozitivit të vendimit të Gjykatës Kushtetuese ka qenë, jo i gjithë neni 43, i ligjit nr. 144/2013, dhe jo i gjithë neni 5 i ligjit nr. 98/2014, por vetëm ajo pjesë të atij, që ndryshon dhe disponon vetën formulimin e paragrafit “5” dhe “6”, ndërsa pjesa tjetër e nenit 43, të ligjit nr. 144/2013, ajo e nenit 5 të ligjit nr. 98/2014, rezultojnë se janë në pajtim me Kushtetutën dhe janë reflektuar në shtesat dhe ndryshimet e pjesëve të tjera të nenit 278 të Kodit Penal, të cilat prodhojnë efekte dhe vazhdojnë të mbeten në fuqi. Domethënë, duke qenë se objekti i gjykimit kushtetues nuk ka qenë akti ndryshues në tërësi, por akti i ndryshuar vetëm në disa efektet të tij (ato që përmbahen në paragrafin e pestë dhe gjashtë), disa efekte të tjera të aktit ndryshues janë prodhuar dhe gjejnë zbatim ende në tekstin aktual të dispozitës së nenit 278 të Kodit Penal.

Në rastin konkret, duke qenë se neni 43 i ligjit nr. 144/2013, jo vetëm që ka parashikuar mbajtjen e armës pa leje si rrethanë të posaçme për cilësimin e veprës penale si paragraf më vete, duke e parashikuar në rrethana në mjedise publike dhe në mjedise të hapura për publikun, si paragrafin 4 (katër), nga ana tjetër, po i njëjti nen i ligjit ndryshues, e ka hequr figurën e “mbajtjes pa leje të armës” nga parashikimi i paragrafit të dytë, i cili kriminalizon vetëm mbajtjen e municionit luftarak, jo të armës, dhe ky efekt i nenit 278 të Kodit Penal, duke qenë se nuk është shfuqizuar krejtësisht neni 43 i ligjit nr. 144/2013, rezulton të jetë në fuqi dhe nuk është bërë objekt i dispozitivit të vendimit të Gjykatës Kushtetuese. Po ashtu, edhe efektet e nenit 5 të ligjit nr. 98/2014, duke qenë se nuk është shfuqizuar krejtësisht ky nen, vazhdojnë të mbeten në fuqi, duke parashikuar kriminalizimin e mbajtjes pa leje të armës vetëm në banesë, sipas paragrafit “3” të nenit 278 të Kodit Penal.

Në këtë aspekt, nga analiza e nenit 278 të Kodit Penal pas shtrirjes së efekteve shfuqizuese të vendimit të Gjykatës Kushtetuese, Kolegji Penal vëren se çështja e “mbajtjes së armës pa leje në ambiente të ndryshme nga banesa”, si rezultat i prodhimit të efekteve të Vendimit nr. 09, datë 26.02.2016, të Gjykatës Kushtetuese, rezulton të mbetet e paparashikuar nga ligji si vepër penale, për shkak se një pjesë e efekteve të nenit ndryshues janë lënë jashtë deklarimit të paligjshmërisë kushtetuese. E thënë ndryshe, rezulton sipas paragrafit “3” të nenit 278 të Kodit Penal, se inkriminimi i veprës penale të “mbajtjes pa leje të armës” është i parashikuar shprehimisht vetëm në rastin kur kjo hipotezë ndodh në ambientet e banesës. Ndërsa në rastet e ambienteve të tjera, të hapura, apo vende publike, për efekt të vendimit të Gjykatës Kushtetuese, ajo nuk përbën më një vepër penale, pasi nuk rezulton të jetë e parashikuar e shprehur si hipotezë inkriminuese në tekstin e dispozitës të nenit 287 të Kodit Penal, duke qenë se nga pikëpamja ligjore efekti i heqjes së armëmbajtjes pa leje në paragrafin e dytë sipas versionit të vitit 2001, nga neni 43 të ligjit nr. 144/2013, rezulton të jetë në fuqi. Pra, efektet e ndërhyrjes së vendimit të Gjykatës Kushtetuese për armëmbajtjen pa leje në ambiente të ndryshme nga ai i banesës, sipas këtij këndvështrimi do të konsideroheshin si një dekriminalizim, domethënë një shfuqizim të veprës penale të mbajtjes pa leje të armës së kryer në ambiente publike apo të hapura ndaj publikut, sipas të gjitha rrjedhëve që do të mund të lindnin për të gjitha çështjet në hetim, gjykim, por edhe ato në ekzekutim e sipër, që janë kryer ose do të kryen në të ardhmen, përkatësisht në lidhje me rrethanën e cilësimit të vendit të mbajtjes së armës: në banesë (akoma e ndëshkueshme sipas efekteve të nenit 43 të ligjit nr. 144/2013), apo në vende publike apo të

hapura ndaj publikut, (sipas këtij këndvështrimi) e pandëshkueshme në bazë të shfuqizimit të paragrafit të “5”.

Kështu Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë konkludonte se shfuqizimi i dy paragrafëve të nenit 278 të Kodit Penal, në mungesë të sqarimeve të mëtejshme të Gjykatës Kushtetuese dhe në prezencën e një vendimi të paqartë, i ka depenalizuar figurat e veprave penale që këto paragrafë të shfuqizuar tashmë parashikonin deri para shfuqizimit.

Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë u argumentua se: *“Nga ana tjetër, Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë vëren se, objekti dhe efektet e Vendimit nr. 9, datë 26.02.2016, të Gjykatës Kushtetuese mund të kuptohen dhe interpretohen edhe në një mënyrë tjetër, e cila është e papajtueshme dhe nuk mund të konkurrojë me kuptimin dhe interpretimin e tjetër të parashtruar më lart. Po të konsiderohet se objekti gjykimit dhe shtrirja e efekteve të dispozitivit të vendimit të Gjykatës Kushtetuese, nuk duhet të konsiderohet, akti i ndryshuar, domethënë neni 278 i Kodit Penal, por akti ndryshues, domethënë përkatësisht, shfuqizimi ‘tërësor’ i nenit 43, të ligjit nr. 144/2013, dhe shfuqizimi ‘tërësor’ i nenit 5 të ligjit nr. 98/2014. Në këto kushte, duke mos mbetur asnjë efektet i ligjit ndryshues në fuqi, nuk do të kishte asnjë pengesë në mbetjen në fuqi të nenit 278, përpara reformës së vitit 2013 dhe asaj të vitit 2014.*

Sipas këtij këndvështrimi, qëllimi dhe objekti i kërkesës për kushtetutshmërinë e paragrafit “5” dhe “6” të nenit 278 të Kodit Penal, nuk ka qenë deklarimi i si jo kushtetues i “disa” efekteve të që ka pësuar neni 278 i Kodit Penal, por vlerësimi në tërësi i nenit 43, të ligjit nr. 144/2013, dhe shfuqizimi në tërësi i nenit 5 të ligjit nr. 98/2014, duke u deklaruar si jo kushtetues vetëm dallimi që bëhej nga dispozita lidhur me cilësimin e vendit të kryerjes së veprës penale, në banesë, në automjete apo në mjedise publike dhe në mjedise të hapura për publikun, dhe jo vepra në tërësi e mbajtjes pa leje të armës edhe jashtë banese. E thënë ndryshe, me deklarimin e paligjshmërisë kushtetuese të nenit 43, të ligjit nr. 144/2013, dhe të nenit 5 të ligjit nr. 98/2014, për shkak të shkeljes së parimit kushtetues të përpjesëtueshmërisë, ka rënë dallimi dhe cilësimi i rrethanës rënduese lidhur me llojin e vendit, dhe për rrjedhojë edhe parashikimi i masës së dënimit disproporcionale sipas mjediseve publike apo të hapura për publikun, të cilat nuk janë më të nevojshme për konfigurimin dhe cilësimin e veprës penale të mbajtjes së armës pa leje, duke u rikthyer kuadri ligjor në fuqi, përpara ndodhjes së ndryshimeve, përkatësisht sipas nenit 43, të ligjit nr. 144/2013, dhe nenit 5 të ligjit nr. 98/2014...”²⁹

Më tej Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë argumenton se vendimmarrja plotësuese dhe interpretuese e Gjykatës Kushtetuese në rastin konkret është e domosdoshme duke qenë se kemi të bëjmë me parimin e ligjshmërisë në të drejtën penale dhe se, në mënyrë që të mos ngjallet asnjë dyshim lidhur me përmbajtjen e saktë të vendimit që ka shfuqizuar dy paragrafët e nenit 278 të Kodit Penal, Gjykata Kushtetuese duhet të plotësojë vendimin e saj në pjesën e dispozitivit, duke saktësuar se paragrafët antikushtetues, pas ndryshimeve të bëra me ligjin nr. 135/2015, janë në fakt, përkatësisht, paragrafi “7” dhe “8” i nenit 278 të Kodit Penal.

Zgjidhja Kushtetuese dhe Konventore

Në fakt, eliminimi i shfuqizimit të gabuar të Gjykatës Kushtetuese për të dy paragrafët e nenit 278 të Kodit Penal do të ishte vetëm zgjidhja e parë dhe e pjesshme, por jo e plota e problemit. Sipas çdo varianti shfuqizues, qoftë edhe vetëm të sanksionit penal, sërisht dispozita do të kishte probleme praktike zbatimi. Edhe sipas këtij varianti normal dhe me kuptim të shfuqizimit

²⁹ Shiko Vendimin Nr. 52909-00674-00-2015, Akti, Nr. 00-2016- i Vendimit (), dt. 10.03.2016 i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë.

kushtetues, debati do të ishte se kush do të ishin marzhet e sanksionit të dënimit penal për secilën prej figurave të veprës penale? Megjithatë ky variant shfuqizimi do të përjashtonte automatikisht idenë se vendimi i Gjykatës Kushtetuese ka dekriminalizuar figurat e veprës penale të shfuqizuara në dy paragrafët e nenit 278 të Kodit Penal.

Megjithatë në këtë pjesë të shkrimit, më shumë se sa dua të merrem me çfarë ka ndodhur dua të përqëndrohem tek çështja se çfarë duhet të ndodhë dhe se si duhet të zgjidhen dilemat kushtetuese të shtruara në zbatimin praktik të Vendimit 9/2016 të Gjykatës Kushtetuese. Në rastin konkret i gjithë debati mbi paragrafët e figurave të veprave penale të shfuqizuara nga Gjykata Kushtetuese ka të bëjë me kualifikimin juridik të tyre në praktikë, ndjekjen penale dhe dënimin më tej, sipas parimit *nullum crimen sine legge*. Dhe pyetja që shtrohet për zgjidhje është se: a do të ketë dënime penale për figurat e paragrafëve të shfuqizuara apo në të vërtetë ato nga shfuqizimi janë dekriminalizuar; dhe nëse do të dënohen subjektet autorë, si do të kualifikohen juridikisht figurat e veprave penale dhe kush do të jenë marzhet e sanksioneve të dënimit penal? Zgjidhja, si gjithnjë dhe e papërtueshme, në këtë boshësi ligjore të shkaktuar në ligjin material penal fillimisht vjen nga Kushtetuta dhe K.E.D.Nj.. Në mënyrë komplementare dhe më iluminuese edhe nga jurisprudenca Gj.E.D.Nj..

Sjell në vëmendje se Neni 29 i Kushtetutës disponon se: *“1. Askush nuk mund të akuzohet ose të deklarohet fajtor për një veprë penale, e cila nuk konsiderohet e tillë me ligj në kohën e kryerjes së saj, me përjashtim të veprave, të cilat në kohën e kryerjes së tyre, përbënin krime lufte ose krime kundër njerëzimit sipas së drejtës ndërkombëtare. 2. Nuk mund të jepet një dënim më i rëndë se ai që ka qenë parashikuar me ligj në kohën e kryerjes së veprës penale. 3. Ligji penal favorizues ka fuqi prapavepruese.”*

Ndërkohë neni 7 i K.E.D.Nj., si motra e nenit 29 të Kushtetutës sonë, disponon se: *“1. Askush nuk mund të dënohet për një veprim ose një mosveprim, që në momentin kur është kryer nuk përbënte veprë penale, sipas të drejtës së brendshme ose ndërkombëtare. Po ashtu, nuk mund të jepet një dënim më i rëndë se ai që ishte i zbatueshëm në momentin kur është kryer vepra penale. 2. Ky nen nuk do të ndikojë mbi gjykimin dhe dënimin e një personi për një veprim ose mosveprim, i cili, në momentin kur është kryer, quhej veprë penale sipas parimeve të përgjithshme të së drejtës, të njohura nga kombet e qytetëruara.”*

Ky parim është parashikuar në nenin 15 të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike³⁰, në nenin 49 të Kartës për të Drejtat e Njeriut të Bashkimit Evropian, në nenin 22 dhe 24 të Statutit të Romës³¹.

Vlerësoj se premtimi kushtetues dhe konventor i parimit të mosdënimit pa ligj duhet të kuptohet si garanci e kujtdo ndaj ushtrimit të ndjekjes penale dhe ndaj dënimit penal në mënyrë arbitrare. Ky parim është element thelbësor i shtetit të së drejtës.³² Për rrjedhojë mosdënimi pa ligj do të thotë edhe ndalimi i zbatimit të ligjit penal me analogji dhe në mënyrë të zgjeruar, që dëmton në thelb dhe rëndon pozitën ligjore të të proceduarit penalisht. Për rrjedhojë lind detyrimi kushtetues dhe konventor i ligjvënësit për të parashikuar shprehimisht në ligj veprat penale dhe dënimet penale respektive. Për të patur një ligj penal kushtetues dhe konventor kualitativisht duhet që ai të kënaqë kërkesat për aksesueshmëri dhe parashikueshmëri nga subjektet të cilëve ai u

³⁰ Pakti Ndërkombëtar për të drejtat civile dhe politike ka hyrë në fuqi më datë 23 mars 1976. Ai është miratuar dhe hapur për nënshkrim, për ratifikim dhe aderim nga asambleja e përgjithshme me Rezolutën e saj 2200 A (XXI) të datës 16 dhjetor 1966.

³¹ Shiko Ligjin Nr. 8984, dt. 23.12.2002 *“Për ratifikimin e Statutit të Romës për Gjykatë Ndërkombëtare Penale”*. Shiko: http://www.pp.gov.al/web/statuti_i_romes_per_gjykatën_nderkombetare_penale_813.pdf

³² Shiko çështjen *“Contrada v. Italy (3)”*, Vendim i Seksionit IV i Gj.E.D.Nj. dt. 14.04.2015, Ap. No. 66655/2013.

kundrejtohet. Aksesueshmëria dhe parashikueshmëria e ligjit penal mundet të vlerësohet e plotësuar si standart kushtetues dhe konventor nëse subjektet kanë mundësi të kuptojnë hipotezën e normës penale, veprimin e ndaluar dhe pasojat përkatëse apo sanksionet penale. E nëse është e nevojshme duhet që subjektet ta kuptojnë normën ligjore penale, jo në bazë të aftësive të veta por edhe nëpërmjet ndihmës së të drejtës së gjallë, praktikës gjyqësore³³ dhe pas marrjes së një ndihme të përshtatshme ligjore, për të qenë të aftë sakaq të kuptojnë veprimet apo mosveprimet të cilat mundet të t'i kundrejtojnë dhe t'i aktivizojnë atyre përgjegjësinë penale.³⁴

Gj.E.D.Nj. ka njohur vazhdimisht kontributin e domosdoshëm dhe të nevojshëm të praktikës gjyqësore në interpretimin e ligjit penal, pasi gjithnjë do të ketë nevojë për sqarimin e çështjeve të dyshimta, të interpretueshme dhe të adaptueshme në rrethana sociale që ndryshojnë vazhdimisht, por interpretimi i ligjit edhe nga gjykata nuk mundet të jetë i tillë sa të krijojë një normë apo rregull, që ndëshkon penalisht në mënyrë të njëjtë sikurse të ishte ligj. Kështu, sikurse neni 7 i K.E.D.Nj., edhe neni 29 i Kushtetutës sonë nuk mundet të interpretohet në mënyrë të tillë që të përjashtojë praktikën gjyqësore apo vetë jurisprudencën nga zhvillimi i ligjit penal nga çështja në çështje, gjithnjë duke patur parasysh që edhe e drejta e gjallë duhet të gëzojë në vetvete legjitimitetin kualitativ në elementet e aksesueshmërisë dhe parashikueshmërisë së saj.³⁵ Për më tepër që është në misionin kushtetues dhe konventor vetëm të gjykatave të juridiksionit gjyqësor detyra për të kualifikuar juridikisht një fakt penal të caktuar të sjellë për gjykim nga organi i akuzës.³⁶

Kjo mënyrë nëpërmjet së cilës duhet të formësohet ligji penal nuk përjashton apriori mundësinë që ligji penal të mos jetë preçiz. Pikërisht mundësi të tilla formulimi të ligjit penal, të shkaktuara si pasojë e shkaqeve objektive dhe subjektive të procesit ligjvënës apo pse jo edhe pas ndërhyrjeve shfuqizuese të Gjykatës Kushtetuese, evokojnë nevojën për elaborimin e tij nga praktika gjyqësore dhe jurisprudenca, qoftë për interpretimin e zgjeruar apo të ngushtuar të tij³⁷. Gj.E.D.Nj. ka pranuar se në çdo sistem të së drejtës, sado që i qartë të jetë draftuar ligji penal, ka nevojë për qartësimin e tij nëpërmjet interpretimit gjyqësor, pasi gjithnjë do të ketë nevojë për iluminim të shumë çështjeve të diskutueshme dhe për përshtatje të ligjit me rrethanat që ndryshojnë si në kohë dhe në hapësirë.³⁸ I mbetet pikërisht interpretimit gjyqësor të përshtasë

³³ Shiko çështjen “*Cantoni v. France*”, Vendim i Gj.E.D.Nj. 15.11.1996, paragrafi 29, Reports of Judgments and Decisions 1996-V; çështjen “*Cowme and Others v. Belgium*”, Ap. nos. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 dhe 33210/96, paragrafi 145, Vendim i Gj.E.D.Nj., ECHR 2000-VII; çështjen “*Sud Fondi S.r.l. and Others v. Italy*”, Ap. no. 75909/01, paragrafi 107 dhe 108, Vendim i Gj.E.D.Nj. dt. 20.01.2009; dhe çështjen “*Ashlarba v. Georgia*” A. No. 45554/08, Vendim i Seksionit IV të Gj.E.D.Nj. dt. 15.07.2014.

³⁴ Shiko çështjen “*Del Río Prada v. Spain*”, Vendim i Dhomës së Madhe të Gj.E.D.Nj., Ap. no. [42750/09](#), shiko paragrafët 77-80 dhe 91, viti 2013; çështjen “*S.Ë. v. the United Kingdom*”, Vendim i Gj.E.D.Nj. dt. 22.11.1995, paragrafët 34-35, Series A no. 335-B; çështjen “*C.R. v. the United Kingdom*”, Vendim i dt. 22.11.1995, paragrafët 32-33, Series A no. 335-C).

³⁵ Shiko çështjen “*Dallas v. The United Kingdom*”, Ap. No. [38395/12](#), Vendim dt. 11.02.2016 i Seksionit I të Gj.E.D.Nj., shiko paragrafin 70 që referon edhe në çështjen “*Del Río Prada vs. Spain*”.

³⁶ Shiko çështjen “*Rohlena v. the Czech Republic*”, Vendim i Dhomës së Madhe, Ap. no. [59552/08](#), paragrafi 51, ECHR 2015.

³⁷ Shiko paragrafin 34 të çështjes “*Ashlarba v. Georgia*” A. No. 45554/08, Vendim i Seksionit IV të Gj.E.D.Nj. dt. 15.07.2014.

³⁸ Florjan Kalaja, “Dilema Kushtetuese I”, Shtëpia Botuese “Fan Noli”, Janar 2016. Shiko Kreun IV të titulluar “Arsyetim paralel i pakicës në Vendimin Unifikues Penal 2/2014”.

normën penale në kohë përgjatë zhvillimit shoqëror dhe rrethanave të reja të panjohura më pare në momentin kur norma ligjore u hartua.³⁹

Kufiri i shkeljes së parimit të përbotshtëm të “*nullum crimen sine legge*” për ligjin në kuptimin formal dhe ligjin në kuptimin material apo të drejtën gjyqësore do të jetë gjithmonë ndalimi i arbitraritetit në ndjekjen penale dhe në dënim⁴⁰. Kështu nuk mundet që ligji penal të zbatohet dhe të interpretohet në një mënyrë të papritur arsyeshëm nga kushdo të cilëve ai u kundrejtohet, e për më tepër në disfavorin e tyre.⁴¹ Për rrjedhojë ligjit penal dhe të drejtës gjyqësore në çdo rast, pavarësisht mënyrës së zbatimit apo interpretimit, i duhet të gëzojë aksesueshmërinë dhe parashikueshmërinë e arsyeshme nga kushdo human me inteligjencë mesatare dhe në mirëbesim. Kështu prishmëria e arsyeshme e kujtdo subjekti, se veprimet apo mosveprimet mundet të aktivizojnë përgjegjësinë penale sipas ligjit formal dhe ligjit të zhvilluar sipas së drejtës së gjallë, do të mundet të justifikojë zhvillimin e ligjit dhe një norme të tillë nga praktika gjyqësore *pro futuro*. Pikërisht zhvillimi i tillë i legjislationit dhe i së drejtës është një meritë dhe atribut pikërisht e jurisprudencës në përgjithësi.

Nën këtë filozofi të konceptimit dhe të zbatimit të nenit 7 të K.E.D.Nj. dhe parimit të përbotshtëm të mosdënimit pa ligj, Gj.E.D.Nj. ka gjetur të pabazuara pretendimet e znj. Dallas për cenimin e parimit *nullum crimen sine legge*, çështje në të cilën gjykata angleze e dënoi atë për veprën penale të mosbindje ndaj gjykatës. E gjykuara në këtë rast kishte qenë në cilësinë e anëtarit të jurisë dhe në kundërshtim me urdhërin e gjyqtarit kishte përdorur internetin për të parë historinë e mëparshme kriminale të të pandehurit që po gjykohej në atë gjyq. Gj.E.D.Nj. vlerësoi se në rastin konkret për të gjykuarën ka qenë e qartë se, veprimi që ajo kreu ishte në kundërshtim me urdhërat e gjykatës të dhëna verbalisht në seancë dhe pavarësisht kësaj ndërgjegjeje ajo veproi në kundërshtim me të. Gj.E.D.Nj. vlerësoi se në rastin konkret interpretimi gjyqësor i veprës penale të mosbindjes së gjykatës nuk është i papritur dhe nuk është as arbitrar. Gj.E.D.Nj. vlerësoi se në rastin konkret interpretimi që gjykata angleze i bëri veprës penale ishte i aksesueshëm dhe i parashikueshëm dhe se roli ligjbërës i gjykatës në rastin konkret mbeti në kufijtë e të arsyeshmes, pasi ky vendim gjyqësor mundet të konsiderohet si një hap i mëtejshëm i qartësimit të normës penale nga jurisprudenca.⁴²

Gjithashtu Gj.E.D.Nj. nuk ka gjetur shkelje të parimit *nullum crimen sine legge* edhe në çështjen *Martirosyan v. Armenia*.⁴³ Ankuesi në këtë rast ishte akuzuar dhe dënuar se kishte falsifikuar disa dokumenta të bankës ku punonte të cilat pasqyronin llogari dhe bilance. I proceduari u akuzua për shpërdorim detyre dhe falsifikim të dokumentave, ndër të tjera edhe sipas nenit 187 të Kodit Penal të vitit 1961, i cili veproi deri në datë 01.08.2003 kur hyri në fuqi Kodi Penal i ri.⁴⁴ Kjo dispozitë, e cila ishte në fuqi në kohën e kryerjes së veprës penale, ishte konceptuar në kohën kur prona ishte ekskluzivisht shtetërore dhe nuk njihej sipërmarrja e lirë, duke patur parasysh se Bashkimi Sovjetik në këtë kohë kishte regjimin komunist dhe etatist të ekonomisë. Për rrjedhojë dispozita parashikonte se dënonte vetëm falsifikimin e dokumentave zyrtar shtetëror dhe nuk parashikonte si figurë vepre penale edhe falsifikimin e dokumentave privat.

³⁹Shiko çështjen “*Achour v. France*”, Vendim i Dhomës së Madhe dt. 29.03.2006, Ap. no. 67335/01, paragrafi 54, ECHR 2006-IV.

⁴⁰ Shiko çështjen “*Scoppola v. Italy (no. 2)*”, Vendim i Dhomës së Madhe dt. 17.09.2009, Ap. no. [10249/03](#), shiko paragrafin 92 të vendimit.

⁴¹ Shiko çështjen “*Huhtamäki v. Finland*”, Ap. no. 54468/09, paragrafi 41, Vendim i Gj.E.D.Nj. dt. 06.03.2012.

⁴² Shiko çështjen “*Dallas v. The United Kingdom*”, Ap. No. [38395/12](#), Vendim dt. 11.02.2016 i Seksionit I të Gj.E.D.Nj. paragrafi 77 i vendimit.

⁴³ Shiko çështjen “*Martirosyan v. Armenia*”, Ap. no. [23341/06](#), Vendim i Seksionit III të Gj.E.D.Nj. dt. 05.02.2013.

⁴⁴ Ky Kod ishte në fuqi në kohën kur Armenia ishte pjesë e Bashkimit Sovjetik.

Ndërkohë Kodi Penal i ri, që hyri në fuqi me datë 01.08.2003, parashikoi se falsifikimi i çdo dokumenti përbënte vepër penale. Pas shpalljes së pavarësisë së Armenisë dhe ndryshimit të regjimit ekonomik në atë kapitalist, u njoh edhe prona private dhe sipërmarrja e lirë ekonomike. I proceduari, gjatë kohës së ndodhjes së faktit penal, punonte si përgjegjës në një nga bankat private dhe, duke shpërdoruar detyrën, kishte përvetësuar nëpërmjet falsifikimit të dokumentave bankare shuma të konsiderueshme parash.

Ankuesi para Gj.E.D.Nj. ndër të tjera pretendoi se, zbatimi me analogji dhe në mënyrë të zgjeruar i Kodit Penal të vitit 1966 në rastin e tij, përbën shkelje të nenit 7 të K.E.D.Nj., pasi në të vërtetë ai ishte dënuar me norma penale, që si element cilësues kishin kryerjen e tyre në organet shtetërore apo organizata të tjera shtetërore dhe jo persona juridik privat.⁴⁵ Ai solli në vëmendje se, sipas legjislacionit dhe kuadrit kushtetues në të cilin është miratuar Kodi Penal i vitit 1966, personat juridik privat nuk njiheshin dhe ishin të ndaluar. Ai pretendoi se, në këtë mënyrë, duke u zbatuar ligji penal me interpretim të zgjeruar dhe me analogji, ndjekja penale dhe dënimi kanë qenë pa ligj dhe arbitrare. Shteti Armen pretendoi se në rastin konkret interpretimi gjyqësor përmbush edhe kushtin cilësor të parashikueshmërisë edhe atë të aksesueshmërisë dhe për rrjedhojë nuk ka shkelje.

Gj.E.D.Nj., pasi theksoi edhe një herë filozofinë e jurisprudencës së saj tradicionale mbi nenin 7 të K.E.D.Nj., theksoi se zhvillimi progresiv i së drejtës penale nëpërmjet ligj-bërjes gjyqësore⁴⁶ është një fenomen i nevojshëm dhe i bërë traditë tashmë nga rendet juridike evropiane dhe e pranuar nga K.E.D.Nj..⁴⁷ Gj.E.D.Nj. vlerësoi se interpretimi i zgjeruar dhe i përshtatur i Kodit Penal të vitit 1966 sipas rendit të ri ekonomik dhe kushtetues të sipërmarrjes së lirë nga gjykatat armene, nuk përbënte zbatim të ligjit me analogji, ashtu sikurse nuk përbënte një zbatim arbitrar të ndjekjes dhe dënimit penal në kundërshtim me parimit *nullum crimen sine lege*. Gj.E.D.Nj. vlerësoi se ankuesi i dënuar mundej ta parashikonte dhe të kishte akes në ligjin penal, aq sa për të kuptuar se falsifikimi i dookumentave të bankës dhe shtënia në dorë e pasurisë nëpërmjet tyre është vepër penale dhe si e tillë dënohet penalisht. Për rrjedhojë Gj.E.D.Nj. vlerësoi unanimisht se në këtë rast nuk ka patur asnjë shkelje të nenit 7 të K.E.D.Nj. dhe të parimit *nullum crimen sine lege*.

Në momentin kur rezulton të jetë qartësuar jurisprudenca e Gj.E.D.Nj. në zbatim të nenit 7 të K.E.D.Nj., mbetet të analizohen dhe adresohen zgjidhje për dilemat e parashtruara më lart. Ajo çka duhet të theksohet është që, në bazë dhe për zbatim të nenit 17 të Kushtetutës, do të duhet që, edhe neni 29 i Kushtetutës të zbatohet dhe interpretohet sipas filozofisë së Gj.E.D.Nj., pavarësisht se praktika jonë kushtetuese dhe doktrina e së drejtës penale është e pazhvilluar në këtë drejtim dhe njëkohësisht e ngurtë.

Vlerësoj se, pavarësisht se Gjykata Kushtetuese në Vendimin 9/2016 ka gabuar kur ka shfuqizuar të dy paragrafët tërësisht të nenit 278 të Kodit Penal, në një kohë ku sipas arsytimit të vendimit do të duhet të shfuqizoheshin vetëm pjesët respektive të sanksionit, figurat e veprave penale të parashikuara në paragrafët e shfuqizuar nuk janë dekriminalizuar nga vendimi shfuqizues. Vlerësoj se këtyre figurave të veprës penale, të gjithave njëjloj u është shfuqizuar vetëm sanksioni. Paragrafët ekzistues të nenit 278 të Kodit Penal parashikojnë se armëmbajtja pa leje,

⁴⁵ Shiko paragrafin 50 në çështjen “*Martirosyan v. Armenia*”, Ap. no. [23341/06](#), Vendim i Seksionit III të Gj.E.D.Nj. dt. 05.02.2013.

⁴⁶ Shiko paragrafin 57 në çështjen “*Martirosyan v. Armenia*”, Ap. no. [23341/06](#), Vendim i Seksionit III të Gj.E.D.Nj. dt. 05.02.2013.

⁴⁷ Shiko çështjen “*K.-H. W. v. Germany*”, Vendim i Dhomës së Madhe, Ap. no. 37201/97, paragrafi 45, ECHR 2001-II.

mbajtja pa leje e minave, bombave, lëndëve plasëse – për rrjedhojë edhe në bashkëpunim, e kryer më shumë se një herë dhe me sasi të mëdha apo që ka sjellë pasoja të rënda, janë veprime të dënueshme, pavarësisht se janë shfuqizuar tërësisht paragrafët nga Gjykata Kushtetuese.

Fakti që paragrafët ekzistues ku parashikohen si krime këto veprime kanë si element cilësues banesën, nuk mundet të përjashtojë automatikisht dhe të shërbejë si argument dekriminalizues i të njëjtave veprime të ngjara jashtë banesës. Pyetja që shtrohet në këtë rast, në analogji me retorikën që sjell Gjykata Kushtetuese në vendimin e saj, është se, a ka kuptim që këto figura veprë penale të jenë të dënueshme vetëm po të ndodhin në banesë dhe nëse ndodhin jashtë saj nuk dënohen, në kushtet kur jashtë banesës veprimet kriminale kanë rrezikshmëri më të fortë? Në fakt nuk ka kuptim, por sipas dispozitës *prima facie* ka.

Në vazhden e arsytimit të jurisprudencës së Gj.E.D.Nj. mbi nenin 7 të K.E.D.Nj., vlerësoj se është e domosdoshme të sjell në vëmendje se, çdo ligj penal material shqiptar që pas Luftës së Dytë Botërore e deri më sot, i marrë në analizë në pjesën e parë të shkrimit, e ka parashikuar si vepër penale armëmbajtjen pa leje dhe mbajtjen pa leje të lëndëve plasëse, sipas çdo forme dhe pavarësisht vendit ku ato mbahen. Kjo do të thotë se, që prej 66 vjetësh asnjë shtetas në Shqipëri nuk ka krijuar pritshmëri të ligjshme dhe në mënyrë të arsyeshme përgjatë dhjetëvjeçarëve, se mbajtja e armëve dhe e lëndëve plasëse jashtë banesës nuk dënohen penalisht.

Në këtë kuptim çdokush ka patur dijeninë e prezumuar kushtetutshmërisht se mbajtja pa leje e armëve dhe e lëndëve plasëse jashtë banesës do të aktivizonte përgjegjësinë penale të tyre në rastin e procedimit nga organet e ndjekjes penale. Ato për më tepër kanë patur dijeni, qoftë edhe pa këshilla të përshtatshme të gjykatës apo avokatëve, se mbajtja e armëve apo e lëndëve plasëse pa lejen e organeve kompetente jashtë banesës është një veprim më i rëndë kriminal se sa mbajtja e tyre në banesë, natyrisht për shkak të rëndësisë së hamendësueshme të faktit dhe rrezikshmërisë shoqërore të saj.

Në këtë mënyrë vlerësoj se, askush në Shqipëri nuk mundet të ketë hamendësuar se Gjykata Kushtetuese në të ardhmen do të shfuqizojë si antikushtetues dy paragrafët respektiv të nenit 278 të Kodit Penal dhe se me këtë vendim do të dekriminalizojë mbajtjen e armëve dhe lëndëve plasëse pa leje jashtë banesës, ndërkohë që mbajtja e tyre do të jetë e dënueshme penalisht vetëm në banesë, dhe për këtë arsye subjektet e proceduara më vonë kanë kryer veprimet kriminale, për të cilat sot kërkohet nga organet e ndjekjes penale të dënohen. Ky argument bën të konkludohet se, asnjë ndjekje penale në Republikën tonë, e nisur mbi figurat e veprave penale të shfuqizuara nga Gjykata Kushtetuese sipas nenit 278 të Kodit Penal, nuk ka qenë arbitrare dhe nuk mundet të konsiderohet arbitrare.

Në vazhden e këtij arsytimi, vlerësoj se mbajtja e armëve dhe e lëndëve plasëse pa lejen e organeve kompetente ka qenë dhe është e dënueshme, pasi shteti asnjëherë nuk e ka dekriminalizuar këtë veprim të kundraligjshëm, qoftë e kurrë në banesë dhe qoftë jashtë saj; qoftë e kryer në sasi të vogla dhe qoftë në sasi të mëdha; qoftë kur ka sjellë pasoja të rënda dhe qoftë nuk ka sjellë pasoja fare; qoftë kur është kryer në bashkëpunim dhe qoftë kur bashkëpunim nuk ka patur. Në këtë mënyrë nuk mundet të justifikohet kushtetutshmërisht asnjë pritshmëri e kujtdo për zbatimin e parimit *nullum crimen sine legge* në rastin konkret, pasi ligj penal ka, ashtu sikurse ka edhe dënim për të.

Pikërisht në këtë situatë të nevojës për të përshtatur paragrafët e mbetur të nenit 278 të Kodit Penal me të gjitha çështjet në hetim dhe në gjykim, protagonist bëhet praktika gjyqësore dhe jurisprudenca. Gjykata Kushtetuese në Vendimin 9/2016 është shprehur ndër të tjera se: “*Duke iu referuar doktrinës së të drejtës penale Gjykata Kushtetuese vlerëson se, prodhimi apo mbajtja pa lejen e organeve kompetente të armëve luftarake është element thelbësor i anës objektive të kësaj*

vepre penale. Kështu, vijon ajo, ligjvënësi e ka konsideruar vepër të dënueshme penalisht mbajtjen e armëve pa leje, pavarësisht nga qëllimi i mbajtjes së tyre (për t'i përdorur ose jo). Në këtë kontekst, Gjykata Kushtetuese e vlerëson të pajustificuar përpjekjen e ligjvënësit për të përcaktuar rrezikshmërinë e kësaj vepre penale dhe përcaktimin e masës së dënimit nisur nga kriteret të tilla, si lloji i armës luftarake, dhe në veçanti vendi i mbajtjes së tyre (banesë, automjet, vendi i punës, etj.).”.

Kështu Gjykata Kushtetuese ka nisur fillimin e argumentimit kushtetues të legjitimitetit të dënimit të figurave të veprës penale të shfuqizuara nga vetë ajo. Tashmë i mbetet detyrë gjykatave të pushtetit gjyqësor të bëjnë interpretimin e duhur të ligjit penal material dhe të kualifikojnë juridikisht faktin e servitur për gjykim. Pikërisht praktika gjyqësore, jurisprudenca apo e drejta e gjallë dhe ligji në kuptimin material do të duhet të qartësojnë tashmë zbatimin e nenit 278 të Kodit Penal në këtë zhvillim ligjor të ri të sjellë nga Vendimi 9/2016 i Gjykatës Kushtetuese.

Për rrjedhojë konkludoj se çdo diskutim, aludim apo praktikë hetimore dhe gjyqësore që pushojnë çështjen me arsytimin e nuk ka ligj penal, që të parashikojë mbajtjen pa leje të armëve dhe të lëndëve plasëse jashtë banesës, nuk ka lidhje me ligjin dhe me mbrojtjen e rendit kushtetues. Mbetet të zgjidhet çështja e kualifikimit juridik të figurës së veprës penale dhe individualizimit të marzheve të dënimit respektiv. Dilema e parë kushtetuese ngjan të jetë zgjidhur sakaq.

Zgjidhja Ligjore

Fillimisht vlerësoj se, praktika gjyqësore, që konkludon se, në kushtet kur janë shfuqizuar ndryshimet e ligjit penal, *ipso legge* hyn në fuqi norma e shfuqizuar më parë, më konkretisht neni 278 i Kodit Penal para vitit 2013, është jokushtetuese dhe në vetvete përbën dënim pa ligj. Duhet të kuptohet se ligji, që është shfuqizuar nga ligji që shpallet më vonë antikushtetues, nuk kthehet dot në fuqi veçse me miratimin nga Kuvendi si ligj edhe një herë. Shfuqizimi nga Gjykata Kushtetuese e një ligji nuk sjell përtëritjen e ligjit të shfuqizuar më parë. Kjo as nuk mundet të nënkuptohet dhe as mundet të argumentohet, pasi ligjbërja është kompetencë kushtetuese e pushtetit ligjvënës dhe se vetëm Kuvendi mundet të mbushë boshësinë ligjore të krijuar nga vendimi shfuqizues. Ligji nuk mundet të ngjallet me një interpretim të tillë.

E gjithë kjo tezë është mbështetur mbi një prezumim dhe konkluzion që nuk bazohet në Kushtetutë dhe as në ligj. Ka vetëm një normë të tillë në rendin juridik tonë, por që ajo nuk i kushtohet ligjit, por ekskluzivisht aktit administrative dhe në një kontekst krejt tjetër. Kjo dispozitë është neni 127 i Kodit të Procedurave Administrative dhe kurrësesi nuk mundet të zbatohet me analogji për regjimin juridik të ligjit të shfuqizuar, pasi nuk ka legjitimitet kushtetues.

Megjithatë edhe sikur të merret e mirëqenë kjo analogji e pavend, sërish edhe përtëritja e fuqisë së aktit administrative të shfuqizuar më parë varet nëse akti shfuqizues shpreh vullnetin e organit vendimmarrës për përtëritjen e fuqisë apo jo. Kjo është arsyeja që ligji organik për Gjykatën Kushtetuese sa herë që gjykata shfuqizon ligjin ia njofton vendimin Kuvendit apo Këshillit të Ministrave, me qëllim që të merren nismat ligjore respektive për të plotësuar boshësinë ligjore e mbetur.

Në këtë kuptim vlerësoj se dënimi me një dispozitë të shfuqizuar përbën dënim pa ligj dhe shkelje e parimit kushtetues *nullum crimen sine legge*. Në kushtet kur nuk ka asnjë bazë kushtetuese dhe ligjore për këtë lloj përtëritje të ligjit penal në kohë, është e pamundur që në

mënyrë të arsyeshme t'i kundrejtohet dijenia e këtij interpretimi qoftë me ndihmën e iluminimit të vendimit gjyqësor, apo qoftë me asistencën dhe ndihmën ligjore të një këshilltari apo avokati. Për rrjedhojë kjo mënyrë interpretimi dhe zbatimi e ligjit do të jetë arbitrare dhe e paparashikueshme dhe njëlloj edhe e paaksesueshme për subjektet destinatar. Për më tepër kjo mënyrë interpretimi është e njëllojtë sikur gjykata të bënte ligjin penal *ex novo*. Për rrjedhojë vlerësoj se kjo mënyrë e zbatimit të ligjit penal përbën shkelje të nenit 29 të Kushtetutës dhe nenit 7 të K.E.D.Nj..

Nga ana tjetër, vlerësoj se edhe interpretimi i Vendimit 9/2016 i Gjykatës Kushtetuese mbi fjalën "banesë" në paragrafët e mbetur në nenit 278 të Kodit Penal është eksisiv dhe joligjor. Gjykata Kushtetuese nuk ka konkluduar se, elementi i vendit kur ndodhin veprat penale është jokushtetues, e për pasojë nuk mundet të konkludohet se në mënyrë të heshtur Gjykata Kushtetuese ka shfuqizuar këtë element të veprës penale. Në këtë kuptim, edhe nëse ligjvënësi do të ndryshonte sërish nenin 278 të Kodit Penal dhe do të parashikonte në paragraf të veçantë figura të veprës penale që kanë si element cilësues vendin, ndryshimi ligjor nuk do të jetë potencialisht jokushtetues për këtë argument, por vëmendja do të duhet të përqëndrohet në proporcionalitetin e sanksionit të parashikuar.

Ndërkohë përse i përket dilemave të ngritura nga Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë, vlerësoj se Vendimi 9/2016 i Gjykatës Kushtetuese, megjithë mangësitë që ka dhe mospërputhjen e pjesës dispozitive me pjesën arsyetuese, nuk është i paqartë dhe si i tillë nuk ka nevojë për interpretim të mëtejshëm nga Gjykata Kushtetuese. Nevoja për interpretimin e tij tashmë lind dhe i kundrejtohet si detyrim gjykatave të pushtetit gjyqësor dhe jo jashtë tij. I mbetet gjykatave detyra që nëpërmjet jurisprudencës dhe praktikës gjyqësore të qartësojnë zbatimin e nenit 278 të Kodit Penal për rastet e figurave të veprës penale të shfuqizuara nga Vendimi 9/2016 i Gjykatës Kushtetuese. Gjykatat kanë për detyrë të qartësojnë zbatimin e nenit 278 të Kodit Penal në këtë kontekst të ri të zhvillimit të legjislacionit penal dhe ta përshtasë atë në boshësinë ligjore të krijuar nga shfuqizimi eksisiv i Gjykatës Kushtetuese.

Në rastin konkret, duke qenë gjykatat po ndjekin praktika gjyqësore të ndryshme, Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë nuk do të duhej t'i drejtohej Gjykatës Kushtetuese për interpretim apo të vendimit shfuqizues. Përkundrazi këtë kohë të humbur, nga moment i pezullimit të gjykimit dhe deri në momentin e revokimit të vendimit të pezullimit, pasi Gjykata Kushtetuese të jetë shprehur lidhur me kërkesën, Kolegji Penal do të duhet të kishte marrë iniciativën e zhvillimit të gjykimit unifikues mbi zbatimin e nenit 278 të Kodit Penal për figurat e veprave penale të shfuqizuara tashmë nga Gjykata Kushtetuese. Pikërisht vendimi unifikues penal, në bazë dhe për zbatim të nenit 141 të Kushtetutës, do të kishte zgjidhur në mënyrë ezauruese çdo problematikë të mundshme eventuale në praktikën gjyqësore të gjykatave më të ulëta. Natyrisht një vendimmarrje e tillë pritej nga autoriteti më i lartë gjyqësor dhe autoriteti ekskluziv i nomofilatisë në vendin tonë.

Njëlloj antikushtetuese është edhe praktika gjyqësore e ndjekur nga gjykatat, në periudhën gjatë gjykimit dhe pritjes së botimit në Fletore Zyrtare të Vendimit 9/2016 të Gjykatës Kushtetuese. Të gjitha vendimet gjyqësore të dënimit, sipas paragrafëve të shfuqizuar në nenit 278 të Kodit Penal, gjatë kësaj kohe kanë zbatuar një ligj antikushtetues, kur kanë artikuluar sanksionin e dhënë. Për të gjitha këto vendime do të zbatohet me fuqi prapavepruese vendimi i Gjykatës Kushtetuese. Këto vendime gjyqësore, duket se, më shumë se sa për të zbatuar ligjin, janë nxituar të heqin nga gjykimi çështjet që së shpejti do të shëndrroheshin në një dilemë të vështirë për t'u zgjidhur. Në vlerësimin tim edhe këto vendime përbëjnë dënim pa ligj në kuptimin material, pavarësisht se në kuptimin formal kanë zbatuar një ligj akoma të pa shfuqizuar, por të

njoftuar paraprakisht se për çështje ditësh apo javësh ligji që u zbatua prej tyre do të shfuqizohej në momentin kur Vendimi 9/2016 do të botohej në Fletoren Zyrtare. Të gjitha këto vendime, gjatë pritjes së shqyrtimit të ankimit, do të jenë objekt ndryshimi nga gjykata më e lartë, për të rivendikuar sakaq kushtetutshmërinë dhe ligjshmërinë e dënimit.

Mbetet tashmë të fokusohem në zgjidhjen ligjore të premtuar nga ky shkrim për të gjitha çështjet penale në hetim dhe në gjykim, ku akuza është artikuluar sipas njëres prej figurave të veprave penale të shfuqizuara nga Gjykata Kushtetuese. Sikurse afërmendsh mundet të kuptohet, zgjidhja ligjore në vlerësimin tim është kualifikimi ligjor i figurave të veprës penale të mbajtjes së armëve dhe lëndëve plasëse pa lejen e organeve kompetente jashtë banesës sipas paragrafëve ekzistues respektiv të nenit 278 të Kodit Penal që penalizon këto veprime kriminale në banesë.

Për të gjitha arsyet e dhëna më lart, përshtatja që praktika gjyqësore dhe jurisprudenca e së drejtës së gjallë ka mision për të bërë në rastin konkret, është zgjidhja ligjore që ka shkaktuar boshësia e lënë pa kuptim dhe me kuptim nga Gjykata Kushtetuese. Kështu veprimet kriminale të figurave të veprës penale të shfuqizuara tashmë do të duhet të kualifikohen dhe dënohen sipas veprës penale dhe dënimit të mbetur në nenin 278 të Kodit Penal, për të cilën Gjykata Kushtetuese është shprehur në fundin e vendimit se nuk u konstatuan element antikushtetutshmërie.

Në këtë kuptim elementi vend, i individualizuar si “*banesë*” në paragrafët e mbetur të nenit 278 të Kodit Penal, nuk duhet të interpretohen më gjyqësisht, në këtë kontekst të ri të zhvillimit të legjislacionit penal material, si element konstitutiv dhe *sine qua non* i veprës penale të dënueshme, por duhet të interpretohet si element indikativ, që ndikon në rrezikshmërinë shoqërore të veprës dhe për rrjedhojë edhe të autorit. Ky element, në këtë kontekst të ri të zhvillimit të ligjit penal material, duhet të mbahet parasysh nga gjykata për caktimin e dënimit rast pas rasti, në kuptim të nenit 47 të Kodit Penal, por jo më si element që dikton kualifikimin juridik të veprës apo të figurës së veprës penale.

Kjo mënyrë interpretimi detyron prokurorinë, që për çështjet e ndodhura gjatë fazës së hetimit paraprak, të ndryshojë kualifikimin juridik të veprës, jo më sipas paragrafëve të shfuqizuar por sipas paragrafëve ekzistues të nenit 278 të Kodit Penal. Formalisht dhe proceduralisht organi i akuzës duhet t’ia komunikojë vendimin për ndryshimin e akuzës dhe kualifikimin juridik të veprës penale, për t’i dhënë mundësi sakaq të pandehurit të mbrohet. Kjo zgjidhje, në bazë dhe për zbatim të nenit 372 të Kodit të Procedurës Penale, duhet të diktojë sjelljen procedurale të prokurorit edhe gjatë gjykimit, nëse kërkesa për gjykim është paraqitur tashmë. Ndërkohë që gjitha gjykatat që kanë në gjykim vepra të tilla penale, nëse nuk vepron proceduralisht organi i akuzës sipas nenit të sjellë në vëmendje më lart, do të duhet që në vendimin përfundimtar të realizojë ndryshimin e kualifikimit juridik të veprës penale, në bazë dhe për zbatim të nenit 375 të Kodit të Procedurës Penale. Problem nuk do të shfaqet as në gjykimet e zhvilluara sipas rritit të posaçëm të gjykimit të shkurtuar, duke qenë se akuza e re e çdo të pandehuri do të jetë në çdo eventualitet më e favorshme se sa ajo që ka lënë pas, për shkak të shfuqizimit që ka bërë Gjykata Kushtetuese.

Ndërkohë zgjidhja më e paqtë dhe më adekuate për sqarimin dhe eliminimin e çdo paqartësie në mënyrën se si zbatohet neni 278 i shfuqizuar i Kodit Penal, do të jetë vendimmarrja unifikuese nga organi më i lartë gjyqësor dhe institucioni ekskluziv që realizon procesin kushtetues të nomofilatisë, Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë. Më tej kjo çështje kaq nxehtë e debatuar do të tejkalohet. Zbatimi i nenit 278 i Kodit Penal në këtë mënyrë do të futet në hullitë e zakonshëm të zbatimit të ligjit.

REFERENCA

Ligji nr. 5591, datë 15.6.1997 Kodi Penal i Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë

Kodi Penal i Bashkimit Sovjetik i vitit 1966;

Kodi Penal i Republikës së Armenisë i vitit 1966;

Dekretin Nr. 2868, datë 16.3.1959 “*Mbi shpalljen e Kodit Penal të Reprublikës Popullore të Shqipërisë*” i aprovuar nga Kuvendi Popullor i Republikës Popullore të Shqipërisë me Ligjin Nr. 1470, dt. 23.05.1952 dhe i ndryshuar me Dekretin Nr. 2477, dt. 03.06.1957 dhe me Ligjin nr. 2804, dt. 04.12.1958;

Kodi i Procedurave Administrative;

Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut;

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë;

Ligji Nr. 8577, 10.02.2000 “Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë”;

Kodi i Procedurës Penale;

Ligji Nr. 98/2014, datë 31.07.2014;

Ligji 135/2015 “Për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995, “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”;

Ligji nr. 8279, datë 15.1.1998 “Për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 “Për Kodin Penal të Republikës së Shqipërisë”;

Ligji nr. 8733, datë 24.1.2001 “Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995, “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”;

Ligji Nr. 144/2013, datë 2.5.2013;

Kodi i Procedurave Administrative;

Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike;

Karta për të Drejtat e Njeriut të Bashkimit Evropian;

Ligjin Nr. 8984, dt. 23.12.2002 “*Për ratifikimin e Statutit të Romës për Gjykatë Ndërkombëtare Penale*”;

Ligjit nr. 8175, datë 23.12.1996 “Për disa ndryshime në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”;

Florjan Kalaja, “Dilema Kushtetuese I”, Shtëpia Botuese “Fan Noli”, Tiranë 2016;
Vendim nr. 9 datë 26.02.2016 i Gjykatës Kushtetuese;

Çështja “*Martirosyan v. Armenia*”, Vendim i Seksionit III të Gj.E.D.Nj. dt. 05.02.2013, Ap. No. 23341/06;

Vendimi Nr. 52909-00674-00-2015, Akti, Nr. 00-2016- i Vendimit (), dt. 10.03.2016 i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë;

Vendimi nr. 9, dt. 26.02.2016 të Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr.12, datë 14.04.2010 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr. 47, datë 27.06.2012 të Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr. 13, datë 29.05.1997 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr. 65, datë 10.12.1999 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr.8, datë 16.03.2011 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr. 23, datë 04.11.2008 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr. 11, datë 02.04.2008 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr.7, datë 09.03.2009 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi nr. 52, dt. 02.12.2013 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi Nr. 51, dt. 12.11.2014 i Gjykatës Kushtetuese;

Vendimi Nr.13, datë 29.5.1997 të Gjykatës Kushtetuese;

Çështja “*Contrada v. Italy (3)*”, Vendim i Seksionit IV i Gj.E.D.Nj. dt. 14.04.2015, Ap. No. 66655/2013;

Çështja“*Cantoni v. France*”, Vendim i Gj.E.D.Nj. 15.11.1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-V;

Çështja “*Cowme and Others v. Belgium*”, Ap. nos. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 dhe 33210/96, Vendim i Gj.E.D.Nj., ECHR 2000-VII;

Çështja “*Sud Fondi S.r.l. and Others v. Italy*”, Ap. no. 75909/01, Vendim i Gj.E.D.Nj. dt. 20.01.2009;

Çështja “*Ashlarba v. Georgia*” A. No. 45554/08, Vendim i Seksionit IV të Gj.E.D.Nj. dt. 15.07.2014;

Çështja “*Del Río Prada v. Spain*”, Vendim i Dhomës së Madhe të Gj.E.D.Nj., Ap. no. [42750/09](#), viti 2013;

Çështja “*S.W. v. the United Kingdom*”, Vendim i Gj.E.D.Nj. dt. 22.11.1995, Series A no. 335-B;

Çështja “*C.R. v. the United Kingdom*”, Vendim i dt. 22.11.1995, Series A no. 335-C);

Çështje “*Dallas v. The United Kingdom*”, Ap. No. [38395/12](#), Vendim dt. 11.02.2016 i Seksionit I të Gj.E.D.Nj.;

Çështja “*Rohlena v. the Czech Republic*”, Vendim i Dhomës së Madhe, Ap. no. [59552/08](#), ECHR 2015;

Çështja “*Ashlarba v. Georgia*” A. No. 45554/08, Vendim i Seksionit IV të Gj.E.D.Nj. dt. 15.07.2014;

Çështja “*Achour v. France*”, Vendim i Dhomës së Madhe dt. 29.03.2006, Ap. no. 67335/01, paragrafi 54, ECHR 2006-IV;

Çështja “*Scoppola v. Italy (no. 2)*”, Vendim i Dhomës së Madhe dt. 17.09.2009, Ap. no. [10249/03](#);

Çështja “*Huhtamäki v. Finland*”, Ap. no. 54468/09, Vendim i Gj.E.D.Nj. dt. 06.03.2012;

Çështja “*Dallas v. The United Kingdom*”, Ap. No. [38395/12](#), Vendim dt. 11.02.2016 i Seksionit I të Gj.E.D.Nj.;

Çështja “*Martirosyan v. Armenia*”, Ap. no. [23341/06](#), Vendim i Seksionit III të Gj.E.D.Nj. dt. 05.02.2013;

Çështja “*K.-H. W. v. Germany*”, Vendim i Dhomës së Madhe, Ap. no. 37201/97, ECHR 2001-II;

Fletore Zyrtare Nr. 31. Dt. 29.02.2016;

Fletore Zyrtare Nr. 132, dt. 19.08.2014;

Fletoren Zyrtare Nr. 249, dt. 14.01.2016;

Fletore Zyrtare Nr. 83, dt. 20.05.2013;

Rezolutën e saj 2200 A (XXI) të datës 16 dhjetor 1966;

<http://www.balkanweb.com/site/armembajtja-pa-leje-manjani-vendos-hartimin-e-nje-pr-ligji-te-ri/>;

http://www.pp.gov.al/web/statuti_i_romes_per_gjykatën_nderkombetare_penale_813.pdf;

THE RELATIONSHIP BETWEEN POLITICAL ELITES AND THE DEMOCRATIZATION PROCESSES, AN ANALYTICAL OVERVIEW CASE OF ALBANIA

MSc.Fabiola Deliaj
SHPAL" Pavarësia", Vlorë
ALBANIA
E-mail: fabiola.deliaj@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

Exactly, it will be the movement of the elite, which is going to make possible the recycling of the elite and a new spirit of governance, in reforms of democratization and integration of the country. Without this kind of cycle, we cannot have democratization, because holding jurisdiction for a long time, is dangerous and not cycling the leaders makes harder the democratization. Provisions haven't and never will have a creative role. History is the act of great personalities or active minorities who still act. Shortage is exactly the healthy democratization of the country. Democracy does not come from "The Holy Spirit", but inherits a variety of the past traits, which complicate the process of the regime change.

Keywords: Demokratizimi, Elitë Politike, Klasë Politike, Klientokraci

HYRJE

"The death of a dictator does not guarantee the birth of democracy" Samuel Huntington
"Members of the old regime...may pretend that they have defeated dictatorship, but in fact they're just asking to bring a new painted model of the old one" Gene Sharp

Në këtë punim do të përpiqem të sjell rolin e elitave në demokratizimin e vendit. Një marrëdhënie utopike mes koncepteve të mirë përcaktuara dhe shtrirjes së tyre në realitetin politik shqipëtar të vrazhdë. E teksa përpiqesh t'i unifikosh të dyja arrin në përfundimin e një kompleksiteti të madh, pa fund e krye. Demokratizimi është faktor kryesor zhvillimi , emancipimi. Liderat politikë të vendit janë persona tek të cilët rëndon kjo peshë në bazë të kriterit të demokracisë përfaqësuese dhe standartit të demokracisë funksionale. Roli i tyre është i drejtpërdrejt në integrimin dhe në demokratizimin e vendit. Elitat janë parë si grupe të vogla, të cilat luajnë rol të madh e ndikues në çështjet politike e sociale. Duke u nisur nga ky fakt, edhe në vendin tonë ekzistojnë elitat si dhe luajnë një rol thelbësor dhe kyç në aspiratat dhe sfidat me të cilat shtetet dhe qeveritë përballen. Elitat janë "vendimmarrëset" e shoqërisë, pushteti i të cilave nuk i nënshtrohet asnjë organi tjetër në shoqëri (Parry,2010:25). Pushteti i elitave është shumë i madh dhe i panënshtuar ndaj asnjë organi tjetër , i cili çfarëdo qoftë rrjedh prej tyre dhe nuk mund t'i kundërshtojë apo dalë kundër tyre. Por, nisur nga kjo, lind edhe një problem tjetër në disa raste, si pasojë e pushtetit të pakufizuar të elitave. Ashtu si argumenton edhe Parry (2010): Elitat janë parë si kërcënimi kryesor për mbijetesën e demokracisë. Ekzistenca e tyre është marrë si një mohim i vërtetë i demokracisë. Elitat ,që kanë mundësi të jashtëzakonshme të zënë "pozicione kyçe" në shoqëri, ose që ushtrojnë kontroll mbi politika të rëndësishme në shpërpjestim me numrin e tyre , me të drejt mund të duket se janë kontradikta të gjalla të

nacionit “qeverisje e popullit”. Duke u nisur nga ky këndvështrim, pikë së pari duhet bërë një përcaktim mjaft domethënës për konceptimin e realitetit politik shqiptar. Sot, shumë politologë dhe analistë të politikës flasin për rinovimin e politikës dhe qarkullimin e elitave politike. E kuptojnë të gjithë që qarkullimi i elitave politike është një domosdoshmëri imediate, në mënyrë që shoqëria të ecë përpara, por askush nuk arrin të shpjegojë se si mund të realizohet në praktikë ky qarkullim. E pra, kyçi i suksesit të qarkullimit të elitave është tek ndarja e elitave partiake nga elitat politike (Liçi, 2007). Ashtu si Moska, edhe Pareto e ndante elitën në dy kategori. Për të, elita ndahet në “elitë qeverisëse” dhe “elitë jo qeverisëse”. Së pari, është mirëpranuar se rregjimi komunist la një model të keq-qeverisjes. Rregjimi komunist krijoi “një elitë pa ndjenjën e përgjegjësisë ndaj komunitetit, me frikën ndaj pushtetit të më të fuqishmit, të paaftë për t’i rezistuar të keqes¹. Duke mbajtur parasysh faktin se, drejtuesit e rinj politikë të pas viteve ‘90 “kishin dalë tërësisht nga elita e kohës së komunizmit²”, përvojat dhe njohuritë e tyre në pluralizëm reflektonin ndikimet nga modeli i kaluar politik.

MARRËDHËNIA MES ELITAVE POLITIKE E PROCESIT TË DEMOKRATIZIMIT

Duke iu referuar rastit të Shqipërisë, nëse marrim në konsideratë parakushtet për demokracinë, në kohën kur vendi u hap drejt Perëndimit, ai plotësonte vetëm një të tillë: atë të homogjenitetit etnik. Parakushtet e tjera të një vendi normal pothuajse nuk ekzistonin aspak. Funksionimi dhe konsolidimi i rendit demokratik përbën një prej shumë zhvillimeve të mundshme të procesit të tranzicionit. Më konkretisht, nuk kishte përvojë të pluralizmit politik (ose shumë shkurt, midis viteve 1920 – 1930), Shqipëria ishte një vend feudal, pa shtresë të mesme dhe e pazhvilluar ekonomikisht, e vetëizoluar, që do të thotë, pa asnjë lloj ndikimi politik, shoqëror e ekonomik nga Perëndimi i zhvilluar dhe demokratik, një shoqëri e pamodernizuar, pothuajse pa traditë të shoqërisë civile dhe “kampion” i dhunimit si edhe i mosrespektimit të lirive dhe të drejtave themelore të njeriut. Por, a kishte Shqipëria premisa për fillimin e ndryshimeve demokratike? Vështirë të thuhet, sepse vendi u karakterizua nga një izolim i tejskajshëm pothuajse për pesë dekada, që për pasojë mbeti në periferi të vëmendjes së Perëndimit, pa rëndësi strategjike, as rajonale, as globale. Shqipëria jo vetëm që ishte një vend me sistem njëpartiak, por dhe me një mungesë të madhe të mediave të lira, pa sistem gjyqësor të pavarur dhe pa organizime të pavarura të shoqërisë civile.

Kështu që viti 1990, përtej një tradite të shkurtër të një demokracie (të pjesshme), u duk sikur do të shënonte fillimin e demokracisë së vërtetë në Shqipëri, gjë që do t’a vështirësonte dhe do t’a zgjaste natyrshëm edhe tranzicionin demokratik drejt konsolidimit demokratik. Pra, kalimi në demokraci filloi në rrethana dhe në pozita shumë më të vështira, por edhe me barriera më të mëdha, krahasuar me vendet e tjera të ish –Lindjes komuniste. Po ashtu, konteksti rajonal ishte i pafavorshëm për një tranzicion demokratik normal, duke shtuar dhe rrezikun e rrymave të rrezikshme të paqëndrueshmërisë, që i vinin nga jashtë, si nga ish-Jugosllavia, nga Serbia, nga Kosova, etj. Pra, për shkak të historikut të këtyre vendeve, braktisja e komunizmit filloi me

¹ Lubonja, F. “Tranzicion apo Kalbëzim” në “Tranzicione në Pasqyrë, Një përjasje e krahasuar e proceseve të transformimit demokratik të Spanjës dhe Shqipërisë” Ciencias y humanismo, fq. 231.

² Misha, P. “Roli i trashëgimisë historike në tranzicionin pas-komunist Shqiptar” në “Tranzicione në Pasqyrë, Një përjasje e krahasuar e proceseve të transformimit demokratik të Spanjës dhe Shqipërisë” Ciencias y humanismo, fq. 143.

“marrëveshjen e elitave)³”. Po në këtë linjë mendimi, Hyppolite Taine pranon se “Masat nuk kanë patur dhe kurrë nuk do të kenë një rol krijues: historia është vepër e personaliteteve të mëdha, ose të paktën e pakicave aktive dhe që veprojnë (Bravo&Malandrino,1994)”.

Bogdani , në të njëjtën linjë, shtron edhe një argument tjetër kur arsyeton se, përveç gjithë këtyre faktorëve afat-gjatë e afat-mesëm, një faktor kryesor, që ka penguar Shqipërinë të arrijë rezultate pozitive në demokratizim dhe zhvillim gjatë tranzicionit ka qenë udhëheqja e dobët, e paaftë dhe e papërgjegjshme politike (Bogdani&Loughlin,2004). Bogdani dhe Loughlin këtu duan të thonë se klasa politike shqiptare është treguar edhe egoiste, edhe e paaftë për të bashkëpunuar dhe dialoguar në çështje, të cilat në parim mund të ishin shumë më të lehta për t’u zgjidhur dhe për të pasur sukses, sesa sjellja e aktorëve politikë, të cilët nuk kanë ndihmuar në këtë drejtim, por kanë luftuar më shumë për të fituar dhe mbajtur pushtetin. Duhet theksuar edhe fakti që, rol kyç në politikëbërjen dhe marrjen e vendimeve në emër të të gjithëve e kanë elitat partiake. Debatimi se çfarë quhet elite politike dhe kush realisht është elita politike në Shqipëri është një debat pa fund e krye.

Pavarësisht prej kësaj, studiues të tjerë i kanë parë elitat si mburojë të demokracisë, që e mbrojnë atë nga rreziqet e totalitarizmit . Ky model i elitave është një model që premtton stabilitet dhe një qeverisje të qëndrueshme dhe ajo që është më e rëndësishme, të aspirojnë dhe të arrijë përmbushjen e detyrimeve të ndërmarra prej tyre Por, kur kthehemi të flasim për vendin tonë, pas rënies së diktaturës, nga viti 1991 deri më sot, nuk kemi të bëjmë me një rast të tillë e që në rastin tonë përkon me arritjen e asaj ambicie për të cilën shqiptarët kanë dëgjuar e endërruar çdo ditë, që pas ndërrimit të pushtetit në vitin ‘92.

“Sa më shumë rritet dëshpërimi me situatën politike dhe ekonomike në vend, aq më shumë integrimi shikohet si e vetmja rrugë shpëtimi, duke e dogmatizuar kështu procesin deri në atë pikë saqë ai bëhet krejtësisht i pakontestueshëm, mbi dhe jashtë debatit publik. Vizioni i politikës dhe politikanëve shqiptarë, qoftë atyre në qeveri apo atyre në opozitë, është një vizion ende i pamotivuar dhe ka krijuar mjaft debate mes studiuesve dhe analistëve shqiptarë (Kajsiu,2006)”.

Që sistemi politik aktual shqiptar nuk mund të quhet ‘demokraci’, është një fakt i pranuar gjerësisht. Mjafton këtu të mundohemi të barazojmë konceptin me atë sesi përkufizohet realisht në Shqipëri. Ama, nëse ekziston një konsensus i gjerë se sistemi politik shqiptar nuk është ende demokraci, nuk është e qartë se çfarë është ky sistem. Një pjesë e mirë mendojnë se sistemi politik shqiptar është autoritarist. Ndërsa pjesa më e madhe mendon se sistemi ynë politik mund të klasifikohet si ‘oligarki’. Me pak fjalë “ligji i hekurt i oligarkisë” shpjegon tendencën që të gjitha organizimet politike priren të jenë oligarkike. E siç ka thënë Platoni “oligarkitë udhëhiqen nga injorantë”, këtu tek ne, një grusht politikanësh, së bashku me një grusht biznesesh dhe mediash, e përdorin pushtetin në funksion të interesave të tyre. Edhe në këtë pikë mjafton të vendosim përballë njëri-tjetrit konceptin elitë politike me elitë politike shqiptare. Në të dyja rastet kemi të bëjmë me klasifikime që i afrohen, por nuk e përshkruajnë plotësisht realitetin tonë politik. Në të njëjtën mënyrë, ideja se Shqipëria qeveriset nga një grusht oligarkësh shqiptarë, fsheh kompleksitetin e sitemit tonë politiko-ekonomik. Së pari, koncepti i oligarkisë injoron rrënjët sociale të pushtetit . Prandaj, besoj se koncepti që do t’a përshkruante më mirë sistemin

³ Marrëveshja e elitave (një term i përdorur nga studiuesit Field, Higley dhe Burton) ka të bëjë me bisedimet që bënë komunistët më opozitarët e regjimit. Në Shqipëri elita opozitare përfaqësohej nga intelektualët dhe studentët, të cilët bënë marrëveshje për hapjen e vendit drejt pluralizmit.)

tonë politik, do ishte, si studiuesi Blendi Kajsia e ka përcaktuar “klientokracia”⁴. Njësia bazë e sistemit tonë politik është klientela. Klientela është një rrjet i ndërvarur interesash, që në mënyrë direkte shpërndan përfitime të veçanta për anëtarët e saj. Për këtë qëllim, klientela synon marrjen ose influencimin e pushtetit politik, por jo vetëm. Edhe lufta politike që zhvillohet sot në Shqipëri, është një luftë mes (dhe herë - herë brenda) klientelave të ndryshme.

Deri diku, klientokracia shqiptare i ngjan demokracisë pluraliste të analizuar nga Robert Dahl, ku interesa të ndryshme përplasen për të përcaktuar vendimmarrjen. Ndryshimi nga ideali i demokracisë pluraliste të Dahlit qëndron në dy aspekte. Së pari, klientokracia shqiptare nuk konsiston në përplasjen e interesave të përgjithshme, (punëdhënësit përballë punëmarrësve), por në përplasjen e interesave të veçanta (media pranë pushtetit me median pranë opozitës). Së dyti, sistemi klientokratik shqiptar e nxjerrë jashtë lojë vetë idenë e qeverisjes nga shumica, sepse ai nuk është në funksion të interesit të përgjithshëm të shumicës, por të interesave të veçanta të klientelës, nga qendra në bazë.

Të kuptosh klientokracinë shqiptare dhe mënyrën e saj të funksionimit, do të thotë të kuptosh disa nga sfidat dhe dështimet e vazhdueshme të sistemit tonë politik. Struktura klienteliste shpjegon jo vetëm përhapjen e korrupsionit, por dhe limitet e luftës kundër tij. Për pasojë, sistemi politik shqiptar ka prodhuar vetëm një model, një stil drejtimi, që bashkon modelin e sotëm rus të oligarkisë dhe modelin komunist të liderit suprem dhe të përjetshëm. Fakti që partitë shqiptare mbeten ndër të vetmet në rajon dhe më tej, që nuk pranojnë rotacionin demokratik, ku partia vihet në funksion 100% të interesave, qëndrimeve, familjeve dhe axhendës politike, ku periodikisht dhe publikisht shkelet në mënyrë konsensuale detyrimi për zgjedhje dhe konkurrencë të lirë, është tregues simbolik i kapjes së sistemit partiak, pafuqisë së tij për të gjeneruar ide dhe projekte të reja, pamundësisë për reformim dhe pushtetit të tyre ekstra-kushtetues mbi institucionet dhe jetën publike (krasniqi,2013).

Por, përse ka vlerë që partitë të jetë demokratike nga brenda dhe që jeta politike të kryejë rotacion të vazhdueshëm elitash? Së pari, sepse është detyrim kushtetues bazuar në nenin 9. Së dyti, sepse sistemi piramidial i partive nominale e klanore rrezikon shkëputjen nga shoqëria dhe krijimin e një oligarkie arrogante dhe imponuese, shpesh në formë konsensuale, mbi qytetarët. Së treti, sepse partitë ,që nuk janë demokratike nga brenda, liderët politikë, që nuk janë demokratikë në familjet e tyre politike, nuk janë dhe nuk mund të jenë demokratë në mentalitet e funksion në krye të shtetit, jashtë familjes politike. Së katërti, sepse në një shoqëri ende të mbyllur si shoqëria shqiptare, me një të kaluar të mbushur me sundimtarë dhe me një demokraci pa demokratë, ekzistenca e modeleve demokratike është jetike, është rrugëzgjdhje dhe garanci. Së fundi, sepse sistemi piramidial në partitë politike, imponohet si model sukcesi në publik, përmes krijimit të sistemeve piramidale në qeverisjen qendrore e lokale, në media e biznes, në kontrollin personal të burimeve ekonomike dhe jetës publike, - dhe kështu, ai deformat në thelb vlerat dhe parimet e demokracisë përfaqësuese, minon besimin tek demokracia dhe sjell zhgënjime tek qytetarët dhe partnerët tanë ndërkombëtarë.

PËRFUNDIME

Në përkufizimin e studiuesve T. Karl dhe C. Schmitter, tranzicioni nuk është veçse “...një periudhë e madhe pasigurie politike. Ai u nënshtrohet pasigurive të paparashikuara, proceseve të

⁴ http://mobile.ikub.al/LAJME_CATEGORY/LAJME_CATEGORY/Lajme/Klientokracia-shqiptare-Nga-Blendi-KAJSIU--

pafundme dhe rezultateve të paimagjinueshme.” Frenimi i Shqipërisë në arritjen e rezultateve pozitive në reforma, zhvillim, demokratizim dhe integrim në familjen Evropiane, është ndikuar dukshëm nga klasa politike e këtyre 25 viteve tranzicioni të tejzgatur. Klasa politike është aktori më i rëndësishëm në politikëbërje dhe në Shqipëri, ndryshe nga të gjitha vendet ish-komuniste, liderët politikë historikë janë aktivë dhe në konkurrencë për poste të larta drejtuese. Në dy dekadat e fundit, skena politike shqiptare është pothuajse dominuar nga të njëjtët aktorë politikë. Politikëbërja konsiderohet një proces paktesh, negociatash dhe kompromisesh ndërmjet aktorëve dhe riciklimi i tyre bëhet i domosdoshëm për zhvillimin e demokracisë dhe të vendit në tërësi. Studiuesit theksojnë se: “Pavarësisht plejadave relativisht të favorshme, kalimi në demokraci mund të dështojë kur mungon vullneti dhe kur veprohet politikisht me ngathtësi dhe që të dyja këto janë elemente shumë të pranishme në politikën shqiptare. Kjo vihet në dukje edhe nga deklarata e eurokomisionerit për Zgjerimin, z. Stefan Fyle, i cili thekson se “mungesa e kulturës së kompromisit.”⁵ është çështje kritike. Thelbi teorik i doktrinës elitiste është se, në shoqëri mund të ekzistojë një pakicë popullsie, që merr vendime të mëdha... duke ndikuar aspektet më të përgjithshme të shoqërisë, ato zakonisht njihen si vendime politike. Tezat elitiste nuk pohojnë thjesht se, në një shoqëri, pakica merr vendime dhe shumica bindet; argumenti elitist është një argument më i fortë: Pakica mbizotëruese nuk mund të kontrollohet nga shumica, çfarëdolloj mekanizmash demokratike të përdoren.

BIBLIOGRAFIA

- Angjeli,A.(2013). “Ditari i Tranzicionit Ekonomik”, Toena &UMSH Press, Tiranë
- Blendi Kajsiu”*Klientokracia Shqiptare*”, Gazata Panorama, 15.01.2011Bogdani, M. Loughlin, J.(2004). *Shqipëria dhe Bashkimi European*. Tiranë, Dajti.
- Kajsiu, B.(2006). *Integrimi si pengesë për demokracinë*. Tiranë, Polis 2Kajsiu, B.(2007). *Demokratizimi pa politikë: Baza konceptuale e qasjes ndërkombëtare në Shqipëri*. Tiranë, Polis 4
- Krasniqi, A.(2008). *(Mbi)Pushteti i partive*. Tiranë, Gjergj Fishta
- Krasniqi,A.“*Sistemi Politik dhe Partite Politike ne Shqiperi* ”*Shkrimi u publikua sot (11.12.2013) në gazetën Shqiptarja.com*
- Liçi, I.(2007). *Rruga e vetme drejt demokracisë*. Tiranë, Marin Barleti
- Lubonja,F. “*Tranzicion apo Kalbëzim*” në “*Tranzicione në Pasqyrë, Një përjasje e krahasuar e proceseve të transformimit demokratik të Spanjës dhe Shqipërisë*” Ciencias y humanismo
- Manfred G. Schmidt,(2012). “Teoritë e Demokracisë”, Botart, Tiranë
- Manfred G. Schmidt.(2012).“Teoritë e Demokracisë”, Botart, Tiranë
- Michels,R.(1958) “Political parties”, Free Press Glencoe

⁵ <http://www.ama-news.al/2013/02/fyle-ne-shqiperi-mungon-kultura-e-kompromisit/>

Parry,G.(2010) “Elitat Politike”, Botimet Dudaj, Tiranë.

Piro Misha, *“Roli i trashëgimisë historike në tranzicionin pas-komunist Shqiptar” në “Tranzicione në Pasqyrë, Një përjasje e krahasuar e proceseve të transformimit demokratik të Spanjës dhe Shqipërisë”* Ciencias y humanismo

Terry Lynn Karl and Philippe C. Schmitter, “Models of the transition in Latin America, Southern and Eastern Europe” në Eva Etzioni-Halevy, “Klasat dhe Elitat në Demokraci dhe në Demokratizim”, Botimet Dudaj, Tiranë

http://mobile.ikub.al/LAJME_CATEGORY/LAJME_CATEGORY/Lajme/Klientokracia-shqiptare-Nga-Blendi-KAJSIU--

<http://www.ama-news.al/2013/02/fyle-ne-shqiperi-mungon-kultura-e-kompromisit/>

<http://www.mapo.al/2015/04/tonin-gjuraj-demokratizimi-shqiperia-nje-rast-sui-generis>

FUTURE CHALLENGES OF PUBLIC FINANCES IN ALBANIA

Dr. Veronika Durmishi

Faculty of Economy and Social Sciences

SHPAL “Pavarësia“, Vlorë

ALBANIA

e- mail: veronika_durmishi@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

Public finances and the problems associated with them are issues all governments, regardless of political system or the level of economic development of countries. For any government it is important to balance public spending with income, in order to provide public services, redistribution of income and bearing the cost for the proper functioning of the state.

In this paper we examine and handle in a scientific way, public finance problems in Albania and do a comparison with countries in the region. Through a comparative methodology, this paper will be treated in a specific way the reforms undertaken by state institutions, territorial reform, reform of the tax system from the viewpoint of public finances.

One of the most difficult problems that public finances in countries in transition is the collection and management of revenue from taxes and fees, a process that is gaining more importance in our country. Local government is responsible for providing a range of services, which can show different characteristics, they may be of public nature, with private nature, but that possess little or no public features.

Territorial reforms aimed at management of public funds, it allows for a more efficient allocation of public investment also supports and encourages local economic development and leads to increased efikasitetit local units. Also a subject of study in this paper will be new fiscal package, its effects on growth of budget revenues, essentially change the structure of the TAP and local taxes, etc.

In conclusion, we can say that the need for greater administrative capacity and financial resources, the need to increase budget revenues and meet growing debt, the need to respect European standards for local services makes it imperative territorial reform.

Keywords: public finance, territorial reform, tax system, investment, local power.

HYRJE

Pushteti vendor në Shqipëri ka filluar funksionimin prej më shumë se 15 vjetësh dhe, pas reformës së decentralizimit të viteve 2000, ka arritur të konsolidohet, si një pjesë e rëndësishme e pushtetit ekzekutiv, në nivel rajonal dhe lokal, për ushtrimin me efikasitet të funksioneve dhe shërbimeve publike. Taksat dhe tarifat vendore, përbëjnë një burim të rëndësishëm financiar të buxhetit të pushtetit vendor dhe për këtë arsye modernizimi i këtij sektori do ishte më se i justifikueshëm. Financat publike janë një problem dhe një debat i hapur kudo, midis grupeve të interesit nga njëra anë dhe shtetit nga ana tjetër. Këto debate synojnë hartimin dhe zbatimin e

politikave ekonomike, sociale e fiskale sa më të përshtatshme për kushtet e vendit tonë. Autonomia vendore është një ndër parimet kryesore për një qeverisje vendore efektive. Decentralizimi i pushtetit dhe rritja e autonomisë së pushtetit vendor janë në lidhje të drejtë lineare me decentralizimin fiskal, pra me rritjen e të ardhurave nga taksat dhe tarifatat vendore. Të realizosh shërbime për qytetarët e tu, duhet së pari të kesh një buxhet të mjaftueshëm e solid. Taksat e tarifatat vendore i sigurojnë të zgjedhurve vendorë mundësinë reale, që ata të përmbushin misionin për të cilin janë zgjedhur, të përmbushin prioritetet vendore, pse jo ato të qytetarëve dhe komuniteteve të tyre.

TENDENCAT E FINANCAVE PUBLIKE

Treguesit kryesorë që influencojnë në të ardhmen e financave publike janë:

1-Niveli i borxhit publik

2-Madhësia e shpenzimeve publike

3- Tendenca e tatimeve dhe taksave

1. Raportet e borxhit publik kanë ardhur duke u rritur në këto 30 vitet e fundit. Raporti i borxhit para krizës të vitit 2007 i kishte kaluar 80 % të PBB-së në disa vende dhe shumica e vendeve europiane hynë në krizë me nivele të larta të borxhit. Sfidat e ardhshme për shumë vende, pas krizës është ulja e borxhit publik nën nivelin 60 % të PBB-së deri në vitin 2030, pasi mungesa e një rregullimi të fortë fiskal dhe rritja e borxhit do të sillte efekte negative makroekonomike. “Analiza e re e FMN-së sugjeron se një rritje e borxhit publik mbi 60 %, mund të rrisë normat reale të interesit nga pothuajse 2 pikë përqindje në periudha afat- mesme dhe rritjen më ulët jo më shumë se 0.5pikë përqindje në periudha afat-gjata” (Kumar dhe Eoo, 2010). Pra, sipas kësaj analize, shumë vende, deri në vitin 2015, do kenë diferencë në normën e rritjes ekonomike nga viti në vit e shkaktuar nga shpenzimet e interesit fiskal, ndërsa pas vitit 2016 deri në vitin 2030, norma e rritjes së PBB-së do të jetë një funksion i pas krizës për çdo vend. Kjo do të thotë se, një vend me raport borxhi pas krizës 10 % më të lartë se mesatarja, presupozohet se do të ketë një normë interesi më të lartë për borxhin e marrë dhe anasjelltas.

2. Prirja e dytë fiskale që karakterizon dekadat e fundit është rritja e madhësisë së qeverisë, e matur kjo nga raporti i shpenzimeve publike ndaj PBB-së. Kjo është e vërtetë, si për shpenzimet e përgjithshme, ashtu dhe për shpenzimet kryesore (përfshirë pagesën e interesit). Pjesa më e madhe e rritjes u zhvillua në mes të viteve 1965 dhe 1985, një tendencë e cila ishte e pranishme në të gjitha vendet. Shpesh thuhet se kjo rritje reflekton një ndryshim në natyrën e shtetit: nga një shtet që siguron "funksionet themelore" si siguria e shërbimeve të mbrojtjes, politikës, e drejtësisë dhe veprave të mëdha publike në një shtet që ofron një gamë më të gjerë të shërbimeve sociale (Tanzi, 2005 dhe 2008). Ky konstatim është i saktë, por me një konkluzion të rëndësishëm. Pjesa më e madhe e rritjes së shpenzimeve publike (mbi 80 për qind) është për shkak të dy zërave të shpenzimeve: kujdesit shëndetësor dhe pensioneve. Në veçanti, shpenzimet e kujdesit shëndetësor janë rritur në shumë vende. Në Shtetet e Bashkuara, ato llogariten më shumë se dy të tretat e rritjes së raportit të shpenzimeve primare dhe më shumë se gjysma e shpenzimeve primare në Kanada, Gjermani, dhe Mbretërinë e Bashkuar. Shumë qeveri, për të realizuar qëllimet e tyre politike kanë bërë marrëveshje sociale me qytetarët, duke e vënë theksin në shpenzimet e pensioneve, por shumë më pak si trend në rritje në shpenzimet e kujdesit shëndetësor. Ky është një gabim, pasi reforma e kujdesit shëndetësor do të jetë sfida fiskale e

shkullit të njëzet e një. Për shpenzimet e kujdesit shëndetësor, e ardhmja është shumë më sfiduese. Duke u mbështetur në parashikimet e fundit të Zyrës së Buxhetit të Kongresit të SHBA të shpenzimeve federale për Medicaid dhe Medicare, vlerësimin e stafit të FMN-së se qeveria e përgjithshme e shpenzimeve për shëndetin do të rritet me 4.5 pikë përqindjeje të PBB-së gjatë njëzet viteve të ardhshme, mund të themi se: për Kanadanë dhe Japoninë, kujdesi shëndetësor sipas projektit të stafit të FMN-së do të rritet me rreth 3 pikë përqindje, përkatësisht për secilin vend. Në Evropë, rritja e parashikuar nga Komisioni Evropian është pikë shumë e vogël -0.8 pikë përqindje e PBB-së (Cotarelli, Schaechter, 2010).

Pse është ky dallim kaq i madh? Ky dallim është për shkak të supozimeve të ndryshme në lidhje me ndikimin e faktorëve jo-demografikë, duke përfshirë ndryshimet në çmimin relativ të shërbimeve mjekësore. Në fakt, niveli bazë i BE-së nuk merr në konsideratë faktorë të tillë edhe pse pjesa më e madhe e rritjes të shpenzimeve të kujdesit shëndetësor në pesëdhjetë vitet e fundit ishte për shkak të komponentëve jo-demografikë, duke përfshirë progresin teknologjik: shërbime më të mira mjekësore janë vënë në dispozicion, por edhe ato më të shtrenjta. Parashikohet që rritja e shpenzimeve të kujdesit shëndetësor në Europë, deri në 2030 do të jetë rreth 3 pikë përqindje. Sfida kryesore e politikës gjatë dekadave të ardhshme do të jetë bërja e sistemeve të shpenzimeve të kujdesit shëndetësor të qëndrueshme, si dhe krijimin e hapësirës fiskale në fusha të tjera në mënyrë që të përshtaten me preferencat shoqërore.

3.Struktura e të ardhurave të buxhetit të shtetit ka ndryshuar shumë me kalimin e kohës. Rritja më e lartë në pikë përqindjeje e të ardhurave ndaj PBB-së konsiston në rritjen e kontributit të sigurimeve shoqërore dhe tatimit mbi të ardhurat personale.

TAKSAT DHE TARIFAT E PUSHTETIT VENDOR - RASTI I BASHKISË VLORE

Për mbledhjen e të ardhurave të veta tatimore dhe jo-tatimore, njësitë vendore duhet të identifikojnë dhe vlerësojnë:

a. Llogaritjen e të ardhurave, duke u bazuar në njësinë bazë të masës, ose nivelin ligjor orientues në varësi të llojit të aktivitetit që taksohet. Tregues të tillë mund të jenë: sipërfaqja e tokës, sipërfaqja e ndërtimit të një ndërtese, xhiro vjetore e realizuar, çmim/njësi, vlera mesatare e shitjes së ndërtesave dhe vlera e çdo lloji prone tjetër.

b.Njësinë e vlerësimit, e cila për taksat është quajtur baza e taksës, e cila shërben për vlerësimin e të ardhurave nga një taksë e caktuar. Ky tregues shprehet në vlera për çdo njësi treguese, si: lekë / ha, ose lekë/m².

c.Normën e llogaritjes ose nivelin e taksës. Ky tregues, përfaqëson shumën e të ardhurave/taksave për njësinë llogaritjeje të taksimit. Ai shprehet në shumë/vlerë absolute, ose në përqindje për çdo njësi.

Taksat dhe Tarifat Kryesore Vendore

Taksat vendore përfshijnë

- a) Taksa vendore mbi biznesin e vogël;
- b) Taksa mbi pasurinë e paluajtshme, e cila përbëhet prej taksës mbi ndërtesat dhe taksës mbi tokën bujqësore;
- c) Taksa e fjetjes në hotel;
- ç) Taksa mbi efektin në infrastrukturë (dëmet) nga ndërtimet e reja;

- d) Taksa mbi të drejtën e transferimit të pronësisë mbi pasurinë e paluajtshme (paguhet vetëm nga bizneset);
 - e) Taksa mbi tabelën;
 - f) Taksë për zënie hapsirash publike
 - g) Taksa të përkohshme.
- Tarifat kryesore vendore përshijnë:
- a) Tarifën e pastrimit rrugor
 - b) Tarifën e ndricimit rrugor
 - c) Tarifa e mbeturinve urbane
 - d) Tarifa e Parkimit
 - e) Tarifa e Regjistrimit
 - f) Tarifa e Tregut
 - g) Tarifa e shërbimeve veterinare
 - gj) Tarifa e gjuetisë

Taksa Vendore mbi Biznesin e Vogël

Kjo taksë e vendosur për herë të parë në vitin 2003 (bazuar në ligjin për taksën vendore mbi biznesin e vogël) parashikonte një shumë fikse sipas kategorive të bizneseve dhe klasifikimit administrativ të njësive vendore.

Deri në fund të vitit 2006 kjo taksë administrohej nga njësitet vendore (për komponentin fikse të taksës) dhe administrata qendrore (për komponentin e tatimit të thjeshtuar mbi fitimin si përqindje mbi xhiron e bizneseve të vogla), ndërkohë që në vitin 2007 kjo taksë kaloi tërësisht nën administrimin e njësive vendore. Taksa mbi biznesin e vogël deri më sot është burimi më i rëndësishëm për njësitet vendore.

Informacioni i QKR-së tregon një rritje të rëndësishme të numrit të bizneseve të vogla të regjistruara (në disa qytete është evidentuar rritje vjetore prej 30%), ndërkohë që të ardhurat e mbledhura nga taksa e biznesit të vogël nuk janë rritur proporcionalisht (bile në disa raste vihet re rënie e të ardhurave). Rënia e ekonomisë është një faktor i rëndësishëm, që ka ndikuar direkt në performancën e saj.

Me paketën e re fiskale, biznesi i vogël do të paguajë *Tatimin e thjeshtuar mbi fitimin për biznesin e vogël*. Subjektet me qarkullim nga 0 deri në 5 milionë lekë, nuk paguajnë tatim të thjeshtuar mbi fitimin. Subjektet me qarkullim vjetor nga 5 deri në 8 milionë lekë në vit paguajnë 7.5% të fitimit të tatueshëm, si tatim të thjeshtuar të tatimit mbi fitimin dhe subjektet me qarkullim vjetor mbi 8 milionë lekë paguajnë 15 % të fitimit të tatueshëm.

Sipas relacionit të Ministrisë së Financave, aktualisht në Shqipëri zhvillojnë aktivitete si subjekte të biznesit të vogël rreth 60 mijë tatimpagues. Nga pikëpamja fiskale, pagesa e kësaj takse te bashkitë dhe komunat dhe më pas kreditimi i saj në administratën qendrore tatimore, në funksion të tatimit të të ardhurave personale ka rritur abuzimin dhe nënraportimet, duke e bërë tatimin mbi të ardhurat personale të biznesit të vogël si një tatim josolid në sistemin fiskal. Ndër vite, taksa e biznesit të vogël e ka humbur rëndësinë e saj dhe është shndërruar në një barrë të tepërt tatimore për këtë kategori biznesesh.

Për këtë arsye, tatimi mbi të ardhurat personale i biznesit të vogël në normën prej 7.5% e fitimit të tatueshëm (diferenca midis të ardhurave dhe shpenzimeve të njohura fiskalisht) do të

konsolidojë këtë taksë, duke e pastruar nga kreditimi i taksës së biznesit të vogël, si dhe i ofron lehtësi tatimore kësaj kategorie. Në paketën e re fiskale parashikohet heqja e taksës së biznesit të vogël dhe në ligjin për tatimin mbi të ardhurat, heqja e tatimit mbi të ardhurat personale të biznesit të vogël. Këto dy tatime, të cilat biznesi i vogël i paguan te njësitë e qeverisjes vendore dhe tek administrata tatimore qendrore, zëvendësohen me një tatim të vetëm, tatimi i thjeshtuar mbi fitimin e biznesit të vogël.

Rishikimi i Taksës së Ndërtesës

Në kushtet aktuale ka një mungesë të theksuar administrimi në mbledhjen e kësaj takse nga njësitë e qeverisjes vendore, sidomos për taksat e ndërtesës, që përdoren për qëllime banimi. Ndryshmet në paketën e re fiskale përfshijnë: heqja e vitit të ndërtimit të ndërtesës, si vit ndarës i taksimit dhe njehsimit të taksës së ndërtesës së ndërtuar para vitit 1993 me atë të ndërtesës së ndërtuar pas vitit 1993, si dhe një ndryshim të nivelit të taksës së ndërtesës për qëllime biznesi, duke e dyfishuar vlerën e saj për m².

Kjo reformë do të gjenerojë rreth 1.1 miliardë lekë në buxhetet e njërive të qeverisjes vendore. Paralelisht qeveria është duke ripunuar dhe me modelin e taksimit të taksës së ndërtesës sipas vlerës së tregut, reformë kjo e cila do të prezantohet në vitet në vijim. Diferencimi i vlerës së taksës mbi pasurinë bëhet në bazë të vendndodhjes së pasurisë edhe përdorimit të tyre. Me hyrjen në fuqi të paketës së re fiskale personat fizikë dhe juridikë do të paguajnë dyfishin e vlerës, që paguanin më parë. Nga 156 lekë/m² bizneset do të paguajnë 300 lekë/m². Personat fizikë, të cilët kanë më shumë se një shtëpi, për shtëpinë, të cilën e kanë banimin e zakonshëm paguajnë taksën e ndërtesës sipas vlerës së përcaktuar për zonën ku ajo ndodhet, ndërsa për të gjithë shtëpitë e tjera taksa e ndërtesës është sa dyfishi i taksës së ndërtesës që aplikohet në zonën ku ndodhet kjo ndërtesë.

FINANCAT VENDORE

Më poshtë po paraqesim në mënyrë tabelare, Buxhetin e Bashkisë:

Figura 1: Buxheti i Bashkisë

Të ardhurat	Shpenzimet
1. Të ardhurat e veta	1. Shpenzimet operative dhe të mirëmbajtjes
<ul style="list-style-type: none"> Taksat vendore Tarifat vendore Të ardhura nga veprimtaria ekonomike dhe jo ekonomike Huatë vendore 	2. Shpenzimet kapitale
	Ose
	1. Shpenzimet për funksionet e veta (shërbimet publike)
2. Të ardhurat nga buxheti shtetit	2. Shpenzimet për funksionet e përbashkëta (arsimi, shëndetësia)
<ul style="list-style-type: none"> Transferta e pakushtëzuar-Granti i përgjithshëm Transferta e kushtëzuar-Granti konkurrues Tatimet kombëtare të ndara 	3. Shpenzimet për funksionet e deleguara (gjendja civile)

Të Ardhurat Vendore

Pushteti vendor, si rrjedhojë e zbatimit të reformës për decentralizimin është fuqizuar financiarisht në fonde që sigurohen nëpërmjet instrumentave financiarë gjithnjë në rritje nga viti në vit. Megjithatë, financat vendore mbeten ende modeste në totalin e buxhetit të konsoliduar të shtetit, ato zënë vetëm 11% të tij ose 3.14% të prodhimit të brendshëm bruto (kundrejt 28.5% të PBB-së që është gjithë buxheti i shtetit).¹

Dhjetëvjeçari i parë i decentralizimit vendor deri në vitin 2000 karakterizohet nga një pushtet vendor, që ofron shërbime në nivele minimale për komunitetin dhe një buxhet që shkon pothuajse për paga dhe mirëmbajtjen e rrugëve dhe institucioneve publike vendore. Kështu nëse në vitin 2000 investimet zinin mbi 20% të buxhetit të pushtetit vendor, në fund të këtij dhjetëvjeçari arrijnë në rreth 40%; ndërkohë që edhe struktura e shpenzimeve korente ka zvogëluar peshën e pagave dhe rritur ato për mirëmbajtje (ku 24% shkojnë për paga dhe sigurime dhe 38% për mirëmbajtje).

Duke analizuar figurën 2 vihet re se raporti midis transfertës së pakushtëzuar të dhënë nga buxheti qendror dhe të ardhurave të pushtetit lokal ka ndryshuar në favor të këtyre të fundit. Ky ndryshim, në dukje pozitiv, lidhur me rritjen e autonomisë financiare të pushtetit lokal është shoqëruar në mënyrë konstante me realizime të ulëta në mbledhjen e të ardhurave në nivele rreth 70 - 77 përqind, duke nxjerrë në pah vështirësitë dhe kapacitetet e pakonsoliduara të pushtetit lokal në këtë drejtim.

Për shkak të kësaj situate, qeveria ka vendosur të centralizojë mbledhjen e tatimit të biznesit të vogël, tatim i cili përbën rreth 21 përqind të të ardhurave të pushtetit vendor duke u klasifikuar i dyti për nga rëndësia. Për vitin 2015, të ardhurat e përgjithshme të Bashkisë Vlorë janë në shumën 916,345,000 lekë. Përveç të ardhurave me natyrë fiskale, njësitë e pushtetit vendor mund të krijojnë të ardhura edhe nga veprimtaritë ekonomike, qeratë, shitjet e pronave, nga donacione, të ardhura nga interesat dhe nga gjobat.

Të ardhurat nga taksat vendore: mbliidhen për këto kategori: taksa mbi pasurinë, taksa e biznesit të vogël, taksa e kalimit të së drejtës së pronësisë për pasuritë e paluajtshme, taksa e mjeteve të përdorura, taksa e tabelës, taksa për zënieën e hapësirave publike, taksa e ndikimit në infrastrukturë nga ndërtimet e reja si dhe taksa e fjetjes në hotel. Në kuadrin e taksave që aplikon dhe mbledh kjo bashki, taksa më e rëndësishme është taksa e ndikimit në infrastrukturë nga ndërtimet e reja. Kjo taksë përbën 44% të të ardhurave nga taksat vendore për vitin 2015 krahasuar me vitin 2010, ku kjo taksë kishte një peshë 78% të të ardhurave nga taksat dhe zbret në 59% në vitin 2011. Kontributi kaq i madh i kësaj takse në buxhetin e kësaj njësie vendore reflekton volumin e madh të ndërtimeve në këtë qytet. Për vetë natyrën e kësaj takse edhe ecuria e saj është e paqëndrueshme dhe varet tërësisht nga numri i lejeve të ndërtimit. Kontributi i kësaj takse ka ardhur në rënie nga viti në vit. Plani i ri rregullues i qytetit ndoshta edhe për një periudhë tjetër afatgjatë do të sjellë një ulje të mëtejshme të të ardhurave të bashkisë nga kjo taksë.

Të ardhurat nga tarifat: zënë 13% të totalit të të ardhurave nga burimet e veta. Kjo bashki ka një paketë fiskale ku dallon qartazi taksat dhe tarifat që aplikon, nuk ka dublime në natyrën (përshkrimin e tyre, bazën mbi të cilën aplikohen) dhe trendi i përgjithshëm i tyre është në rënie. Nga 111,642,000 lekë që ishin në vitin 2010, sot pothuajse janë përgjysmuar në 65,087,000 lekë. Ashtu sikurse edhe në njësitë e tjera vendore tarifa më e rëndësishme është ajo e pastrimit e cila jep 58% të të ardhurave nga tarifat.

¹ Ministria e Financave

Shpenzimet e Pushtetit Vendor

Në tërësi, buxheti vendor ka një strukturë të tillë ku 62% zënë shpenzimet operative dhe 38% investimet. Në kuadrin e shpenzimeve operative, peshën më të madhe e kanë ato për mirëmbajtje me rreth 60% të totalit të shpenzimeve operative dhe pjesa tjetër shkon për të përballuar koston e personelit të administratës vendore.

Shpenzimet bashkiake bëhen kryesisht për:

1. Mirëmbajtjen dhe riparimin e kopshteve bashkiake dhe ndërtesave shkollore,
2. Transportin vendor publik,
3. Riparimin e rrugëve vendore,
4. Ndërtimin e sistemit të ujrave të zeza,
5. Kontributet për ambientet kulturore,
6. Rrogat e zyrtarëve dhe punonjësve të tjerë bashkiake, duke përfshirë pagesën e sigurimeve shoqërore dhe shëndetësore.

Shpenzimet e pushtetit vendor zënë rreth 7 përqind të shpenzimeve korente. Për vitin 2015, ato kanë arritur në 28,579 miliardë lekë. Krahasuar me një vit më parë, këto shpenzime rezultojnë rreth 924 milionë lekë më të ulëta ose rreth 3,1 përqind më pak. Si rrjedhojë, shpenzimet e pushtetit vendor arritën në rreth 2.1 përqind të PBB-së, ndërkohë që edhe një vit më parë këto shpenzime përfaqësonin rreth 2.1 përqind të PBB-së.

Shpenzimet përbëhen nga: shpenzime për pastrimin, për gjelbërimin, për ndërrmarjen e shërbimeve publike, për sektorin e ndriçimit rrugor, për sistemin arsimor 9-vjeçar, për Çerdhet, për Qendrën e Kulturës, Turizmit, Rinisë dhe Sporteve dhe shpenzimet për Parkun Urban si dhe shpenzime për administratën e Bashkisë për paga dhe sigurime shoqërore, për teatrin “Petro Marko” dhe Sh.A Ujësjiellës-Kanalizime.

Një pjesë e këtyre shpenzimeve mbulohen nga të ardhurat nga burimet e veta, pra kryesisht nga taksat vendore dhe një pjesë nga granti apo transfertat e pushtetit qëndror.

Shpenzime nga të ardhurat (plan)	875.353 (000 lekë)
nga keto:	
a. Për pagat (600)	88.740
b. Për sigurimet shoqërore (601)	23.101
c. Për shpenzime operative (602)	481.243
d. Për transfertat (166+ 606+651)	19.431
e. Për subvencion (603 - Parku Urban- Futbolli)	63.100
f. Për emergjencat civile (604)	1.000
g. Për fondin rezervë (609)	16.196
h. Për investime (231)	182.542
Shpenzime nga granti	376.152
nga këto:	
a. Për pagat (600)	120.619
b. Për sigurimet shoqërore (601)	10.798
c. Për shpenzime operative (602)	125.136
d. Për subvencion (603 - Parku Urban-Futbolli-Ujësjiellës)	115.579
e. Pagesë për shlyerje kredie (166+651)	4.020

TAKSAT VENDORE NË SHQIPËRI KRAHASUAR ME VENDET E TJERA

Në Itali dhe Norvegji, më pak se 6% e të ardhurave lokale vijnë nga taksmi lokal dhe ka një mbështetje nga grantet e qeverisë. Në Gjermani, Spanjë, Luksemburg dhe Portugali ka një përdorim të gjerë të “taksave të ndara”. Taksat lokale variojnë gjerësisht nga njëri vend në tjetrin, mbështetur në modele të ndryshme, megjithatë, së fundmi të gjitha vendet përdorin taksën e pronës. Shqipëria renditet e fundit për sa i përket të ardhurave të qeverisjes vendore si përqindje e Prodhimit të Brendshëm Bruto (PBB);

- Shqipëria renditet e treta nga fundi për sa i përket të ardhurave për frymë të NJQV-ve në 737 euro, duke lënë prapa vetëm Kosovën me 587 euro dhe Moldavinë me 518 euro.
- Shqipëria renditet e dyta nga fundi për sa i përket mbledhjes së taksës së pasurisë si përqindje e PBB-së në 2011 me vetëm 0.18 përqind, duke lënë pas vetëm Kroacinë që e ka këtë shifër në 0.13 përqind.
- Shqipëria renditet e fundit në lidhje me investimet e qeverisjes vendore si përqindje e PBB-së (mesatarja 2006-2011) në 0.9 përqind.
- Taksa e pasurisë në Shqipëri është trajtuar në vlerë për m² duke përgjithësuar të gjithë taksapaguesit me të vetmin përjashtim për ndërtesat e banimit, vitin e prodhimit të tyre viti 1993, dhe diferencimin e aktiviteteve tregtare që ushtrohen në pasuritë e taksueshme.

“Niveli i taksës së pasurisë në Shqipëri është shumë i ulët në krahasim me vendet e tjera të rajonit. Përveç të tjerave, këtu ka ndikuar edhe mosindeksimi i nivelit të kësaj takse, në kuptimin që vlera e pasurisë shtohet çdo vit, ndërsa niveli i taksimit të saj është fiks për m² dhe i paindeksuar”, përcakton relacioni i Ministrisë së Financave.

Në vende të tjera të rajonit të Ballkanit, taksa mbi pasurinë e paluajtshme, së bashku me forma të tjera të taksave mbi pasurinë, po bëhet një burim gjithmonë e në rritje në gjenerimin e të ardhurave për të financuar shpenzimet lokale dhe kostot e investimeve në infrastrukturë. Sipas vëzhgimeve të kryera në disa vende, kjo taksë aplikohet mbi vlerën reale të pasurisë (duke përfshirë dhe vlerën e truallit në shumë raste) duke krijuar kështu një shpërndarje të drejtë tatimore. Në Shqipëri përdoret sistemi i tatimit bazuar mbi sipërfaqen, për të përcaktuar tatimin e pronës. Është metoda më e thjeshtë, sepse taton çdo sipërfaqe në një shkallë tatimi për m² të ndërtesës. Përdoret në shumë vende të Europës Qendrore dhe Lindore, por edhe në vende në zhvillim. Problematika e këtij sistemi është se përgjithësisht nuk konsiderohet si një taksim i ndershëm, duke e argumentuar logjikën te ndryshimet në shkallët tatimore, por ky sistem nuk ndjek ndryshimet në çmimet e tregut.

Itali: Niveli i Taksës së pasurisë varion nga 0.4 përqind deri në 0.7 përqind të vlerës fiskale të pasurisë.

Rumani: Për ndërtesat e banimit, taksa është 0.2 përqind e vlerës së pasurisë për qytetet dhe 0.1 për zonat jo urbane dhe për kompanitë kjo taksë varion nga 0.5 përqind deri në 1 përqind të vlerës kontabile të pasurisë. Taksa e truallit në Rumani është një taksë më vete dhe është në shumë fikse për m², bazuar në vendndodhjen e saj.

Bullgari: Niveli i taksës është 0.15 përqind e vlerës së pasurisë. Bashkitë në Bullgari nuk kanë autoritet mbi taksat lokale, të cilat përfshijnë tatimin e pronës, taksë trashëgimie dhe tatimi për dhurimet.

Të varur gjerësisht në objektivat e politikës fiskale, të gjithë vendet ndryshojnë dukshëm në lidhje me përdorimin e burimeve të ndryshme të taksimit mbi pronën. Shumë vende e vendosin theksin e taksimit mbi pronën te garantimi i një burimi të qëndrueshëm dhe me peshë në rritje të

të ardhurave. Ndërsa, vende të tjera e vënë theksin te rritja e të ardhurave në përgjithësi duke promovuar progresivitetin dhe ndershmërinë e sistemit tatimor.

Greqi: Ka përshtatur në fund të vitit 2011 një tatim mbi m^2 në nivele të ndryshme, që mbliidhet me faturën e energjisë elektrike. Reforma u krye në kuadër të paketës antikrizë.

Sllloveni: Po zëvendëson tre detyrime ekzistuese mbi pronën me një sistem të vetëm uniform dhe modern të tatimit mbi pronën reale të bazuar në vlerësimin sipas vlerës së tregut dhe regjistrimit të ri të pasurive të paluajtshme.

Reforma Administrative Teritoriale

Reforma Administrative Teritoriale synon rritjen e efikasitetit të njësive vendore me kosto më të ulët, me qëllim që këto njësi të jenë të afta për të ofruar shërbime më të mira dhe për t'u dhënë qytetarëve dhe komuniteteve më shumë akses në këto shërbime. Numri i madh i njësive vendore dhe kapacitetet e vogla kanë penguar zhvillimin e një qeverisje vendore demokratike.

Reforma Administrative Teritoriale do të bëjë të mundur delegimin e më shumë shërbimeve tek qeverisja vendore, pasi krijimi i njësive më të mëdha të qeverisjes vendore, do të pasohet me më shumë kapacitete dhe do të ofrojë mundësi më të mëdha promovimi të demokracisë vendore. Kjo Reformë do të mundësojë që njësitë më të mëdha të qeverisjes vendore të ofrojnë shërbime më të efektshme dhe me kosto më të ulët.

Pse ishte e domosdoshme kryerja e Reformës Administrative Teritoriale?

1. Copëzimi i lartë i territorit, dhe ndryshimet demografike, 20% e popullsisë së Shqipërisë jetojnë në 232 NJQV ose 75% e totalit të NJQV-ve, kanë më pak se 5'000 banorë (INSTAT, 2011)
2. Kapacitetet e kufizuara njerëzore, me të cilat përballen shpesh njësitë e vogla vendore. Shumë njësi vendore ndodhen në zona të largëta e nuk janë në gjendje të tërheqin punonjës të kualifikuar. Shumë njësi vendore, në veçanti bashkitë, kanë përfituar nga programe asistence teknike dhe trajnimesh nga një sërë donatorësh, por nuk kanë kapacitetet e duhura njerëzore për ti zbatuar.
3. Ndërhyrjet e shpeshta e kaotike në bazën ligjore, reduktimi i autonomisë fiskale dhe mos mbulimi financiar i mandateve për funksionet e përbashkëta,
4. Roli i paqartë i qarqeve, si koordinues e mbështetës në ushtrimin e funksioneve vendore. Qarqet janë niveli i dytë i qeverisjes vendore, funksioni i të cilëve është zhvillimi dhe zbatimi i politikave rajonale në përputhje me politikën kombëtare. Ato nuk kanë funksione dhe kompetenca të veta thelbësore, por ushtrojnë disa funksione të deleguara nga qeveria qendrore.
5. Një variueshmëri e NJQV-ve, në sipërfaqe, popullsi dhe sidomos në dendësi, 235 NJQV (63% e NJQV-ve) rezultojnë me një dendësi të popullsisë më të ulët se mesatarja në nivel vendi prej 97,4 banorë/km² (INSTAT, 2011). Këto NJQV kanë të njëjtat përgjegjësi dhe funksione para qytetarëve të tyre. Kjo do të thotë se kosto për njësi e shërbimit të ofruar për qytetarët rritet ndjeshëm në këtë grup njësish vendore.
6. Mungesa e efikasitetit në ofrimin e shërbimeve në nivel vendor. Sipas të dhënave të Ministrisë së Financës për vitin 2012, vihet re se 70 NJQV (19% e totalit) nuk kanë bërë asnjë shpenzim për investimet gjatë vitit 2012. Mesatarisht NJQV-të në Shqipëri shpenzojnë 27% të buxhetit të tyre për investime kapitale dhe 37% për pagat e punonjësve. 40 NJQV shpenzojnë mbi 80% të

buxhetit të tyre vetëm për pagat e punonjësve, ndërsa 230 NJQV (63% e NJQV-ve dhe që përfaqësojnë 34% të popullsisë së vendit) shpenzojnë mbi 60% të buxhetit të tyre për pagat e punonjësve.

7. Niveli i lartë i pabarazive mes njësive të qeverisjes vendore. Analizat financiare, sipas të dhënave të Ministrisë së Financave tregojnë se NJQV-të me më tepër potencial (përgjithësisht me popullsi më të dendur e me numër më të lartë të aktiviteteve ekonomike) kanë mundësi të gjenerojnë më tepër të ardhura dhe rrjedhimisht të ofrojnë më tepër shërbime. Kështu, referuar taksës së biznesit të vogël, kontributin kryesor e japin vetëm 25 NJQV, të cilat kanë përqëndrim të lartë të popullsisë dhe arrijnë të gjenerojnë rreth 44% të tatimit të thjeshtuar të fitimit, ku vetëm Tirana gjeneron rreth 18% të tatimit.

8. Në kushtet e nevojës për fonde buxhetore dhe të kapacitetit të ulët për gjenerimin e të ardhurave lokale, njësitë e qeverisjes vendore vazhdojnë të kenë mungesa të mëdha burimesh për investime, veçanërisht për ato që kërkojnë kapitale të mëdha, si infrastruktura rrugore dhe ajo e ujit dhe kanalizimeve.

9. Llojshmëria e aktiviteteve që kryejnë sot njësitë vendore. Bashkitë dhe komunat ushtrojnë një gamë të gjerë funksionesh, që nga ndërtimi dhe mirëmbajtja e rrugëve vendore dhe manaxhimi i mbeturinave, e deri tek funksionet shoqërore dhe argëtuese. Gjithashtu, bashkitë dhe komunat kanë përgjegjësi të përbashkëta për disa funksione të tjera si mirëmbajtja dhe investimet në objektet e arsimit parauniversitar, si dhe asistencën shoqërore dhe uljen e varfërisë.

10. Qeverisja vendore luan një rol jo pak të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik lokal. Sipas të dhënave të INSTAT për PBB-në rajonale, rajoni i Tiranës është motori i ekonomisë shqiptare, ku gjenerohet mbi 36% e vlerës së shtuar në nivel kombëtar. Qarqe të tjera me peshë të rëndësishme janë Fieri (9.8%); Durrësi (9.4%) dhe Elbasani (9.2%), ndërsa rajoni i Vlorës dhe i Korçës gjenerojnë vetëm nga 6% të vlerës së shtuar në nivel kombëtar.

11. Pabarazia në shpërndarjen e shërbimeve sociale dhe shëndetësore. Pjesa më e madhe e shërbimeve janë përqendruar në qytetet e mëdha si: Tirana, Durrësi, Shkodra, Korça dhe Elbasani, ndërkohë që ka qytete ku këto shërbime mungojnë plotësisht si: Delvina, Përmeti, Patosi, Erseka apo Kruja.

12. Nevoja për një politikë të brendshme të zhvillimit rajonal që përputhet me kërkesat e integritit në BE dhe me nevojën për qeverisje në shume nivele. Një varg argumentesh në rang evropian mbështesin konsolidimin territorial në vende të ndryshme, siç janë:

- Nevoja për kapacitete më të mëdha administrative dhe financiare për të ofruar shërbime dhe infrastrukturë (si ujë, trajtim mbetjesh, rrugë lokale),
- Ndryshimet demografike përbëjnë sfida për qeverisjen vendore, si në zonat që humbasin popullsi, ashtu edhe për ato me rritje të vazhdueshme,
- Nevoja për të respektuar standardet evropiane për shërbimet locale, ose për të forcuar kapacitetet administrative për thithjen e fondeve të BE-së,
- Nevoja për kursim fondesh, në veçanti, në vendet e prekura nga kriza financiare, nga ulja e numrit të njësive të qeverisjes vendore, etj.

REFORMA TË TJERA NË PËRGJIGJE TË SFIDAVE TË FINANCAVE PUBLIKE

1. Reformat strukturore

Një mësim i rëndësishëm nga historia ekonomike është se konsolidimi fiskal është shumë më e lehtë në një kontekst se sa rritja e lartë ekonomike. Kështu, zbatimi i reformave strukturore, që të

rrisë rritjen e potencialit ekonomik është çelësi për të siguruar qëndrueshmërinë e borxhit. Arritja e rritjes më të lartë të mundshme do të kërkojë reforma në tregjet e produkteve, tregjet e punës, tregjet financiare dhe sektorin publik.

2. Orientim afatmesëm i qartë

Kjo është arsyeja pse veprimet fiskale të përcaktuara në mënyrë të qartë me një orientim afatmesëm janë të nevojshme. Ato duhet të përcaktohen në mënyrë të qartë, sepse duhet të sigurohemi se ka një plan dhe duhet të ketë një orientim afatmesëm, sepse reduktimi i borxhit do të kërkojë më shumë përpjekje se shumë vite që do të vijin.

3. Institucione më të forta fiskale

Për të mbështetur përshtatjen afatmesëm janë të nevojshme institucione më të forta fiskale. Institucionet aktuale janë ato që lejuan marrjen e borxhit para krizës. Problemi nuk është se si politika fiskale kishte arritur gjatë krizës, por është se si ajo është keqadministruar para krizës. Ka nevojë për rregulla më të mira fiskale (duke përfshirë Bashkimin Evropian), procese më të mira buxhetore (duke përfshirë edhe Shtetet e Bashkuara), dhe monitorime më të mira fiskale (duke përfshirë edhe agjentët e pavarur fiskale, si Mbretëria e Bashkuar, e cila i ka njohur kohët e fundit). Në disa vende, një procesi i reformave i fokusuar në këtë drejtim ka filluar.

4. Reforma për shpenzimet dhe të ardhurat

Konsolidimi duhet të përqëndrohet duke përdorur ato mjete që janë të favorshme për potencial të fuqishëm të rritjes. Me shpenzime publike tashmë të larta në disa ekonomi dhe rritje të shpenzimeve të parashikuara në kujdesin shëndetësor dhe pensionet, reforma do të jetë kryesisht në shpenzimet anësore të buxhetit qëndror dhe vendor. Përsa i përket të ardhurave, opsionet e politikbërësve do të jenë në përmirësimin e performancës së TVSH-së, duke eliminuar përjashtimet dhe normat e reduktuara, duke ulur shpenzimet e tjera të taksave, rritjen akcizës së duhanit dhe alkoolit në të gjitha vendet, dhe duke rritur taksat e pronës në vendet evropiane në zhvillim në nivelin e vendeve të tjera.

5. Rregullime të barabarta

Për çdo strategji, rregullimet duhet të jenë të barabarta. Kjo përfshin sigurimin e barazisë së gjeneratave dhe një rrjet të përshtatshëm sigurie sociale dhe ofrimi i shërbimeve publike që lejojnë një fushë të barabartë, pavarësisht nga kushtet e secilit vend. Për më tepër, një përshtatje e barabartë do të kërkojë një luftë më energjike kundër evazionit fiskal dhe erozionit kombëtar dhe ndërkombëtar. Por është e nevojshme më shumë koordinim mes administratave tatimore të vendeve të ndryshme dhe midis politikave tatimore, në kuadrin e një ekonomie të globalizuar.

PËRFUNDIME

Sfida për pushtetin vendor dhe atë qëndror është ajo e thellimit të decentralizimit fiskal. Ndër sfidat kryesore në vitet e ardhshme për pushtetin vendor do të jenë:

Rivlerësimi dhe rishikimi i kuadrit ligjor dhe aplikativ për taksën mbi pasurinë. Kjo taksë në vendet e zhvilluara dhe ato në zhvillim është taksa kryesore e të ardhurave për pushtetin vendor, ndërkohë që tek ne nuk e ka rendësinë dhe peshën e duhur në të ardhurat vendore.

Investimet në modernizimin e mbledhjes së taksave vendore nëpërmjet programeve dhe softëve të ndryshme është një tjetër sfidë për pushtetin vendor.

Rritja e transparencës në lidhje me vendimmarrjet për vendosjen dhe përdorimin e taksave vendore mbetet një sfidë e rëndësishme e pushtetit vendor në çdo kohë.

Objektivi i një NJQV-je, duhet të jetë ai që, të gjitha familjet, bizneset, apo institucionet që mund të paguajnë, duhet të paguajnë tarifën e shërbimeve që jepen nga një njësi vendore. Rritja e të ardhurave nga tarifën e shërbimeve, veçanërisht pastrimi dhe furnizimi me ujë, kërkon përmirësimin e metodave aktuale dhe angazhimin e të gjithë aktoreve.

Nëse qytetari do të jetë i qartë se ku shkojnë dhe çfarë bëhet me taksat e derdhura prej tij, ai do të jetë më disponibël për të shlyer detyrimet. Është e nevojshme të merren masa për të përmirësuar aksesin e informacionit nga ana e palëve të interesuara (qytetarët apo grupet e interesit), në mënyrë që ata të marrin pjesë në vendimmarrje më efektive.

Informacionet nëpërmjet internetit, materialet informuese dhe fushatat e informimit publik janë disa nga metodat që janë duke u aplikuar gradualisht nga njësitë vendore dhe kryesisht nga qytetet më të mëdha.

Tatimi mbi pasurinë (ndërtesat) taksë e rëndësishme dhe me potenciale shumë më të larta por edhe kjo me performancë të ulët kryesisht mbledhet nga biznesi, për familjarët mbledhja është shumë e dobët.

Një burim i gatshëm, mjaftueshëm i besueshëm, relativisht i lehtë për t'u konsultuar dhe që përditësohet pa kosto për njësitë vendore është Regjistri Elektronik i Shtetasve i cili siguron informacion të dobishëm në lidhje me kryefamiljarin (në emër të të cilit mund të adresohet fatura e pagesës së taksës mbi pasurinë por edhe taksave të tjera lokale) dhe adresën e familjes. Situata aktuale tregon se edhe ky informacion nuk është lehtësisht i aksesueshëm nga të gjitha njësitë e qeverisjes vendore.

REKOMANDIME

Informim më i mirë i taksapaguesve për detyrimet e tyre vendore, mënyrën e llogaritjes dhe afatet e pagesës;

Zhvillimi i planeve të veprimit për inspektimet në terren për uljen e sektorit informal, për zgjerimin e bazës së tatueshme me më shumë taksapagues, për instalimin dhe përdorimin e kasave regjistruese si një instrument ligjor për të matur xhiron; Informatizimi i administratës tatimore vendore, transparencë në llogaritjen e detyrimeve tatimore, duke prodhuar fatura tatimore dhe dërgimin e tyre tek çdo tatimpagues.

Sistem eficient menaxhimi. Krijimi në bashki i një ambjenti dhe sistemi menaxhimi efektiv, eficient dhe në përputhje me pritshmëritë e taksapaguesve dhe politikën e miratuar është një kusht i domosdoshëm për të mundur një mbledhje të suksesshme të taksave.

Përmirësimi i vazhdueshëm i shkëmbimit të informacionit me administratën tatimore qendrore e agjenci të tjera, ZRPP, Qendra Kombëtare e Regjistrimit, Agjencia për Legalizimin e Zonave dhe Ndërtimeve Informale Urbane, Agjencia për Kthimin dhe Kompensimin e Pronave, Regjistratë Kombëtare të Gjendjes Civile, sistemi i ri adresa (dhe aksesit periodik e afatmësëm i NJQV tek to);

Futja e teknologjisë informatike-sofit është një element i ri dhe shumë i rëndësishëm. Në bashkitë e mëdha, ku numri i subjekteve taksapaguese është relativisht i madh, përdorimi i regjistrave të zakonshëm dhe operacioneve manule nuk është praktik pasi ngadalëson shumë punën e stafit dhe kërkon angazhimin e një numri të konsiderueshëm të tij për një kohë pune relativisht të gjatë.

REFERENCAT

AL-Tax “Vlerësimi i barrës tatimore sipas qarqeve në Shqipëri për 2011 dhe krahasimi me vendet e rajonit ballkanik”, Nëntor 2012

Bernardi, L. Mark W. S. Chandler, Luca (2005) – Tax System and tax reforms in new EU members

Carlo Cottarelli and Andrea Schaechter “Long-Term Trends in Public Finances in the G-7 Economies, 2010

Engjell Pere, Albana Hashorva “Tax systems in west Balkans countries – between simplicity and efficiency.”

European Commission, 2009, The 2009 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU-27 Members States (Brussels).

IMF, 2010a, Fiscal Monitor: Navigating the Fiscal Challenges Ahead (Washington: International Monetary Fund), May.

INSTAT, Census 2011

Kumar, M.S., and J. Woo, 2010, “Public Debt and Economic Growth,” IMF Working Paper 10/174 (Washington: International Monetary Fund).

Ligji nr. 9632, datë 30.10.2006, “Për Sistemin e Taksave Vendore”,

Michael Ridge and Stephen Smith “Local taxation: The options and the arguments”,

Ministri për Çështjet Vendore: “Refoma Administrativo – Teritoriale”,

Shoqata e Bashkive të Shqipërisë “Manual për të ardhurat vendore”, (SHBSH), Tiranë 2011

Taxation Trends in the European Union. 2010 Edition (Brussels), 2010

IDENTIFYING THE FACTORS THAT INFLUENCE THE GROWTH OF NON-PERFORMING LOANS IN THE ALBANIAN BANKING SECTOR

MSc.Klodiana Dautaj

Faculty of Economy And Social
Sciences, SHPAL Pavarësia, Vlorë

ALBANIA

klodiana.dautaj@unipavaresia.edu.al

MSc.Erola Isufi

Faculty of Economy And Social
Sciences, SHPAL Pavarësia, Vlorë

ALBANIA

alore.erola@hotmail.com

ABSTRACT

Within the last five years one of the most important issue in the banking sector in Albania consists in the increase percentage of the nonperforming loans (NPL).The main purpose of this paper is to identify the factors which contribute to such increase and also to identify the strategies to manage them accurately. Previous studies have shown that over the years there has been a considerable increase of the problems facing banks in both matured as well as emerging economies, where our country belongs to. The global financial crisis of 2008 besides others pointed to the importance of credit risk management as a key factor to avoid bankruptcy. There can be a lot of factors contributing to the nonperforming loans increase, but the most pointed out also in other studies refer to: the macroeconomic situation of the country, the failure of the bank in gathering the soft information from the borrower ,political relationship of bank owners etc. The difficulty of distinguishing a good borrower from a bad borrower is a known concept in the theory of information asymmetry which leads then to Moral Hazard and Adverse Selection both influential in the growth of non-performing loans. The first quarter of 2013 showed a value 23.19% of the nonperforming loans in the whole banking sector with an increasing trend in 2014 – 2015 as reported from the Central Bank of Albania, influenced mostly from the macroeconomic situation but also from the solvency of the borrowers which has decreased due to the increased rate of unemployment . credit is the main source of a bank profit most obvious in developing countries where capital markets are not so well organized, therefore it is necessary for the commercial banks to pay a special attention in adapting the appropriate strategies for identifying and managing the factors that influence the growth of non-performing loans.

Keywords: credit risk management, information asymmetry, macroeconomic factors.

INTRODUCTION

The basic goal of this paper is to analyze the relationship between a group of macroeconomic factors and credit quality in Albania focused mainly on the group of nonperforming loans. Over the past decade lending in Albania has shown growth but besides this there has been also a growth in the rate of nonperforming loans. If we divide in two stages this period we can say that the increase in nonperforming loans in the first stage relates mainly to the inefficiency of the banks derived from the past system (2002-2005) and in the second stage is mainly attributed to the micro and macroeconomic situation in which our country is (2006-2013) For the majority of economists an increase in the process of lending indicates a stable banking system but despite

that excessive credit growth may affect the quality of the loan portfolio. Nonperforming loans have become a concern for the banking system in Albania. The latest report of the European Bank for Reconstruction and Development (BERZH), listed our country with the highest level of outstanding loans in Eastern Europe . In January 2011 , total loans were 490.3 milliard ALL , of these , 14.5 percent or 71 milliard ALL classified as bad loans .In 2012 , total loans were 564.5 milliard ALL, of these , nonperforming loans rose to 18.9 percent or 106 milliard ALL. From 2011 , in 2012 we have an increase in bad loans with 30.3 percent . In 2013 ,the amount of total loans granted by banks were 573.8 milliard ALL , where household loans were 148.2 milliard ALL and business loans were 425.5 milliard ALL . Nonperforming loans rose further 23.2 percent of the total loans. Among the factors that have influenced mostly we can mention rate of unemployment , gross domestic product or GDP , interest rates , exchange rates etc

LITERATURE REVIEW

Why do nonperforming loans occur? The article published by the IMF in 2001, sets out two main reasons: Improper management of risk and the impact of external factors .Inflation rate, economic disorders and market conditions may result in wrong decisions in granting loans that will generate later bad or nonperforming loans. The financial crisis showed that the amount of these loans is an indication of increasing the opportunities for bankruptcy. However, banks need to diversify their portfolio in order to minimize the risk for example Germany is regarded as a leader in this field as a result of having a very competitive market, especially during 2006. Brewer (2006) uses the nonperforming loans rate as a significant economic indicator. An efficient management of credit risk is supported by the fact that a lower rate of nonperforming loans is associated with a low risk and a low level of deposits .In the long term deposit rate grows and also grows the possibility of taking more risk to provide loans in larger amounts, and consequently increases and the rate of nonperforming loans, NPL . Studies made especially after the crisis of 2008 have shown that a key factor in the increase of the rate of nonperforming loans has been GDP as is indicated in a study carried out by Bruna Skarica (2013) . In the same way the other studies such as that of Nir Klein (2013) or the study of the Greek author Angelos and Vassilios Dimitrios (2011) have shown that the level of nonperforming loans depends mostly from the country's macroeconomic conditions and by specific conditions of banks. Other authors have confirmed in their studies that among other variables two of them can contribute to reduce the rate of nonperforming loans, capital adequacy ratio (CAR) and loan provisions (Abdelkader Boundriga, Neila Boulila Taktak and Sana Jellouli ,2014). If we refer to studies carried out for this purpose in different European countries according to the authors Carlos Andres and Olaya Bonilla (2012), in Italy and in Spain macroeconomic factors such as GDP and the unemployment rate were determining factors in the growth of nonperforming loans rate, while in developing countries in which Albania is part there are also other factors such as inflation rate, economic growth, exchange rate etc. Another important factor to be considered is information asymmetry after knowing that a better exchange of information between financial institutions will contribute to increase the transparency between them, reduce the risks and more careful lending process. According to the bank view the study carried out by Fawad Ahmad (2013) highlights that nonperforming loans tend to increase if the banks the banks give loans to questionable borrowers, loans interest rates are high or the borrowers do not have a fixed income. The increase of nonperforming loans rate has become a concern for the banking sector but also for

the entire economy of the country so taking measures to reduce them should be on the focus of the experts.

METHODOLOGY

In this part of the paper is discussed the methodology used to analyze the increase in the nonperforming loans rate. This analyze is based on multiple regression analyze with for macroeconomic variables. These variables are: real GDP, unemployment rate, inflation rate and remittance. The data for these variables are taken from the annual reports of the bank of Albania and are calculated with annual basis. The period taken in analyze is from 2007 till 2013. The general form of the regression model is as follows:

$$Y = B_0 + B_1X_1 + B_2X_2 + \dots + B_nX_n + E$$

and according to the variables used, the regression models is:

$$Y = B_0 + B_1X_1 + B_2X_2 + B_3X_3 + B_4X_4 + E$$

where Y is the dependent variable so the nonperforming loans rate NPL, B₀ is the intercept, X₁ real GDP, X₂ refers to unemployment rate, X₃ inflation rate and X₄ remittance. According to this the regression model is presented as follows:

$$NPL = B_0 + B_1GDP + B_2UN + B_3INF + B_4REM + E.$$

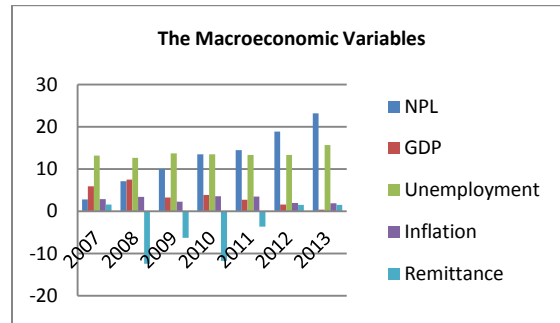
The result of regression analysis includes values which are explained as follows:

R² indicates the variance in the dependent variable that can be predicted by the independent variables. There is also the value of adjusted R square which in fact gives us a more accurate value because it avoids the effect of overestimation due to the addition of more variables in the function. So, a high value of R² indicates that the influence of independent variables at dependent variable is also high. Adjusted R² is calculated by the formula $1 - ((1 - R^2) * ((N - 1) / (N - k - 1)))$ and it indicates that if the number of the observations is low than the difference between R² and adjusted R² is greater than 1, while the denominator is greater than the numerator. Adjusted R² may take negative values as well. P-value is another indicator which shows if the relationship between the dependent variable and the independent variables is of statistical significance or not. The analysis shows that real GDP is negatively related to nonperforming loans which means that a general increase in GDP will contribute in a sustainable economic development so the nonperforming loans rate will decrease. On the other hand an increase in the rate of unemployment will positively affect the increase of nonperforming loans due to the inability of the borrowers to make the payments because of losing their jobs. The inflation rate is positively related to the nonperforming loan rate. An increase in the inflation rate requires intervention by the monetary policy to control it so there will be also an increase in the cost of borrowing. At least remittances are negatively related to the nonperforming loan rate. This is explained by the fact that a reduction of remittances of emigrants causes problems especially for those individuals who have credit payments in foreign currency such as euro or dollar. In Albania due to the effects of the financial crisis of 2008 the remittances declined significantly so this positive relation is well explained. There are also other factors that explain the growth of nonperforming loans rate such as the high interest rate of lending offered by the banks but these are not included in this analysis.

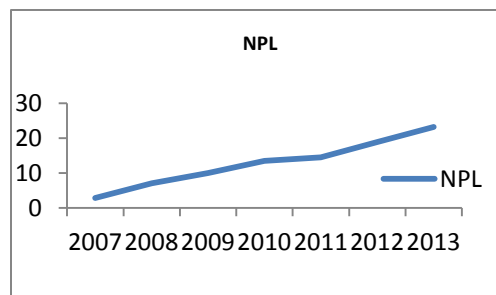
RESULTS

As presented in the graphic below we can see that the variances of these variables show the economic situation of our country during the period 2007-2013. The nonperforming loans have

significantly increased during this period while the real GDP and the remittances have declined especially after year 2008. The unemployment rate has also increased reaching the highest level of 15.7%.

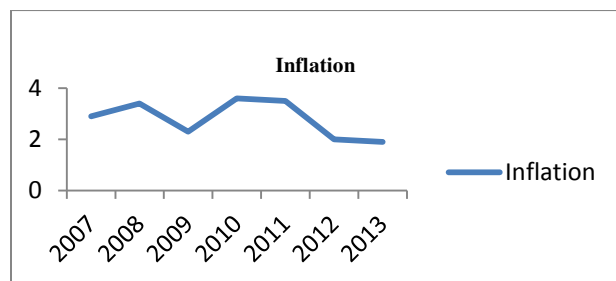

Graph 1. The series of the variables: NPL, GDP, Unemployment, Inflation, Remittance. Source: Bank of Albania, the author's estimate

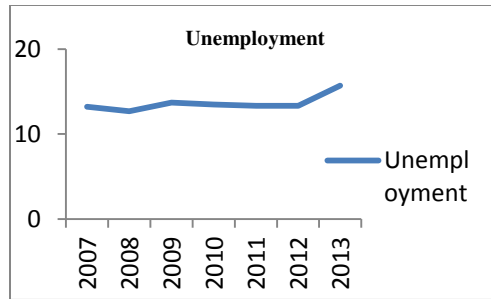
Graph 2. Source: Bank of Albania, the author's estimate

Based in the annual reports published by the Bank of Albania we can see that the nonperforming loans have an upward trend and it can be explained mainly from the impact of the macroeconomic factors and the overall economy slowdown. The second tier banks in our country due to this increase in the nonperforming loan rate have increased also loan's provisions.

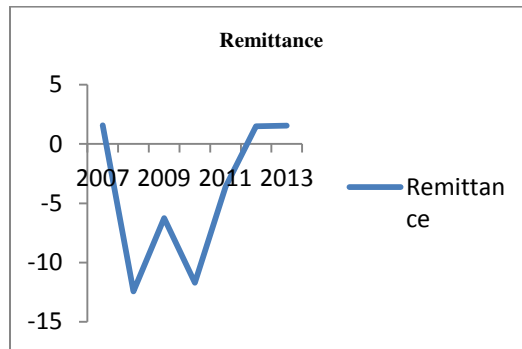
Graph 3. Source: Bank of Albania, the author's estimate

The inflation rate during this period of time in case of our country has been almost stable within the limits set by the Bank of Albania which is 2-4 percent

Graph 4. Source: Bank of Albania, the author's estimate

From the graphic above it is seen that from the year 2008 till 2012 the unemployment rate has been stable but in 2013 there has been an increase and this has worsened the ability of the borrowers to pay their obligations.

Graph 5. Source: Bank of Albania, the author's estimate

It is obvious that during the global financial crisis the remittances have decreased significantly which affects the problems in credit payments.

The data obtained by the regression analysis show that an increase with 1 unit in real GDP will decrease the nonperforming loans rate with 2.71 units. If unemployment rate increases with 1 unit then the nonperforming loans rate will also increase with 0.81 units which explains the positive relation. According to the inflation rate the data obtained show that an increase with 1 unit will decrease the nonperforming loans rate with 0.1 units. Theoretically has been proved that the relation between inflation rate and nonperforming loans should be positive but the results in our study show the contrary. The reason for such a deviation can be explained from the data validation for the inflation rate although they are taken from the reports of the Statistics Institution (INSTAT). The last variable of the model shows that an increase with 1 unit in remittances will decrease nonperforming loans rate with 0.3 units. Referring to the initial regression model:

$$NPL = B_0 + B_1GDP + B_2UNY + B_3 INF + B_4 REM + E ,$$

now this model can be written as follows:

$$NPL = 10.79 - 2.7132GDP + 0.8160UNY - 0.1764INF - 0.3019REM.$$

<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R		0.9252						
R Square		0.8561						
Adjusted R Square		0.5682						
Standard Error		4.5569						
Observations		7						
<i>ANOVA</i>								
	<i>d</i> <i>f</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance</i> <i>F</i>			
Regression	4	247.0100	61.7525	2.9738	0.2672			
Residual	2	41.5311	20.7656					
Total	6	288.5411						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard</i> <i>Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-</i> <i>value</i>	<i>Lower</i> <i>95%</i>	<i>Upper</i> <i>95%</i>	<i>Lower</i> <i>95.0%</i>	<i>Upper</i> <i>95.0%</i>
Intercept	10.7904	47.3834	0.2277	0.8410	193.0839	214.6647	193.0839	214.6647
Real GDP	-2.7132	1.2490	2.1722	0.1620	-8.0874	2.6610	-8.0874	2.6610
Unemployment	0.8160	3.0027	0.2718	0.8113	-12.1035	13.7355	-12.1035	13.7355
Inflation	-0.1764	4.0381	0.0437	0.9691	-17.5510	17.1982	-17.5510	17.1982
Remittance	-0.3019	0.4309	0.7006	0.5561	-2.1557	1.5520	-2.1557	1.5520

CONCLUSIONS

The banking sector in Albania has undergone considerable changes since 2002 onwards but the financial crisis of 2008 revealed also the problems that this sector is facing. Most of the second tier banks have not given much importance to the credit risk management therefore this has influenced in the increase of the nonperforming loans during these years and has also turned into a serious problem for the entire economy of our country. In such a situation is necessary to be done an environmental analysis of micro and macroeconomic factors of our country. In this paper are taken into consideration four macroeconomic variables and has been studied the relation of each to the nonperforming loans rate. Based on the results of the study we can say that non performing loans have increased mostly from the decrease of the real GDP and also from the increase of the unemployment rate but without omitting the impact of remittances. The growth of nonperforming loans is a concern for the economy of a country because it shows instability for this reason should be taken measures through interventions in monetary and fiscal policy to improve the situation. In order to achieve such an improvement second tier banks should pay particular attention to the credit risk management, careful monitoring of the lending process, granting more credit lines rather than credits in large amounts, reviewing the interest rates and also providing continuous training of loan officers.

REFERENCES

NBER WORKING PAPERS ``Financial Policies and The Prevention Of Financial Crises In Emerging Market Countries``Published January 2001

Bruna Skarica (2013) ``Determinants of nonperforming loans in Central and Eastern European countries``, <http://fintp.ijf.hr/upload/files /ftp/2014/1/skarica.pdf>

Nir Klein, (2013), ``Nonperforming loans in CESEE: Determinants and Impact of Macroeconomic Performance`` http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2247224

Dimitrios Angelos and Vasilios (2011), ``Macroeconomic and bank specific determinants of nonperforming loans in Greece: a comparative study of mortgage business and consumer loan portfolios``, <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis /Paper2010118.pdf>

Abdelkader Boundriga, Neila Boulila Taktak and Sana Jellouli (2014) ``Does bank supervision impact nonperforming loans`

` <http://www.researchgate.net/publication/38309279> Does bank supervision impact nonperforming loans cross-country determinants using agregate data

Carlos Andres and Olaya Bonilla (2012), ``Macroeconomic determinants of Nonperforming Loans in Spain and Italy``, http://www.banrepcultural.org/sites/default/files/tesis_olaya_carlos.pdf

Fawad Ahmad (2013), ``Corruption and Information Sharing as Determinants of Nonperforming Loans``, Business System Research, Vol.4, No.1, pp.80-98

Bank of Albania Annual Report 2007

Bank of Albania Annual Report 2008

Bank of Albania Annual Report 2009

Bank of Albania Annual Report 2010

Bank of Albania Annual Report 2012

Bank of Albania Annual Report 2013

RELATIONSHIP BETWEEN REAL EXCHANGE RATE AND REMITTANCES IN ALBANIA

Dr.Edmira Cakrani
SHPAL “Pavarësia”, Vlorë
ALBANIA
e-mail: edmira.cakrani@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

About 30% of Albanian population actually are living and working abroad, most of them in Europe. For Albania, labor remittances from emigrants, are important source of ease pressures on the currency lek, due to high trade balance deficit. In Albania, remittances from abroad in recent years, accounted for by 10% to 20% of GDP.

This paper analyzes the potential impact of migrants' remittances to the level of the real exchange rate in Albania. As explanatory variables in the model, except remittances, are included real GDP per capita, trade openness and government consumption. Through Augmented Dickey-Fuller test was analyzed if the variables included in the model have a unit root. Test results showed that the variables are stationary in first Difference I (I). Johansen Cointegration results showed that there is a long-run relationship between real exchange rate and the variables included in the model. Results suggest that remittances have a significant impact on the real exchange rate and an increase in their flows leads to the overvaluation of the real exchange rate in the country.

Keywords: remittances, real exchange rate, unit root, cointegration.

INTRODUCTION

Remittances are funds that migrant workers sent to their families in the countries of origin. Remittances represent significant inflows for a country's financial reserves. Remittances increase the level of income of recipient households, resulting in the increase in consumption and saving. Also, remittances increase investment in economic activities (Kule et al, 2002). Remittances represent the most reliable flows of foreign currency, rather than FDI or ODA (World Bank, 2006). The high level of remittances helps to prevent financial crises (Bugamelli and Parteno, 2005). Existing empirical evidence indicates that at the country level, higher remittances inflows tend to be associated with lower poverty indicators and higher growth rates (Fajnzylber and Lopez, 2005) . But remittances can have negative effects in the host countries. Because of the increased income in the host families, remittances may affect the level of reserved wage of members of these families, thus leading to the reduction of their participation in the labour force and increasing unemployment (Acosta, 2007). Also, large inflows of remittances can lead to appreciation of the real exchange rate. Remittances represent additions to the household income level. This will be accompanied by increasing demand for tradable and non-tradable products. For the non-tradable goods, demand growth leads to increase their price (spending effect). Increase in the price of non-tradable sector leads to the expansion of this sector by shifting resources from the tradable sector towards the non-tradable sector (resource movement effect).

The relative increase in the price of non-tradable to tradable will lead to real exchange rate appreciation.

The aim of this paper is to study the possible impact of remittances on the real exchange rate in Albania. The study will cover the period 2004-2014 with quarterly data.

Remittances in Albania

After the collapse of communist dictatorship, a large number of citizens left Albania and migrate abroad, especially those in working age. Originally Albanians flocked to neighbour countries Italy and Greece. Greece today counts about 700,000 Albanians who make up about 50% of the Albanian migratory population, while Italy counts about 500,000 Albanians (United Nations Report, 2012). Emigrants abroad count for 1,438,000 Albanians and represent approximately 45.4% of the Albanian population (Migration and Remittances Factbook, 2011). Albania is a poor country and remittances constitute a very important additional income for Albanian families. A study of AGENDA Institute (2011) revealed that average monthly remittances go up to \$ 150 per month. Most of remittances spent on purchases of consumption goods and medical services.

In years, remittances made a significant part of GDP. In the early years of transition, remittances made over 20% of GDP, even in 1993 reach up to 27% of it.

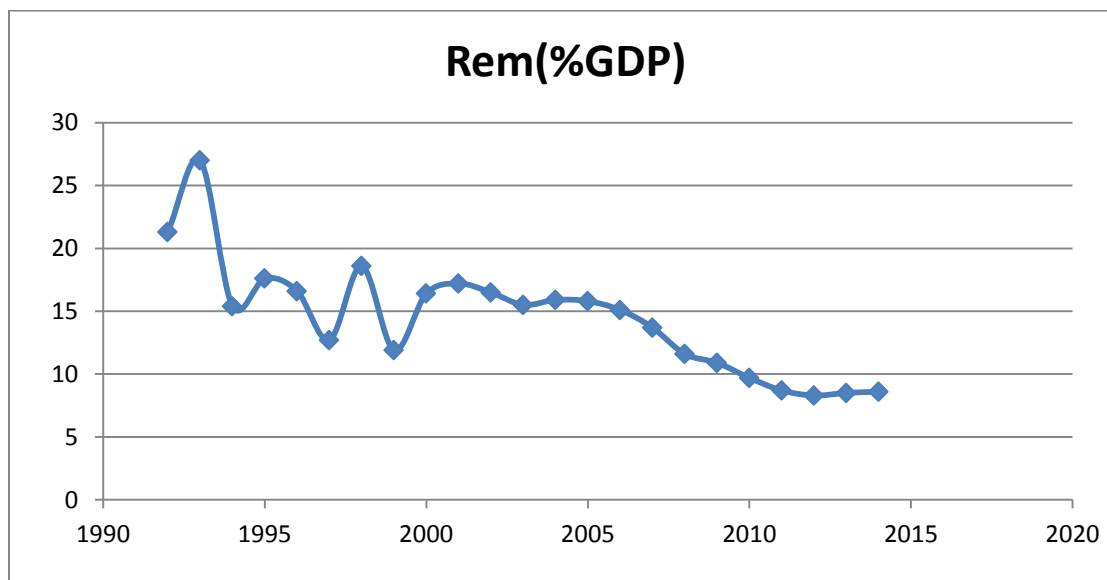

Figure 1. Ratio of remittances to GDP. Compiled by the author from data of the WDI

Later this percentage has decreased. The lowest level is up in 2012 by 8.3%. However nowadays, remittances constitute the largest influx of foreign finance, even more than foreign direct investment and official development assistance.

Remittances have shown an upward trend over the years, although there were small variations in certain periods. Until 1996 there has been continued growth of remittances, increasing from \$ 150 million in 1992 to \$ 550 million in 1996. In 1997 it was observed a decrease in the level of remittances with the level of \$ 300 million. Then, the growth has been stable and in 2008 they reached a level of \$ 1.5 billion. As a result of the crisis engulfing neighbour countries, Italy and

Greece, remittances in recent years have decreased, passing from \$1.32 billion in 2009 in \$1.03 billion in 2012 and \$1.14 billion in 2014.

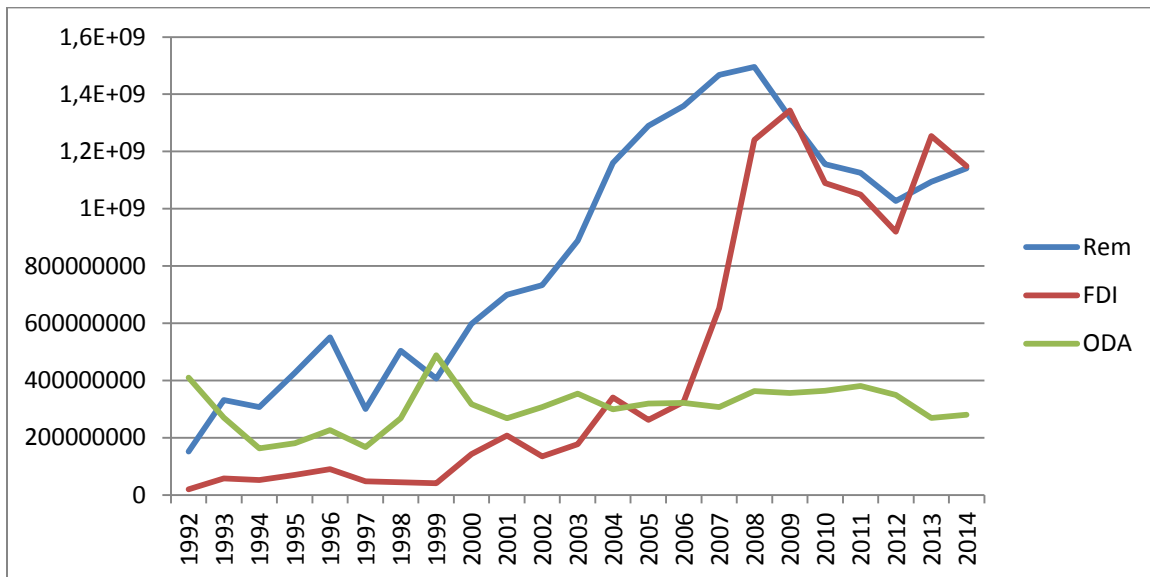

Figure 2. Comparison of Remittances, FDI and ODA. Compiled by the author from data of the WDI

LITERATURE REVIEW

Studies on the effect of remittances on the real exchange rate are not numerous and have contradicting conclusions. Bordet and Falck (2006) studied the effect of remittances on the real exchange rate in Cape Verde. Using Engle-Granger cointegration test they came to the conclusion that remittances lead to overestimation of the real exchange rate. Lopez, Molina and Bussolo (2007), in a study of Latin American countries suggested that the increase in the flow of remittances leads to important overvaluation of RER. Chowdhury and Fazl Rabbi (2011) used cointegration and Error Correction Model in a study on Bangladesh. They came to the conclusion that remittances significantly affect the assessment of the real exchange rate by lowering the relative price of tradable to non-tradable in the country in comparison with main partners of Bangladesh. This result is also confirmed by other studies made by Lartey et al (2009), Barajas et al (2011), et al. However, even if it turns out that remittances affect the assessment of the real exchange rate, Acosta et al (2009) in a study of 109 developing and transition countries for the period 1990-2003 reached the conclusion that this effect is weaker in countries with developed financial markets, which seem to retain trade competitiveness.

However, in other studies is not confirmed this impact of remittances, and even resulted in the opposite effect. Ozcan (2011) in a study of 10 developing countries, using FMOLS estimator, found no support for the overvaluation of the RER because of remittances in these countries. He found that workers' remittances have the potential to devalue the real exchange rate, thereby helping to increase the competitiveness of exports in these countries. Izquierdo and Montiel (2006) studied 6 Central American countries using VAR models. They came to different conclusions: in one case (in El Salvador), they found that remittances lead to appreciation of the RER, in one case (in Dominican Republic) remittances were associated with undervaluation of

the RER, while in other cases they not found link between remittances and the real exchange rate. Also, Mongardini and Rayner (2009) in a study for Sub-Saharan African found no link between remittances and the real exchange rate.

ECONOMETRIC METHODOLOGY

In this paper, as fundamental variables that determine the real exchange rate will be analyzed: real GDP per capita, foreign direct investment, the ratio of tradable to non-tradable products, trade openness and remittances. Data will be obtained by the Bank of Albania, Eurostat and the Ministry of Finance, Albania. Variables are defined as follows:

-The real effective exchange rate REER, will be calculated as a weighted geometric average of the price index of partner countries compared to domestic prices.

$$RER = E \frac{P^*}{P} = \prod_{i=1}^I \left[S_i \frac{P_i^*}{P} \right]^{w_i}$$

Where S_i is the nominal exchange rate between euro and Albanian leke, P_i^* is the price level of the ith country and W_i is the weight corresponding to the ith trade partner. According to this definition, a fall in the index will show a real overvaluation, and an increase will show a real depreciation of the domestic currency.

- **Remittances (REM)** in relation to GDP: their effect on the real exchange rate is unclear. Remittances represent additions to the household income level. This will be accompanied by increasing demand for tradable and non-tradable products. While the prices of tradable products are determined in the world market, an increase in demand in the non-tradable sector will be accompanied by an increase in their price, to turn this sector again in balance. Thus, a relative increase in the price of non-tradable to tradable will lead to real exchange rate appreciation. Moreover, higher prices in this sector will lead to an increase in the supply in this sector, by transferring resources from the tradable sector to the non-tradable sector, reducing its activity. Reduce tradable sector activity will lead to falling exports and rising imports. Thus the trade balance will deteriorate and the real exchange rate will depreciate.

- **Trade openness (OPEN)**, defined as the sum of exports and imports in relation to GDP. An increase in trade openness is considered as an indicator for reducing the trade restrictions. The aim of trade restrictions is the protection of domestic products. Reducing trade restriction, domestic products prices are expected to fall, leading to a depreciation of the RER. So, an increase in trade opening leads to the devaluation of the RER

-Foreign Direct Investment (FDI) in relation to GDP will be used as a measure of financial globalization, as suggested by Xing and Zhang (2004). Elbadawi (1994) showed that an increase in inflows in the long run will result in appreciation of the real exchange rate in the long run. Elbadawi (1994) also showed that even in the short-term, inflows tend to be associated with the overvaluation of the real exchange rate in comparison with its value in the long run. Thus, foreign direct investments have negative effect on the real exchange rate.

- **Relative price of tradable to non-tradable (TNT)**, used to measure the Balassa-Samuelson (1964) effect. This effect explains the deviation from purchasing power parity (PPP). According to this effect, countries, which have relatively low productivity in tradable sector than in the non-tradable sector, should have lower prices than those, where this ratio is reversed. Thus, in these countries, productivity in the tradable sector will increase more rapidly than in the non-tradable sector. But, since the prices of tradable products for small countries are determined on the international market, productivity growth in the tradable

sector will lead to wage growth in the economy. Wage growth will be accompanied by increasing the price of non-tradable sector. Since the real exchange rate is also defined as the ratio of the price of tradable to non-tradable products, an increase in the latter will lead to real exchange rate appreciation.

- **Real income per capita (PROD).** Higher-income countries have higher price levels. This effect is known as "Penn Effect" (Summers and Heston, 1991). This means that there is a positive correlation between per capita real income and real exchange rate.

All the above variables will be used in the logarithm form. Considering these factors as determinants of the level of the real exchange rate and the expected impact of each of them, we can write the equation

$$\text{LNRRER} = f(\overset{-}{\text{LNTNT}}, \overset{+}{\text{LNOOPEN}}, \overset{+/-}{\text{LNREM}}, \overset{+}{\text{LNPROD}}, \overset{-}{\text{LNFDI}})$$

Testing for the Unit Root

Time series data will be tested to see if they are covariance stationary (i.e. no trend) or are stationary trend. This will be done through Augmented Dickey-Fuller test (ADF). If the exchange rate is not stationary, any stationary variable cannot be a determining variable because variables determining the exchange rate in the long run should have the same order of integration, as the exchange rate.

Table 1. Summary of Unit Root Test

Variable	ADF Test	p-value	Decision
rer	-5.028596	0.0004	Stationary
fdi	-3.239964	0.0285	Stationary at 5%
prod	-3.597171	0.0124	Stationary at 5%
open	-6.367360	0.0000	Stationary
rem	-8.580327	0.0000	Stationary
tnt	-8.733748	0.0000	Stationary

Critical Values:

	1% Critical Value	5% Critical Value	10% Critical Value
ADF Test	-3.689	-2.971	-2.625

Source: own calculations

The test shows that FDI and PROD are not stationary, but become stationary after taking the First Difference. Thus, to eliminate the problem of stationary, variables should be included in the model in the first difference.

Cointegrating Test

This test serves to identify the possibility of a long-term relationship between real exchange rate and the fundamental variables determining the real exchange rate.

The table shows the results of cointegration test using Johansen methodology. The result indicates rejection of the null hypothesis of lack of cointegration between variables, and the existence of a cointegration equation in 5% level. So variables have long-term relationships between them.

Table 2. Cointegration test

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.859967	137.7458	125.6154	0.0074
At most 1	0.760483	84.66718	95.75366	0.2263
At most 2	0.471637	46.08065	69.81889	0.7946
At most 3	0.434993	28.85541	47.85613	0.7752
At most 4	0.296518	13.44065	29.79707	0.8705
At most 5	0.072330	3.944410	15.49471	0.9080
At most 6	0.068547	1.917264	3.841466	0.1662

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.859967	53.07864	46.23142	0.0081
At most 1	0.760483	38.58653	40.07757	0.0729
At most 2	0.471637	17.22524	33.87687	0.9128
At most 3	0.434993	15.41476	27.58434	0.7148
At most 4	0.296518	9.496240	21.13162	0.7905
At most 5	0.072330	2.027146	14.26460	0.9901
At most 6	0.068547	1.917264	3.841466	0.1662

Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Once the variables are tested for the possibility of cointegration, the FMOLS method is used to find the equation of the relationship. This method is suitable for small sample. Results found give the following equation:

Table 3. FMOLS results

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LNFDI	0.054902	0.034249	1.603019	0.0232
LNPROD	-0.238421	0.074286	-3.209517	0.0040
LNOPEN	-1.113800	0.458340	-2.430073	0.0237
LNREM	-0.024253	0.044065	-0.550400	0.0487
LNTNT	-0.008670	0.018299	-0.473805	0.6403
C	4.028972	0.638714	6.307946	0.0000

Results indicate that remittances negatively affect the real exchange rate. A 1% increase in the level of remittances will lead to real evaluation with 0.02% of the real exchange rate. However, although the coefficient is small, we can say that remittances cause Dutch disease phenomenon. In terms of other variables, an increase of 1% in foreign direct investment causes the underestimation of RER by 0.05%. Meanwhile, all other variables cause appreciation of the real exchange rate. Among the most important influential variable is trade openness: a 1% increase in trade openness leads to a rating of 1.1% of the real exchange rate.

CONCLUSIONS

Remittances constitute the largest influx of foreign finance in the country. In this paper the relationship between remittances and the real exchange rate in Albania was studied. As other explanatory variables in the model were included foreign direct investments, trade openness, relative price of tradable to non-tradable and real per capita income.

Initially variables were tested for unit root. Some of the variables resulted Stationary of order zero (0), while the rest resulted Stationary of the first order (I). To eliminate the problem of Stationary, variables were entered in the model in the first Difference, then (I).

Stationary variables were tested for cointegration: the possibility of the existence of a long-term relationship between them. The test showed the existence of an integration equation at 5%.

Having shown that the variables are cointegrated, the vector of cointegration is estimated through FMOLS. Test results confirm the conclusions of the biggest part of empirical studies: increasing the level of remittances leads to appreciation of the real exchange rate.

REFERENCES

Acosta, P. (2007). "*Entrepreneurship, Labor Markets, and International Remittances: Evidence from El Salvador*" International Migration, Economic Development and Policy, World Bank, Washington, D.C.

Acosta,P.,Baerg,N.R., Mandelman, F.S.(2009). "*Financial Development, Remittances, and Real Exchange Rate Appreciation*". Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review, Volume 94, Number 1, 2009

AGENDA Institute,(2011)."*Effects of the Collapse of Remittances in Albania*"

Balassa, Bela, 1964, "*The Purchasing Power Parity Doctrine: A Reappraisal*," Journal of Political Economy, Vol. 72, pp. 584–96.

Barajas, A., Chami,R.,Hakura,D.,Montiel,P.(2011). "*Workers' Remittances and the Equilibrium Exchange Rate: Theory and evidence*" *Economia*, Volume 11, Number 2.

Bourdet, Y., and Falck, H. (2006) "*Emigrants' remittances and Dutch Disease in Cape Verde*," *International Economic Journal* (20:3), pp 267-284.

Bugamelli, M., and Paterno, F. (2005). "*Do Workers' Remittances Reduce the Probability of Current Account Reversals?*" World Bank Policy Research Working Paper No: 3766.

Chowdhury, M., Rabbi, F.(2011). "*Workers' Remittances and Real Exchange Rate in Bangladesh: A cointegration analysis*" Australian Conference of Economists (ACE2011)

Elbadawi, A.L (1994). "*Estimating Long Run Equilibrium Real Exchange Rate*" Institute for International Economics, Washington D.C

Fajnzylber, P. and J. H. Lopez (2006): "*Close to Home: The Development Impact of Remittances in Latin America*", The World Bank.

Izquierdo, I. and P. Montiel. 2006. "*Remittances and Equilibrium Real Exchange Rates in Six Central American Countries*." Department of Economics, Williams College.

Kule, D., Mancellari, A., Papapanagos, H., Qirici, S. and Sanfey, P. (2002) "*The causes and consequences of Albanian emigration during transition: Evidence from micro-data*", *International Migration Review*, 36, 229-239

Lartey,Emmanuel K.,Federico S. Mandelman and Pablo A. Acosta, 2008. "*Remittances Exchange Rate Regimes, and the Dutch Disease: A Panel Data Analysis*". The Federal Reserve Bank of Atlanta. Working Paper-12.

Lopez, H.,Molina,L.,Bussolo,M.(2007). "*Remittances and the real exchange rate*" World Bank Policy Research Working Paper 4213.

Mongardini, J. & B. Rayner (2009), "*Grants, remittances, and the equilibrium real exchange rate in Sub-Saharan African countries*" IMF Working Paper WP/09/75.

Ozcan, Burcu. "*The Relationship between Workers' Remittances and Real Exchange Rate in Developing Countries*". *International Research Journal of Finance & Economics*.80(2011):84-93

Samuelson, Paul A., 1964. "*Theoretical Notes on Trade Problems*." *Review of Economics and Statistics*, Vol. 46, pp. 145–54.

Summers, Robert and Heston, Alan, 1991. "The Penn World Table: An Expanded Set of International Comparisons, 1950-1988". The Quarterly Journal of Economics, MIT Press, vol. 106(2): 327-368.

United Nations Report, 2012. "Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau"

World Bank, (2006). "Global Economics Prospects: Economic Implications of Remittances and Migration 2006". Washington, D.C.

World Bank, (2011). *Migration and Remittances Factbook*

Xing, Y. and Zhang, K.H (2004). "FDI and Regional Income Disparity in Host Countries: Evidence from China" *Economia Internazionale* Volume LVII, No. 3.

MARKETING AS AN IMPORTANT TOOL OF THE TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY IN THE REGION OF VLORA

PhD Candidate Merita Murati

SHPAL "Pavarësia", Vlorë

ALBANIA

e-mail: meri.murati@gmail.com

ABSTRACT

The service sector in the economy is a field of interest that what comes up for marketing researchers especially in services such as tourism. Providing a summary of the methods has become possible to assess the marketing of services, their nature and the development and marketing strategy.

The development of marketing in tourism had to be examined, the economic development, the consequences of the region development in recent years, particularly for the tourism.

This paper concludes with strategy marketing aspects for the development of tourism, strengths and weaknesses for their development.

We will examine the evolution of these sectors in the Vlora, how the cultural tourism can attract not only Albanian tourists but also those of foreign countries, will describe the historical and cultural values of Vlora, the basis for attracting tourists.

The study identifying the role of elements of marketing for the development of the tourism, the role of infrastructure and the other elements, the role of tourism in the economy. Our goal is that all historic, ethnographic, cultural and artistic heritage to be at the service of tourism development.

Keywords: marketing, marketing strategy, marketing of tourism, tourism

INTRODUCTION

Among many feeling that proves when comes to Vlora for the first time, maybe it was more dedicated strikes uniqueness of this city. A Mediterranean country, extending along the Adriatic and Ionian seas, Vlora has been for thousands of years in the history an important commercial port in the region. For centuries, Vlora have deployed more foreign, commercial or not, the pirates with good intentions or bad, who have left their architectural traces that, make up today's cultural and artistic richness of Vlora, churches and monasteries, mosques, statue and frescoes, different caves that today represent one of the richest attractions. The frontiers of Vlora region is 273 km of which 129 km are land borders and water 144km. Vlora is the district with the greatest length of the coastline, about 30% of total coastal line of the country. At the district territory passes Vjosa River, 272 km long and is one of the highest mountains in the country, Mount of Cika with altitude 2045m.

Tourism often is described as "the biggest industry in the world and generator of quality works". Travel and tourism directly or indirectly represent more than 10% of gross product and more comprehensive measure of the total value of goods and services produced in the world economy.

Albania is a Mediterranean country with great opportunities for tourism, is currently in the early stages of tourism development. Today tourism is a priority for economic development of the country, an accelerator factor in building a market economy and western civilization. It's a sector that has emerged from the framework of theoretical treatments and is made concrete steps for the preparation and offering of tourism products, for the domestic and foreign consumers. This refers to the new building complex structures like hotels, motels, tourist villages, preparation of staff and service employees, setting up agencies or compilation of tour guides, etc. All this activity aims at preparation and circulation of the product introducing new Albanian tourism. Tourism as a dynamic product must be converted in some way in an image or message capable of being communicated. Marketing is a social and managerial process by which individuals and groups need to understand what they like and want through creating and exchanging products and value with others.

Tourism Marketing, Marketing is so fundamental that cannot be considered as a function of disconnected from others. He is all business, seen from the viewpoint of the final results, that this is also the viewpoint of the customer. The success of this type of business heavily depends not so much by its manufacturer but also from customer. For this reason, a manager should be familiar with marketing. Nowadays the customer is king. His satisfaction is a priority in most businesses. Managers can not satisfy all customers. They should carefully choose their clients, and to choose exactly that part of the clients which enables the realization of objectives of the company. The effectiveness of the company in the increasingly competitive market puts emphasis on current marketing is considered not just a business function, but a philosophy, a way of thinking and a way of structuring the business in your mind. The aim of marketing is information, management, and the conviction of the client towards the purchase process. The aim of marketing is to harmonize the combination product - service which creates a real value in the eyes of its target, and the fulfillment of their needs. Marketing is in contact with the customers more than any other business function. In the center of the tourism industry is the creation of value and consumer satisfaction. There are many factors that contribute to the success of a business. However all successful businesses of today have one thing in common: They are strongly focused on marketing, expressed in other terms: focused to the consumer because the marketing is focused on the consumer. To ensure that the customer has received satisfaction as a benefit, this is the simplest definition of marketing. The purpose of a business is to create and keep customers happy and profitable. Customers are attracted and retained when their needs are fulfilled, they not only return again but what is more important is that they discuss their experience with other people. Consumer satisfaction that brings the benefits is the main marketing target host.

It isn't unusual to hear a manager to say that "not believe in marketing" when in fact means that disagrees with the results of publicity. Indeed, sales and publicity are only two marketing functions and often not the most important. They are elements of the promotion, one of the instruments of the marketing mix. Other instruments of the marketing mix are product, price, and distribution. Marketing also includes research, information system and planning. If the marketers do a good job with each of the elements of the marketing mix, the results will be an attractive product and satisfied customers.

The aim is to be recognized and understand customers, so well as the product adapted to them and to be sold. So the goal of marketing is "to make sales unnecessary" even though they are part of the marketing mix. The only way that sales and promotion to be effective you must first assign target consumers, their needs and desires and to prepare a package acceptable value and available.

Marketing is a social and managerial process through which the individuals and groups can understand what they like and want through creating and exchanging products and value with others.

Marketing managers are concerned not only for finding and increased the demand, but also from time to time even to change it. Simple, marketing management is the management of demand.

We have described the marketing management such that performs the task of achieving the desired exchanges with target markets. What philosophy should guide these marketing efforts? What weight should be given to changing and competitive interests of the organization, clients and society? Clearly, marketing activity should be performed by a philosophy.

There are five concepts under which organizations manage their marketing activity: production, product, sales, marketing, and social structures concepts for marketing.

Marketing concept is a philosophy that was adopted later and quickly in the tourism industry. Many companies have adopted any marketing concept. The concept which considers that the achievement of organizational goals depends on determining the needs and desires target markets and in providing the desired satisfaction with the effect and efficiency than competitors. Marketing concept confused with the seller concept. Seller concept captures a perspective from the inside - out, he begins with the company's existing products and calls for the sale and powerful promotion to achieve sales profits, while marketing concept begins with the needs and desires of customers object to the company. So in contrast to the concept of selling, marketing concept is a perspective view from the outside - inside. It begins in a well defined market, focusing on the needs of customers. Secondly, marketing activities should be coordinated through the organization. Third, marketing activities must work to achieve the goals and objectives of the organization. Marketing concept is summarized in the following statement: "The company coordinates all activities will affect customer satisfaction and achieves its profits by creating and maintaining customer satisfaction."

Social marketing concept raises the question whether the concept of marketing is adequate in an era of environmental problems, the reduction of resources, rapid population growth, inflation and the global scale of social services neglected. He asks if the company recognizes, serves and satisfies individual desires is making increasingly what is good for consumers and society in the long-term sense. The clean marketing concept ignores the potential conflicts between short-term desires of consumers and long-term needs of society. Advocates of the concept of social marketing would like to public interest groups, corporations orient toward decisions that would be beneficial for society in the long run. Holiday centers builders need to consider the impact on the environment, not just their initial construction, but also waste disposal and water use. Environmental degradation will make it necessary for marketers to become more socially responsible.

Marketing is a necessary condition for the successful tourism. The most important part of a business is to find the right market, to issue timely appropriate merchandise. The calculation of dumping of the product time to market is essential, because the product into the market ahead of time is destined to ad failed, despite the high technology used for its production.

Marketing is based on two important lines:

The discovery of what the customer wants and satisfy or fulfillment of his demands and needs by producing a high quality product, quality has been recognized by the customer, so a product that to the eyes of users considered to have optimal choice.

Marketing often is defined as: The process of planning and implementation of the product, establishing pricing, product promotion and distribution of ideas, goods and services to create

exchanges that satisfy individual objectives or those organizations. To achieve its objectives, the marketing aims to fulfill two conditions: to discover customer needs and fulfill them. Marketing has made various firms succeed by its use, other firms recognize success as has been on the verge of bankruptcy, and many others have known bankruptcy of abstinence with ingenuity of his advice.

Factors that influence the marketing activities are different. Those classified in the environmental, social, technological, economic, competition and regulatory factors.

Vlore Tourism is particularly important and is closely linked with the development of a number of other areas as construction, fishing, transport, souvenirs, etc.

The main objectives of the tourism sector in Vlora are:

- Creating jobs and income;
- Acceleration of economic development and socio-cultural in the city;
- Creation of initiatives for economic activities;
- Creating a positive image for a fascinating Vlore, national and international arena;
- Development of a sustainable tourism in time.

Nature has positioned Vlora as a very glamorous tourist destination by providing numerous resources that it can provide for alternative tourism (Profile adventure, ecotourism or gjeoturizem). human development history left a good fortune not yet assess cultural tourism (especially in archeology profile).

We recognize the tourism potential of Vlora better ranking on:

- Attractive seafront, with long generations of sandy bays and rocky coasts at the same time
- During the summer season, the hot and sunny, but also an attractive winter season
- Near Italian tourist cities through sea lines
- Why not and the fact that tourism of the sun and the beach, the group now constitutes the most important tourist demand worldwide

But also we know better than these potential to be managed to obtain maximum profitability from them. Without the creator of innovative management, they fail also become long-term sources of income for Vlora.

Direction is precisely the promotion of tourism resources. We should not only bring in Vlora resort for sun and sea, but people with interests more than that, in order to find as many reasons and connecting thread to increase the number of visitors and to establish long-term relationships with them .

Here, historical heritage - cultural comes to help and become one of the strong points which Vlora could use to lure tourists of different regions, given that it has its physiognomy very particular in this regard.

Our goal should be that all historic, ethnographic, cultural and artistic heritage to be at the service of tourism development. In this context, it was also an excellent achievement evaluation isopolifonise musical phenomenon as "Masterpiece of the oral heritage of humanity", protected by UNESCO. This has a direct impact on the increase of interest to this phenomenon and countries that practice it where, obviously, our region occupies a special place. Vlora has all the potential to be a very glamorous tourist destination. Resources that it can use to create its distinctive image for tourists are numerous. Tourism Strategy describes precisely all these resources and simultaneously displays directions and ways in which they should be processed. Attracting as many tourists with its image, Vlora will be able to exploit foreign income for its tourism to introduce the standards of European tourism.

Current conditions of the tourism sector in Vlorë offers in most of its hotels accommodation with a capacity of 20-30 rooms, it is impossible for the sector to attract large groups of tourists. The capacity of these hotels more suited individual tourists or small groups of tourists. Also, the conditions that make these hotels offer the tourism sector to identify as its main target the mass tourists and not those elitist. The majority of these tourists and domestic tourists comprise either ethnic Albanians (residing outside Albania's existing borders). For this purpose, the directions set out in this strategy, seeking to ensure tourism growth potential Vlorë, in order to be a tourist destination to satisfy cultural, social, environmental, economic or visitors with the present and future . Tourism is the engine of economic development of Vlorë. This sector strongly affects serving as a catalyst for the development of many other fields such as construction, transport, fishing, agriculture, livestock and trade.

Vlorë is known as a tourist destination that has competitive resources in the Mediterranean region and an excellent position to provide international tourism. Sustainability and awareness of environmental issues are the main part of the tourism development strategy. For the realization of this vision should be evaluated following main principles:

Creating quality hospitality for tourists, the hospitality is the main condition for a long-term tourism.

The supporting of historic - cultural heritage. Historical heritage - cultural is one of the strengths of Vlorë which could use to attract tourists.

Partnerships, the market conditions change, partnerships at national and international level are important to be competitive. These partnerships need to be serious and should be resolved in a way to be more efficient for both sides.

The quality of the offering, offering consistently right quality to meet the requirements of target groups, Vlorë can worthily compete in the tourism market.

Human Resources, is appropriate degree of preparation of business tourism practitioners, what makes the difference in the market. Only trained entrepreneurs, with a skilled, may be able to properly meet the requirements of holidaymakers.

Creating tourism product at competitive price, right ratio between the product and the price offered to profitable will allow attracting the target - the target tourist groups.

The goal of creating a long-term tourism development, creating sustainable quality conditions allows a time of long-term sustainable tourism.

Creating a positive image, it is to create a positive image of the city he was elected to seduce tourists Vlorë as a tourist destination.

Vlorë is positioned in the national and international tourism market as a holiday destination price-quality ratio considered profitable.

Vlorë tourist potentials are:

- Attractive coastline, with long generations of sandy bays and rocky coasts at the same time and clean water.
- During the summer season, the hot and sunny, but also an attractive winter
- Proximity to the Italian and Greek tourist cities through sea lines
- Not only the tourism of sun and beach, but also cultural tourism, which now constitutes the most important group of tourist demand worldwide

Threats are:

- The types of structures and size of hotel accommodation not satisfy tourist demand coming years
- created the environmental problems (waste, sewage, unattractive environments etc.)

To exploit the potential that we possess and to avoid the need to adjust the maximum threats hotel structure with the vision for a long-term tourism.

Strategic Directions

Development - Structuring, organization and development of tourism Vlorë and its services are objectives of short and medium term. Priority should be given to the most important buildings of the investment.

Competition - Being new to the market, avoid aggressive strategy in terms of competition. They should be supported cross-border tourist activities, having in turn a profitable pricing strategy to be much more attractive for foreign market.

They should focus energies on creating a tourist product quality by virtue of the strongest points of the nature of Vlorë.

The direct competitors are Durrës, Saranda and Greece, Croatia, Turkey or Montenegro. Marketing activities should be followed consistently.

Client - For short and medium term the main markets remain Albanians. Ethnic Albanians are the most important international visitors. The main markets for the long term should be as follows: Scandinavia, Germany, the Netherlands, Great Britain, Austria, Italy, USA, Japan, and Korea. But neighboring countries should also be evaluated as well as Eastern Europe. Target markets to long-term period should be as follows:

- Price-oriented families, aged from 28 to 45 years
- Young couples oriented pricing
- Single-oriented entertainment and sports adventures

Success in tourism is closely linked with quality cooperation between local governments, tourist agencies and hotels. Each of the three actors has his responsibilities. Timely fulfillment of responsibilities and will determine the success of a long-term tourism

Historical and cultural potentials that favoring Tourism in Vlorë, across geography, which has a regional extension of Vlorë, there are monuments, archaeological and natural monuments points to rare weight of history, natural sites and attractions centuries. The way to understand this is now clear, the union of tourism with the environment. Interest favoritism for domestic areas where displaying monuments and natural points, that have written history.

An important place in the culture of the city of Vlorë early occupies fortified settlements, tumuli, mosaics, quay, basilicas, necropolises and caves. Vlorë tourist region includes in its bosom quite important archaeological center of III-V century BC, where life unfolds ancient Illyrian inhabitants. Vlorë has been one of the cities that have played an important role in key moments of national history, mention the Proclamation of Independence in 1912, the War of Vlorë in 1920, etc. Many trace the history of Vlorë, they are time periods Historical Museum, Ethnographic Museum and the Museum of Independence.

Strategies of Sustainable Tourism Development

As a Mediterranean city, Vlorë complex terrestrial climate factors in favor of developing and encouraging tourist services character. But without great wealth of cultural, archaeological, natural and environmental, spiritual and geographical, climatic factors will not have terrestrial proper value. In Vlorë has a perfect diversification of conditions that favor different forms and

types of tourism, which also imagined and conceived as a whole, meet an attractive tourism product and effective.

The return of tourism from potential wealth in real estate for the rapid development and prosperity of the country, is one of the objectives which should be measured the role of institutions, the state, the private, public and policies that support, promote, stimulate and develop sector tourism in the country.

Vlora is a beautiful and fascinating city. It has a wide range of attractions, historical, cultural and natural resources constitute a great interest for tourists not from Albania. Our country is safe, and the people are friendly and welcoming. What is more important, the country is still "authentic". He remains in a large scale untouched by foreign influence.

Based Tourism product should be generally encouraging visitors to know the culture and nature of Albania. "Specialized tourism products can and should be developed in a general umbrella, broadening the diversity of products for the core tourism market and specific markets".

Vlora request to position itself as a special destination for tourists, it is searching an experience that is characterized by high quality destinations cultural sites and nature, presented in a truly "authentic".

Vlora's base product will be the "discovery" of her. The product is a presentation of history, nature, archeology, living culture, cuisine and hospitality of Vlora. Visitors taking part in this discovery will take away unforgettable impression of diversity, singularity and beauty of the culture of this city.

However, if the above-mentioned treatment of Vlora treats its priorities with regard tourism potential, it also has some shortcomings that are detrimental to the tourism development of Vlora, among them we can mention.

Infrastructure and tourist structures in Albania - infrastructure is very important for the local population because the tourist industry depends heavily on local public services. Infrastructure is closely related to a complex system consisting of road network, railway stations, airports, electrical power, sewage systems, telecommunications networks, etc.

Tourism activities cannot function without a high level of infrastructure development. It is therefore imperative that prior to a tourist destination, is determined in advance planning and directions to relevant infrastructure development, which will determine the amount, quality and sustainability of what it can offer a destination "tourism product". Planning for tourism in general and the creation of the master constitute a necessity for developing countries with the goal of identifying and maintaining high levels of their tourist potential. This is not carried out without a plan; the more so as the tourist market is characterized by a high variability and more and more people are informed and expect high levels meeting their needs for services in tourism. If a particular region would define as a tourist destination should be an analysis of the following factors:

- access roads and connecting as for residents and for tourists
- energy sources
- Water resources
- The level of telecommunications services
- Means of transport
- The sewerage

Monuments have the original value, which attract tourists seeking investments. Examples of the neighbors are significant as they have followed the way of the combination of cultural tourism,

local tradition and history. What should be noted is that cultural tourism is the kind of tourism that attracts tourist's elite countries in the world. The lack of road infrastructure is the key, but the income that would be worth bringing tourists for spending.

Network Rail - rail our system is almost collapsed, in some regions of Albania is non-existent. An improvement of the existing railway line and construction of a railway line in the Ionian coast, it will be inevitable for linking the rail system to the northern and central part of Albania with those in the south, as well as those of neighboring countries. Also, as another alternative transportation would favor the development of tourism in the area.

Energy infrastructure - The state of electricity supply in the country currently is problematic, and especially in the tourist areas. As a result of outdated technology and inadequate maintenance, production of hydroelectric plants has been reduced in recent years.

Structure - The structure of the limited is the biggest problem for the rapid development of tourism in regions with greater Albania. Rinas international airport, near Tirana and Durres must face international standards. The ideas of another airport in the south think that will help us develop future citizens.

Also a waste processing system would be necessary to keep these areas clean and attractive for tourism.

Human resources - One of the most serious problems that become an obstacle for tourism in Albania is he human resources. The issue lies in the level of employment in the service sector. If supply of human resources in these services is great, it lacks good quality because of knowledge in the tourism services sector, and a lack of training, tourism contemporary curriculum in schools and university system, and by neglect of entrepreneurs or managers to maintain high level of services, with the aim at satisfying the customer and increasing the value of service.

People (employees and entrepreneurs) realize the difference. They are the most valuable resource in order to satisfy the requirements of the email (tourists). Only trained entrepreneurs who raise and prepare attractive structures capable personnel, who are service-oriented, will be capable to satisfy the increasing demands of domestic and international tourists.

In terms of competition from other countries, in terms of the diversity of services, and in terms of their quality, the Albanian tourist industry services put a challenge which has to do with raising the level of human resources serving in tourism. Human direct contacts are important and direct impact on the formation of quality or non-quality image for the country they visit.

Some of the actions that should be taken to increase the level of human resources are:

- Creating a troop "Elite" guides (guides) tour.
- Training of managers of natural and cultural sites
- Train hospitality professionals and staff.
- Vocational training for young people
- Continuing Education
- Enhance language skills.

Strategies for Sustainable Tourism Management Vlora

The main task of the tourist trade is to provide the market with adequate tools to tourism. Device market refers not only device that tourism goods and services but also providing a suitable space for leisure and creative activities. This study shows the importance of the formulation and implementation of the strategy for tourism development as a leading destination Vlore of Albania, the Mediterranean and Europe. The aim of the study is to establish a clear direction for

a destination tourism strategy oriented tourism based on natural and cultural. It is equipped with an operational strategy to establish the region of Vlora in international tourism markets. For establish a virtuous road of sustainable development of tourism, the Government of Albania together with the municipality of Vlora, tourism operators need to protect and adorn cities, parks and protected areas, which are essential values of the tourism sector in this region. Contribution to the local economy, quality of life and the tax base is the desired outcome to attract an increasing number of visitors and their spending. Tourism development strategy will be used to point out and give priority to those projects and programs that will increase profits at the expense of visitors pulling out of the region to spend more days in Vlora region and will be used as the basis for to give funds to the development of tourism growth initiatives.

The main goal of the development of tourism in the region is to increase the quality of life. Tourism development should be measured and evaluated on the possibility of welfare that Albanians. From this viewpoint it can and should be a part of the country's strategy to recognize that development priorities as the country's commitment to its development goals.

This vision attributes this determination:

“Cultural tourism and ecotourism are the most important part of the tourism product in the region of Vlora and successful elements of the national economy”.

Ecotourism is a true alternative for the improvement of income in rural communities.

More tourism means no more development or more income for Albanians. The type of tourism you choose a place to develop based on the welfare of people. Even in the geographic regions in tourism development impact can vary greatly. An increase of attention to natural and cultural tourism will be a significant focus on the benefit of rural and provincial communities which face limited economic opportunity and risk to remain undetected. Tangible benefits from a successful destination strategy will be increased employment, increase of income per household (primary and supplementary), improved infrastructure and increased tax revenue to contribute to improving of education, health care, and human development objectives.

Less tangible benefits include the availability of culture and local traditions, the opportunity to make new generations to be interested to stay or return to their cities and to contact and liaise with people from other cultures.

Coastal region of Vlora is a beautiful and attractive destination. There are a wide range of historical attractions, cultural and natural resources which are a major interest for international tourists. The region is safe and its people are welcoming and friendly. Something important to be said is that he is still "authentic". He is untouched by foreign culture, people work and live in traditionally in the majority of the country, and the local culture shows itself in every way possible on a regional basis and even from city to city.

The combination of these factors makes this unique place and its potential value in international tourism markets, very high. The region is a tourist destination not easy to understand international markets. It offers the potential for hundreds of obvious tourist activities in hundreds of directions. Looking at the individual all is interesting but they are unique and they are able to attract each with separate international tourists. It is just a combination of micro activities and destinations within the region which offers the best opportunity to build a successful muzzle.

The discovery of the Vlora region through its natural attractions and cultural is in the interest to international tourists educated and relatively wealthy. “This demographic segment spends considerably more for tourism products that include new experiences such as: education, adventure, culture.” Furthermore spending patterns are very favorable for development, since they prefer to operate directly in the places they visit and tend to lend to a large extent domestic

products and services, excursions in particular, visits to cultural and natural base, adventurous experiences and craft work.

The discovery of the Vlora region will depend on detailed explanations and interpretations which present culture and history to be understood by foreigners.

Strategy tourist destination is to bring a plan and concrete objectives for the development of the tourism sector in the east of the above. The main macro - economic development of tourism destinations are:

- Work and Income For the destination
- Social and Economic Development of accelerated through all destination
- Improvement of living conditions at the destination
- initiate economic activities
- Creating a good image of the country as a tourist destination.
- Increase of foreign currency income and income tax for the government
- The development of social tourism, sustainable environment.

The objective is to establish a clear direction for a strategy-oriented tourist destination natural and cultural tourism. It is equipped with an operating strategy and guidance to establish the region of Vlora in international tourism markets.

The essence of the tourism product should be Vlora general which encourages guests to discover numerous sites Albanian culture and nature. Specialized tourism products can and should be under the mantel of the general development by expanding the variety of products for the local market.

Vlora region will seek to position itself as “an attractive destination for tourists who want a unique experience which characterizes cities with a high quality crop and natural destinations presented in a truly authentic way”. Its main product will be the "discovery" of this region. The product is a presentation of an important part of the history, nature, archeology, living culture and hospitality. The visitors, who participate in this discovery, will leave with an impression with regard impressive complexity and beauty of the culture and land.

Vlora destination will specialize in attracting educated travelers and independent travelers and specialized groups. “This segment represents the demographic segment with the highest willingness to pay for unique products” Albanian spending patterns of which will contribute more to growth than development goals.

No need to create images to the professionalization of tourism. There is interest in new directions, and the growing interest in the kind of experiences that our country has to offer, this will require a coordinated confrontation.

Success in international markets requires basis and representation in the market for years. It requires investments through the state branches and between social sectors, civil, public and private. Success also requires a number of new mechanisms adopted to ensure the bases and coordination, but also to avoid conflicts and to provide support in investment and decision making.

Market intelligence - without much knowledge of tourism market Albania posing risks losing major ongoing investment and time. The country must invest to recognize the market and the knowledge to see the opportunities, products and services.

Internal data - Albania will need to invest continuously collected data useful and management systems for monitoring and analysis of tourist visits, tourist profiles, spending, behavior, etc. Tourism planning is impossible and resources are wasted without these data.

A strategy focusing on “nature and culture” tourism represents a variety of other challenges that are facing away from them.

To develop sectors requires a healthy level of investment in infrastructure, human resources, historical and cultural sustainability of life (living). Without a serious investment, the country will not be successful.

CONCLUSIONS

There is no "recipe". Albanian tourism product must be authentic, battling with the provisions of international tourists. International experiences, knowledge and best practices should be spread aggressively for inform plans and decisions for the decision. However and its products must represent, with the maximum possible involvement, an authentic Albanian support.

Natural and cultural tourism requires a healthy involvement of government in tourism planning, environmental protection, urban planning, cultural preservation, infrastructure development, etc.

The segment of the natural and cultural tourism is largely dependent on highly specialized human resources. Tourist guides with very high quality are probably critical success factor. The country needs skilled managers to make as known in the eyes of tourists, natural and cultural sites. The biggest promotions of the sun and sand tourism in tourist packages offered by the country will be very harmful to the country's possibilities to build a sector of great value based on nature and culture. Sun and sand tourism is a very high competitive segment that carries passenger's primary attraction. Albania will require its position as an attractive destination for tourists who want a unique experience with quality characterizing cultural sites and natural destinations with a truly authentic way. Albania will specialize in attracting educated travelers and independent travelers and specialized groups.

This road opens more possibilities country in "discoveries" which consist in creation of space for various local cultures, in particular the customs and traditions of different regions of the country, and the history of those countries which will be disclosed in the eyes the foreign visitors through cultural monuments of these regions.

Albanian tourism will grow "coordinated" as an authentic destination, real takes its culture, history and natural environment.

REFERENCES

Agaraj, Xh. Bazat e marketingut, Vlore

Bakui, V. Manaxhimi i turizmit , Tirane

Botime te ndryshme turistike si Guidat Turistike, Linea Blue, etj

Ceku, B. Abazi, A. Drejtim marketingu SHBLU Tirane

Ceku, B. Abazi, A. Elmazi, L. Marketingu (Bazat) SHBLU Tirane

Elmazi.L : Marketing Strategy, SHBLU, Tirana.

Elmazi. L : Marketing Sherbimesh, SHBLU, Tirana.

Elmazi. L : Principet e Marketingut, SHBLU, Tirana.

Elmazi. L : Marketing Sherbimesh, SHBLU, Tirana.

Gace, B. Turizmi kulturor dhe trashegimia, Vlore

Kotler, : Principles of Marketing.

Kotler, : Marketing for Hospitality and Tourisms.

Leiper, N: Tourism Management

TERRITORIAL EMPLOYMENT PACTS AND THEIR IMPACT IN ALBANIA'S ECONOMY

MSc. Blerina Dhrami

Department of Economics, Shpal "Pavarësia", Vlorë

ALBANIA

e-mail: blerina.dhrami@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

In 1997 the European Commission (EC) initiated Territorial Employment Pacts (TEPs) to bring together the different actors in local and regional labour markets in specific model regions in order to reduce unemployment and to increase employment and thus improve the performance of the local/regional economy. As a consequence the European Commission established and partially financed in 1997, 89 Territorial Employment Pacts in all Member States of the European Union, more or less as pilot projects. Despite the general principles suggested by the EC these TEPs differed in terms of the specific goals set, the approach taken, the regions covered, and the actors involved.

The first Albanian TEP was established in 2011 in the North-East part of the country where the most of the poor are concentrated. The striking feature of the Albanian youth labour market is the men/women and rural/urban divide: Young women are more exposed than their male peers to inactivity, unemployment and vulnerable employment, whereas youth living in rural areas are more likely than urban youth to be unemployed or to be working in precarious conditions, and to be poor. Work in the informal economy appeared to be the only opportunity to earn a living for many young people both in rural and urban areas. The actions to address the informal economy have focused mainly on reducing the corporate tax and social security contribution burden on enterprises, with little attention paid to the determinants of informality and to issues related to the enforcement of employment protection legislation.

In light of these specific challenges, the Ministry of Labour, Social Affairs and Equal Opportunities (MoLSAEO) facilitated the preparation of a Territorial Employment Pact (TEP) for Youth for the Kukës Region, by supporting the leading role of the regional authorities and regional employment offices (through the Kukës Employment Board) and mobilizing the support of relevant national partners. It applies an "employment lens" to the ongoing initiatives in order to bring into focus (youth) employment generation and transition to formalization. This paper focuses on the first Albanian TEP's impact in the labour market, and how it incises on the economic development. Will this TEP be a cornerstone for other similar projects?

Keywords: territorial employment pacts, rate of unemployment, informal economy, regional labour market.

HYRJE

Në vitin 1997 Komisioni Evropian (KE) nisi Paktet Territoriale të Punësimit (TEPs)¹ për të sjellë së bashku aktorë të ndryshëm në tregjet lokale dhe rajonale të punës si modele enkas për

¹ TEP shkurtim në anglisht për Territorial Employment Pact

qarqe të përcaktuara , si një zgjidhje për të reduktuar papunësinë dhe për të rritur punësimin dhe në këtë mënyrë për të përmirësuar performancën ekonomike lokale / rajonale. Nëpërmjet koordinimit të veprimeve të ndryshme politike, në veçanti politikat strukturore dhe masat e tregut të punës, efikasiteti dhe efektiviteti i mjeteve në dispozicion duhet të përmirësohet dhe në këtë mënyrë të kontribuojë në zbutjen e situatës / lokale rajonale të punësimit. Në të gjithë Evropën, fillimisht u krijuan një total prej 89 TEPs me ndihmën financiare nga ana e Komisionit Europian.

PAKTET TERRITORIALE TË PUNËSIMIT: KONCEPTI

Tregu i punës përmban shumë politika të tilla, si: politikat rajonale, strukturore, sociale, të arsimit dhe trajnimit, si dhe politika specifike të tregut të punës, politikat e punësimit dhe së fundmi politika të përgjithshme ekonomike. Propozimi i idesë për një pakt territorial punësimi kishte për qëllim integrimin e sa më shumë të këtyre politikave për të siguruar efektivitetin maksimal në lidhje me rezultatet e tregut të punës.

KE përshkroi katër parime të përgjithshme në lidhje me qëllimet dhe qasjen e parashikuar. Së pari, TEPs duhet të kryhet nga një frymë e partneritetit ndërmjet aktorëve. Së dyti, ata duhet të jenë inovativë: të përpqen për të zhvilluar dhe për t'u dhënë hapësirë ideve të reja në lidhje me zgjidhjen e problemeve të tregut të punës në nivel rajonal dhe lokal. Së treti, TEPs duhet të përpqen për të integruar sa më shumë të jetë e mundur grupe, veprimet e të cilëve ndikojnë në tregun e punës. Dhe së katërti, qasja në drejtim të hartimit të politikave duhet të jetë nga poshtë-lart: iniciativat duhet të lindin nga grupet në fjalë dhe / ose përfaqësuesit e tyre të menjëhershëm.

Cështjet e mëposhtme duhet të adresohen nga TEPs :

- Politikat efektive të punësimit për Ndërmarrjet e Vogla dhe të mesme (NVM) duhet të orientohen duke qenë se KE-ja ka vendosur një potencial të madh në këtë segment të ekonomisë .
- Kujdes i duhet kushtuar në veçanti grupeve me probleme, të tilla si: të rinjtë, gratë, të moshuarit (veçanërisht ata që ri - hyjnë në tregun e punës, të shkolluar dhe të trajnuar dobët , apo me vonesë)
- Personat me aftësi të kufizuara.
- Ligjet dhe rregullat sociale dhe të punës duhet të rishikohen dhe ndoshta të modifikohen në mënyrë që të mos jenë një pengesë për krijimin e punësimit, por të bëhen më të favorshme për këtë qëllim .
- Mundësi të reja punësimi duhet të krijohen në fushën e shërbimeve personale me mbështetje të veçantë për vetë-punësim .
- Kualifikimet duhet të përmirësohen, përmes masave arsimore dhe trajnuese në pikëpamje të aftësive të kërkuara nga punëdhënësit (e mundshëm) lokalë apo rajonalë.
- Më shumë mundësi për veprime nga ana e autoriteteve rajonale dhe / ose lokale duhet të bëhen të realizueshme .

- Duhet të bëhen sugjerime për vlerësimin e politikave strukturore (ose të tjera), duke pasur parasysh potencialin për krijimin e punësimit .

KRITERET DHE KUSHTET QË NJË PAKT PUNËSIMI TË KETË SUKSES

Në një projekt kërkimor me origjinë në Qendrën e Politikave Sociale në Universitetin e Bremenit (Gjermani) dhe në bashkëpunim me Departamentin e Ekonomisë në Kepler Universiteti Johannes (JKU) Linz (Austri) u bë një përpjekje për të vlerësuar kushtet për qeverisjen e suksesshme të këtyre TEPs dhe për të vendosur kritere për të gjykuar arritjet dhe / ose dështimet e TEPs.

Pyetja qendrore e kërkimit ishte : Çfarë çon apo kontribuon në suksesin e një TEP ? Kjo çon në dy pyetje operative : Cilët mund të jenë kriteret e mundshme për sukses apo si mund të matet apo gjykohet rezultati i realizimit të një TEP ? Çfarë kushtesh duhet të plotësohen për një TEP që të jetë i suksesshëm ?

Për të përcaktuar kriteret e suksesit u gjetën këto përgjigje për pyetjet e mësipërme:

- *A ka krijuar pakti struktura të reja të bashkëpunimit mes aktorëve rajonale / lokale ?*
- *Deri në çfarë mase mund pakti të kontribuojë në përshtatjen me BE-ja dhe / në përshtatjen e politikave kombëtare me kërkesat rajonale / lokale ?*
- *A ka strategji të reja rajonale të zhvilluara përmes TEP për të përmirësuar efikasitetin dhe efektivitetin e instrumenteve të politikave në dispozicion ?*
- *A krijoi pakti rrjete të reja rajonale ?*
- *A ka pasur një perspektivë afatgjatë në funksion të bashkëpunimit në të ardhmen, psh: a vazhdojnë të ekzistojnë strategjitë e përcaktuara, strukturat e bashkëpunimit?*
- *A ka stimuluar pakti nisma të reja në lidhje me të mësuarit dhe inovacionin ?*
- *Dhe , në fund , a pati një reduktim të papunësisë dhe / ose një rritje e punësimit në rajonet apo komunat për shkak të aktiviteteve të paktit?*

Në mënyrë që një TEP të ketë sukses duhet gjithashtu një kombinim i kushteve të mëposhtme :

- *Është e rëndësishme që t'i kushtohet vëmendje procesit të fillimit të TEP .*
- *Duhet të sigurohet përfshirja e aktorëve kryesorë (të rëndësishme) në nivel lokal / rajonal.*
- *Cilësia e bashkëpunimit midis anëtarëve të TEP në frymën e përpjekjes duke u përpjekur për të gjetur zgjidhje.*
- *Dhe, së fundmi , aktorët e përfshirë duhet të kenë kompetenca për realizimin e propozimeve të paktit , psh ata duhet të jenë të angazhuar për zbatimin e tyre në veçanti sa i përket financimit të tyre .*

PAKTI TERRITORIAL I PUNËSIMIT: QARKU KUKËS

Një ndër tiparet dalluese të tregut të punës së të rinjve në Shqipëri është diferenca mes kategorive meshkuj/femra dhe zona fshatare/zona qytetase: femrat në moshë të re janë më të ekspozuara se

bashkëmoshatarët e tyre meshkuj ndaj pasivitetit, papunësisë dhe punësimit të pasigurt, ndërsa ndryshe nga të rinjtë e qytetit, në radhët e të rinjve që jetojnë në zona rurale haset më shpesh papunësia, pasiguria në punë dhe jetesa në varfëri. Edhe pse ndryshimet nga njëra zonë në tjetrën, përse i përket nivelit të varfërisë, u ngushtuan gjatë viteve 2002-2008, pjesa verilindore e vendit mbetet zona me përqëndrimin më të lartë të personave që jetojnë në varfëri.

Puna në të zezë duket se është e vetmja mundësi për sigurimin e jetesës për shumë të rinj si në qytet, ashtu edhe në fshat. Për këtë arsye, punësimi në ekonominë informale mbetet një fenomen mjaft i përhapur prej të cilit janë prekur rreth 70 për qind e numrit të të gjithë të rinjve të punësuar.

Deri më tash, veprimet e ndërmarra për zgjidhjen e problemit të ekonomisë informale janë përqëndruar kryesisht në lehtësimin e barrës së tatimeve dhe detyrimeve për kontributin e sigurimeve shoqërore që duhet të paguajnë ndërmarrjet, pa i kushtuar vëmendjen e nevojshme faktorëve përcaktues të informalitetit dhe çështjeve që lidhen me përmirësimin e legjislacionit për mbrojtjen e punësimit. Si rrjedhojë, këto masa kanë dhënë rezultate të kufizuara në drejtim të kalimit të punonjësve dhe ndërmarrjeve në ekonominë formale. Pak vëmendje i është kushtuar kostove, që lidhen me numrin e madh të punëtorëve pa pagesë të familjes, veçanërisht në sektorin e bujqësisë.

Qarku i Kukësit (QK) përballlet me disa sfida që janë tipike për botën e punës në fshat, të tilla si: i) përhapja në masë e punës në familje dhe e informalitetit; ii) femrat dhe të rinjtë preken në mënyrë të pabarabartë nga pasiguria në punë; iii) niveli i ulët i kushteve të sigurisë dhe shëndetit në punë në disa sektorë të industrisë; iv) infrastrukturë dhe akses i kufizuar në shërbimet publike; v) mungesa e mundësive të formimit dhe përmirësimit të rendimentit.

Duke marrë shkas nga këto sfida të veçanta, Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta (MPÇSSHB) mundësoi përgatitjen e një Pakti Territorial për Punësimin Rinor për Qarkun e Kukësit duke mbështetur rolin drejtues të autoriteteve të qarkut dhe zyrave rajonale të punësimit (nëpërmjet Bordit Rajonal të Punësimit) dhe duke siguruar mbështetjen e partnerëve përkatës në vend. PTP për Qarkun e Kukësit forcoi bashkërendimin në nivel vendor të aktiviteteteve, programeve dhe nismave që janë duke u zbatuar dhe kanë në fokus zhvillimin ekonomik dhe njerëzor. Ky pakt përdori një “lente të punësimit” mbi nismat që janë duke u zbatuar, me qëllim përqëndrimin e vëmendjes në krijimin e vendeve të punës (për të rinjtë) dhe kalimin në formalizim. PTP është një partneritet i aktorëve vendorë mbi bazën e përputhjes së interesave të shprehura nga shumë forca të Qarkut Kukës (autoritetet vendore, shoqatat e biznesit, sindikatat, shoqatat kulturore dhe ambientaliste, grupimet profesionale, institucionet financiare, etj).

PTP² për Qarkun e Kukësit u mbështet në 4 shtylla, të cilat u përqëndruan në i) programet e trajnimit në punë të vëna në funksionim nga ZRP; ii) një fushatë për komunikimin dhe rritjen e ndërgjegjësimit mbi migrimin dhe çështjet e punësimit; iii) ofrimi i metodave të trajnimit për punësim dhe sigurimin e jetesës, të cilat janë fryt i bashkëpunimit mes Qendrës Don Bosko dhe institucioneve të tjera të formimit që bashkëpunojnë me Qendrën e “Shërbimit të Punësimit për të Rinjtë” të ngritur pranë Zyrës Rajonale të Punësimit; iv) kalimi në formalizim i punonjësve

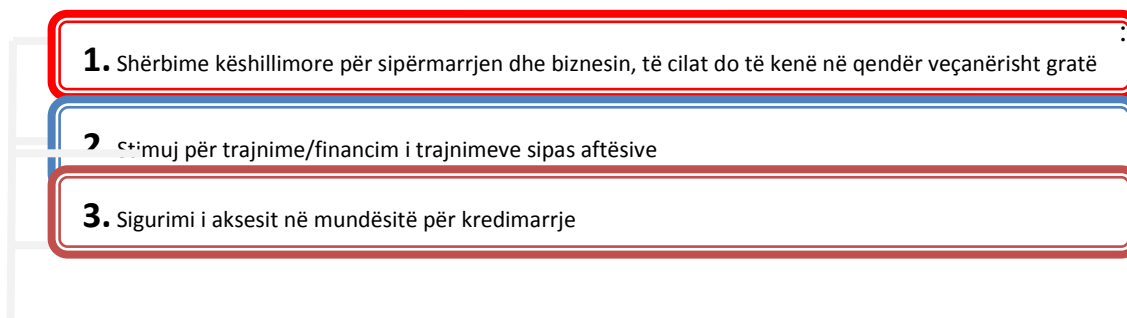
² PTP akronim i Pakt Territorial Punësimi

dhe kompanive. Të 12 aksionet e paraqitura në këtë dokument përkojnë me shtyllën e katërt të PTP dhe nxjerrin në pah një sërë linjash shërbimi që janë krijuar në Qarkun e Kukësit për t' i ardhur në ndihmë punësimi të të rinjve dhe kalimit të punonjësve në formalizim.

Në PTP për rininë në Qarkun e Kukësit është marrë i mirëqënë fakti se formalizmi është një proces gradual³. Të gjitha masat për trajtimin e mungesës së punës së denjë në ekonominë informale duhet të marrin në konsideratë shumëllojshmërinë e punës informale, realitetin e komuniteteve të fshatit ku punësimi është sezonal dhe shpesh i bazuar në bërthamën e familjes, si dhe specifikat e kontekstit në të cilin do të zbatohen masat e ndërmarra⁴. Disa projekte infrastrukturore dhe investimet e lançuara së fundmi në sektorin e turizmit dhe atë të minierave ofrojnë mundësi punësimi për komunitetet vendore në Qarkun e Kukësit. Ndërhyrjet e propozuara në PTP u bazuan në vlerësimin e dokumenteve strategjike më të rëndësishme për zhvillimin vendor (rural dhe urban) në Qarkun e Kukësit ku veç të tjerash mund të përmendim “Strategjia dhe Plani i Veprimit për Turizmin në Qarkun e Kukësit” dhe “Studimi Vlerësues për Mbështetjen e Turizmit dhe Mjedisit në Qarkun e Kukësit”⁵. Ky rishqyrtim ka nxjerrë në pah 3 pikënisje strategjike kryesore:

- i) zbatimi i rregulloreve në fuqi që mundësojnë kalimin nga statusi informal në atë formal, i cili mund t' i shërbejë përmirësimit të rendimentit, rritjes së të ardhurave dhe zgjerimit të mbulimit me të drejtat ekzistuese, mbrojtje sociale dhe dialog social (shikoni për shembull aksionet 1 dhe 2 të PTP);
- ii) investime në përmirësimin e rendimentit dhe shtimin e llojshmërisë së aktiviteteve bujqësore, të cilat ndikojnë pozitivisht më së shumti mbi të ardhurat e më të varfërve dhe lidhen ngushtësisht me aktivitetet jo-bujqësore (si për shembull Aksionet 4 dhe 5 të PTP);
- iii) zbatimi i masave inovatore, bazuar mbi trajnimin dhe stimujt, të cilat ndihmojnë në gjetjen e burimeve të reja të kërkesës (duke përfshirë prodhimin për konsum të brendshëm dhe tregjet për produktet me vlerë të lartë) (si për shembull Aksionet 7 dhe 9 të PTP).

Nisur nga sa më lart, PTP për Qarkun e Kukësit përcaktoi 6 linja të ndërthurura shërbimi⁶

³Kjo përputhet me Rezolutën e vitit 2002 mbi Punën e Denjë dhe Ekonominë Informale, e miratuar nga Konferenca Ndërkombëtare e Punës (KNP).

⁴Kjo përputhet me Rezolutën e vitit 2008 në lidhje me mbështetjen e punësimi në zonat rurale për uljen e varfërisë, e miratuar nga KNP.

⁵Bazuar në njohuritë për zhvillimin e PTP ka ardhur nga puna dhe analiza e disa programeve dhe projekteve të tjera si “Programi ART GOLD 2 në Shqipëri”, apo “Përmirësimi i Performancës së Sektorit Blegtoral në Shqipëri”. Për shkak të burimeve të kufizuara, nuk ka qenë e mundur të studioheshin zona/zinxhire vlerash të tjera që mund të përfshiheshin në këtë PTP.

⁶Pakti Territorial për Punësimin e të Rinjve (Qarku Kukës) 2010

4. Punësim i subvencionuar

5. Krijim organizate/shoqate (për të përmirësuar përçimin e zërit dhe përfaqësimin)

6. Ndërhyrje në mjedisin rregullator duke përfshirë të drejtat

METODOLOGJIA E PËRGATITJES SË PAKTIT

Duke patur parasysh integrimin e udhëzimeve evropiane për punësimin në politikat aktive të punësimit të Shqipërisë, përgatitja e PTP për Qarkun e Kukësit ndoqi hapat dhe metodologjitë e përdorura për pakte të tjera punësimi dhe zhvillimi të realizuara në disa rajone të Evropës gjatë viteve 1990 dhe në fillim të 2000⁷. Në veçanti:

1. Përcaktimi i territorit përkatës (Qarku Kukës dhe zona të vogla brenda Kukësit, të cilat kanë sfida dhe mundësi të ngjashme për zhvillim).
2. Dialogu dhe bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Punës dhe pushtetit rajonal dhe vendor për të kërkuar angazhimin e aktorëve të cilët kanë burimet dhe përgjegjësinë për zhvillimin e qarkut dhe komunave të tij në të ardhmen.
3. Përfundimi i një analize të thelluar strategjike me pjesëmarrje të gjerë të zonave (për shembull nëpërmjet analizës sektoriale dhe zinxhirit të vlerës) për përcaktimin e problematikës, shqetësimeve të përbashkëta dhe mundësive të aktorëve të ndryshëm të cilët janë aktivë në fushën e punësimit në zonën përkatëse.
4. Identifikimi i një grupi planifikues/agjencie zhvillimi përgjegjës për strategjinë (Bordi Rajonal i Punësimit i Qarkut të Kukësit, i mbështetur nga një ekip specialistësh për çështjet teknike nga Ministria e Punës dhe Programi PMR). Grupi gjithashtu është përgjegjës për monitorimin dhe vlerësimin në vazhdimësi.
5. Përzgjedhja e një pakete masash strategjike të cilat janë të arritshme brenda hapësirës kohore të përcaktuar dhe japin efekte të matshme në drejtim të krijimit të vendeve të punës/formalizimit. Këto janë parashtruar zyrtarisht në një marrëveshje të përshkruar si një "pakt territorial për punësimin".
6. Mobilizimi i kapaciteteve dhe organizatave të duhura për zbatim, sipas kriterëve të transparencës dhe efikasitetit. Në këtë kontekst, autoritetet në nivel qendror dhe vendor, sikurse edhe njësi të tjera publike, marrin përsipër angazhime për thjeshtimin dhe përsheptimin e procedurave; bankat dhe institucione të tjera kreditimi, brenda kufijve të përcaktuar nga statusi i tyre angazhohen për mbështetje me mjete financiare; sektori

⁷ Për të shqyrtuar iniciativat dhe një katalog të Pakteve Territoriale të Punësimit në Evropë, mund të shikoni psh. "Paktet territoriale dhe harmonizimin vendor në Evropë. Një perspektivë qeverisjeje me shumë nivele", i përgatitur në gusht 2007 për "Projekti për Mënyrat e Reja të Qeverisjes". Dokumenti përmban një katalog prej qindra PTP të formuluar në shtetet anëtare të BE që prej vitit 1996.

privat, sindikatat dhe organizatat e tjera të shoqërisë civile do të luajnë rolin e tyre siç përcaktohet në PTP.

Një nga dobritë e krahasueshme të PTP kundrejt formalizimit dhe krijimit të vendeve të punës është fakti që ai promovon një partneritet të ngushtë ndërmjet të gjithë aktorëve lokalë dhe rajonalë, si dhe degëve lokale të Shërbimit Kombëtar të Punësimit (SHKP), detyra⁸ e të cilit është t'u ofrojë shërbime të gjithë të papunëve që kërkojnë punë, punëtorëve që kërkojnë të ndryshojnë punë dhe punëdhënësve, me qëllim që të arrihet një punësim i plotë dhe frytdhënës, duke përmirësuar cilësinë dhe rendimentin e punës dhe duke forcuar kohezionin social. Ndërsa do të ishte jo-reale të pritej që Shërbimi Kombëtar i Punësimit të jetë në gjendje të zgjerojë ofrimin e shërbimeve të plota në të gjitha zonat rurale të Shqipërisë, aksionet e PTP, të bazuara mbi konsultimin dhe partneritetin, zgjerojnë de-fakto shtrirjen dhe ndikimin e shërbimeve të SHKP ndaj atyre që janë të papunë ose që punojnë në kushte të pasigurta në zonat më të thella të vendit.

ARRITJET E PAKTIT

Duke u bazuar ne auditimin territorial dhe nëpërmjet Bordit Rajonal të Punësimit 12 aksione u përfshinë në pakt:

1. Masa rregullatore për formalizimin e punësimit (Në Aksionin 1 të PTP rekomandohet që në "Udhëzimin" e vitit 2011 të vendoset kriteri që çdo përfitues i programit të jetë i regjistruar pranë ISSH për këtë vit fiskal)
2. Stimuj për kalimin në formalizim të punonjësve në industrinë minerare
3. Krijimi dhe formalizimi i vendeve të punës nëpërmjet rrjeteve vendore të prodhuesve (kultivimi i mollëve)
4. Formalizimi i punësimit përmes modernizimit të sipërmarrjeve rurale (mbarështimi i dhive)
5. Formalizimi i punësimit përmes forcimit të sipërmarrjeve rurale (apikultura)
6. Formalizimi i punësimit përmes forcimit të sipërmarrjeve rurale (kultivuesit dhe grumbulluesit të patateve)
7. Formalizimi i punësimit përmes forcimit të sipërmarrjeve rurale (gështenja)
8. Krijimi i vendeve të punës nëpërmjet zhvillimit të zinxhirit të vlerës (peshku) për mikro-sipërmarrjet
9. Krijimi i vendeve të punës për të rejat në sektorin e artizanatit
10. Krijimi i mundësive për punësim (më të mirë) për të rinjtë në sektorin e turizmit
11. Ndërhyrje rregullatore për formalizimin e punësimit nëpërmjet mbështetjes ndaj mikro-sipërmarrjeve
12. Gjenerim idesh për sipërmarrje të qëndrueshme

Pakti u nënshkrua nga 40 partnerë, duke gjeneruar dhe formalizuar 942 vende pune duke aktivizuar 6 linjat e shërbimit të përmendura më sipër. Kontributi financiar nga ONP-ja (dy të

⁸ Sipas nenit 2 dhe 3 të Statutit të SHKP-së, Vendimit të Këshillit të Ministrave Nr. 42/1998, V.K.M 263/2000 i ndryshuar dhe 17/2003 i ndryshuar.

treatat) dhe donacionet në natyrë të partnerëve bënë të mundur fillimin e zbatimit të paktit në prill 2011.

Për më tepër gjatë rrugëtimit të TEPs u krijuan dhe paketa dijesh si ato të trajnimeve në bashkëpunim me qendrën e Levizshme të Trajnimit dhe Arsimit Profesional të Shqipërisë verilindore (pakte për turizmin, minierat etj), si dhe u përmirësuan udhëzimet për përgatitjen e pakteve të tjerë me në fokus të rinjtë.

Gjithashtu TEPs luajtën një rol të rëndësishëm në përmirësimin e bashkëpunimit ndërmjet aktorëve të ndryshëm në nivel lokal/rajonale, duke rritur transparencën në disbursimin e fondeve dhe duke rritur fokusin mbi punësimin edhe nga ndërhyrje të tjera. U inkurajuan stakeholders për të analizuar dhe njohur ndikimin që kishte në punësimin e ndërhyrjeve e ndërmarrë në territorin e tyre.

PËRFUNDIME

Ky pakt shërbeu si një model për qarqe të tjera në territorin e Shqipërisë duke ngulur gjithmone në pjesën veriore të saj, aty ku dhe papunësia sidomos të rinjtë është më e lartë¹. Ndërkohe në Qarkun e Kukësit ky pakt është pasuar nga pakte të tjera të së njëjtës natyre.

Pakti i parë Territorial i Punësimit në Shqipëri u adaptua dhe u zbatua me sukses edhe në Tunizi. Kjo iniciativë mbështeti forcimin e kapaciteteve të strukturave rajonale, me anë të trajnimit në mënyrën se si identifikohen, planifikohen dhe zhvillohen plane territoriale për punësimin e të rinjve me anë të komiteteve bashkëpunues dhe teknikë. Kjo mbështetje filloi në korrik 2011, 6 muaj pas revolucionit, në një kontekst tranzicioni dhe lejoi qarqet të vendosnin mbi zhvillimin e tyre ekonomik.

Si përfundim mund të themi se : Që një Pakt Territorial Punësimi të jetë i suksesshëm jo të gjitha kushtet e përcaktuara suksesit e hasura duhet të jenë të pranishme ose të plotësohen: Mangësitë në një dimension mund të kompensohen nga angazhime të intensifikuara në një aspekt tjetër. Kjo lejon për krijimtarinë dhe jep shpresë për koordinimin e suksesshëm dhe përmirësimin e masave të tregut të punës në prani të papërsosmërive në organizime.

Duke pasur parasysh rëndësinë për të plotësuar politikave europiane dhe kombëtare të tregut të punës përmes masave koherente në nivel lokal / rajonal , TEPs mund të bëhet një mjet i rëndësishëm për përmirësimin e efikasitetit dhe efektivitetit të fondeve të pakta në dispozicion për tregun e punës dhe politikave strukturore .

REFERENCA

European Commission (1996) *First Report on Local Development and Employment Initiatives. Lessons for Territorial and Local Employment Pacts*, Working Paper, SEC (96) 2061- November 1996

European Commission (1999) *Guide to Territorial Employment Pacts 2000-2006*, Commission staff working document, November 1999

Geddes, M (1998) *Local partnership: A successful strategy for social cohesion?*

Kohler-Koch, B. (2005) *European governance and system integration, European Governance papers* (EUROGOV) no. C-05-01

Leloup, X. (2000) *“Brussels –Capital Territorial employment pact examined*, Eironline BE0005313F

OECD (2001) *Local Partnerships for better goverance*, Paris: OECD

OECD (2004) *Neë forms of governance for economic development*, Paris: OECD

Pakti Territorial për Punësimin e të Rinjve (Qarku Kukës) 2010

Plani Kombëtar i Aksionit për Punësimin e të Rinjve 2010 – 2013, MMSR

Regalia Ida Newgov-18b-DO5b- *Territorial Employemnt Pacts and Local Level Concertation in Europe.doc* (2007)

THE FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ARBITRATION IN ALBANIA

PhDc. Argita Lamaj
University Pavaresia, Vlore
Faculty of Economy and Social Science
Department of Economy
ALBANIA
argita.lamaj@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

FDI into Albania has been rising steadily since the early 2000's. These investments are essentially in the oil, metal ore, infrastructure, construction and telephony sectors. Albania has applied a policy framework favorable to FDI, and has more recently introduced policies to support private sector development in general. In recent years, the government has enacted reforms to improve the overall business climate in the country by streamlining business procedures through e-government reforms and improved legislation in a variety of sectors. The government currently is drafting a new Law on Investment that will provide investment incentives and fast-track registration and licensing procedures for strategic foreign investors. The Albanian legal system does not discriminate against foreign investors.

Albania has implemented a liberal foreign investment regime with the goal of increasing foreign direct investment. Additionally, in September 2010, the parliament approved several amendments to this law that provide special protection for foreign investment in the tourism, energy and agriculture sectors. Aiming at encouraging foreigners willing to invest in Albania, the law provides considerable guarantees to them, consisting of: Judicial protection of foreign investors with respect to the legal rights related to their investments. Foreign investors may bring disputes before an Albanian court, or refer the case to arbitration. The relevant provisions governing domestic and international commercial arbitration are incorporated in the Albanian Code of Civil Procedure. Investors in Albania are entitled to judicial protection of the rights related to their investment. The parties to a dispute may agree to submit disputes for consideration by an arbitration institution. In the event of a failure of such arbitration, foreign investors have the right to submit the dispute to an Albanian court or to the Arbitration Court in Tirana. In the event of a dispute regarding discrimination, transfer of assets, or indirect expropriation of foreign investment by the Government, the investor may submit the dispute to the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). Ratified international agreements have legal superiority over domestic legislation in Albania in matters relating to FDI.

Keywords: Foreign Direct Investments (FDI), Arbitration, Albania

HYRJE

Sistemi ligjor shqiptar nuk diskriminon investitorët e huaj dhe "Ligji për Investimet e Huaja" lejon 100 për qind pronësinë e huaj të kompanive dhe paraqet mbrojtje të veçantë për investitorët e huaj. Politika tatimore shqiptare gjithashtu nuk bën dallim mes investimeve vendase dhe të huaja. Shqipëria ka zbatuar një regjim liberal të investimeve të huaja me qëllim të rritjes direkte

të këtyre investimeve; në vitet e fundit, qeveria ka zbatuar reformat për përmirësimin e klimës së biznesit në vend, që të merret me riorganizimin e procedurave të biznesit nëpërmjet reformave të vetqeverisjes dhe të legjislacionit të përmirësuar në një sërë sektorësh ,për më tepër , qeveria që mori pushtetin në shtator 2013, ka deklaruar se promovimi i investimeve të huaja është një pjesë e rëndësishme e planeve të saj për zhvillimin ekonomik. Ndryshimet e fundit nga udhëheqja politike kanë ngritur pyetje në lidhje me sigurinë ligjore të liçensimit dhe të konçesionit të marrëveshjeve të nënshkruara nga qeveritë e mëparshme. Investitorët gjithashtu përmendin korrupsionin endemik, në zbatimin e dobët të ligjit, të drejtat pronësore të përcaktuara në mënyrë të pamjaftueshme, mungesa e një infrastrukture të zhvilluar, si dhe ndryshime të shpeshta në kornizat ligjore si dhe pengesa të tjera të mëdha për të investuar në Shqipëri.

Tërheqja e Shqipërisë me investimet e huaja direkte (IHD) ka qenë dhe mbetet, një faktor kryesor në rritjen reale të saj si dhe një faktor i fortë ekonomik. Në shtator 2010, Kuvendi i Shqipërisë miratoi ndryshimet në ligjin nr. 7764, datë 2 nëntor 1993 "Për investimet e huaja" (Ligji për Investimet e Huaja). Ndryshimi shkaktoi një debat të nxehtë publik dhe politik, për shkak se ata kishin futur një ndryshim të rëndësishëm në kuadër të investimeve të huaja në Shqipëri. Për fat të keq, një nga pengesat kryesore të IHD-ve në Shqipëri mbeten dhe mosmarrëveshjeve mbi pronësinë e pronës së paluajtshme në lidhje me procesin e kthimit dhe kompensimit të pronave . Ndryshimet e reja në ligje kanë për qëllim t'u ofrojnë investitorëve të huaj dhe një mbrojtje të veçantë . FDI e Shqipërisë u rrit me më shumë se 1 miliard USD (8.9% e PBB-së), për herë të parë në vitin 2010, duke e bërë atë të zërë vendin e dytë më të madh në vende të FDI marrëse në rajon pas Serbisë. Hyrjet e konsiderueshme e IHD-ve ka filluar vetëm pas vitit 2000, kur vendi më në fund mposhti pasojat e skemave piramidale të viteve 1997-1998. FDI u rrit në mënyrë drastike pas vitit 2007, e nxitur fillimisht në një pjesë të mirë nga privatizimet e mëdha dhe më vonë nga projektet në disa sektorë, duke përfshirë shërbimet financiare, telekomunikacionin, ndërtimin, prodhimin, naftën, minierat, hidrikën etj. IHD kumulative për periudhën 2007-2010 arriti 3.5 miliardë dollarë, ose 64% të investimeve të huaja direkte kumulative për periudhën 1993- 2010, rritja drastike në IHD në tre vitet e fundit ka vënë IHD e Shqipërisë në të njëjtin nivel me vendet e rajonit. IHD gjatë tre tremujorëve të parë të vitit 2012 ka rënë në më pak se 768 milionë USD se në vitin 2010 dhe në 615 milionë dollarë në vitin 2011. Investimet të huaja direkte në Shqipëri jashtë vendit janë të parëndësishme. Shqipëria ka vendosur një regjim liberal të investimeve të huaja dhe rritja e IHD-ve është një ndër përparësitë kryesore për qeverinë shqiptare. Qeveria ka marrë masa për përmirësimin e klimës së biznesit në vend dhe me riorganizimin e procedurave të biznesit nëpërmjet reformave qeverisëse dhe në ndërmarrjen e reformave të gjithanëshme strukturore në përmirësimin e legjislacionit përkatës për një sërë sektorësh dhe të një barre fiskale më të ulët për kompanitë. Pavarësisht progresit në këto reforma, sfida të mëdha mbeten nga investitorët duke cituar korrupsionin e përhapur, zbatimin e dobët të ligjit, të drejtat pronësore të përcaktuara në mënyrë të pamjaftueshme, burrokracinë e qeverisë, mungesa e infrastrukturë të zhvilluar, si dhe ndryshime të shpeshta në kornizën ligjore.

Ligji për Investimet e Huaja "është projektuar për të krijuar një klimë të favorshme investimi për investitorët e huaj në vend dhe parashikon si më poshtë:

- Investimet e huaja nuk mund të shpronësohen ose shtetëzohen direkt ose indirekt, përveç se në raste të veçanta, në interes të përdorimit publik dhe të përcaktuara me ligj.

- Investitorët e huaj marrin 'trajtim më të favorshëm' në bazë të marrëveshjeve ndërkombëtare të legjislacionit shqiptar.

Përveç kësaj, në shtator të vitit 2010, parlamenti miratoi disa ndryshime të këtij ligji, që të sigurojë mbrojtje të veçantë të investimeve të huaja në sektorët e turizmit, energjisë dhe bujqësisë. Sipas Ligjit 10316 "Për disa ndryshime në Ligjin për investimet e huaja," një mbrojtje të veçantë të shtetit i jepet për investimet që lidhen me një marrëveshje të koncesionit bazuar në Ligjin Shqiptar të Koncesionit, ose pasuria e paluajtshme, të vënë në dispozicion të investitorit të huaj nga shteti shqiptar apo një pronë e paluajtshme, mbi të cilat investitori i huaj ka të drejta në bazë të një dokumenti të vlefshëm, juridik publik apo akt të nxjerrë nga një organ kompetent shtetëror ose autoritet publik, ku investime të tilla tejkalonin ose parashikohet të tejkalojnë vlerën prej 10 milionë euro në mbrojtjen e posaçme shtetërore, investitorët e huaj janë zëvendësuar në këtë proces gjyqësor nga shteti shqiptar dhe çdo formë vendimi gjyqësor të lëshuar nga gjykata do të ekzekutohet mbi pronat shtetërore. Ligji për Mbrojtjen e Konkurrencës rregullon investimet në hyrje të huaj nëse ato janë bërë nëpërmjet blerjeve, bashkimit, sipermarrje ose investimet në terren të gjelbër. Gjithashtu, transaksionet midis palëve jashtë Shqipërisë, të huaj transaksionet janë të mbuluara nga ligji për konkurrencën, e cila në mënyrë eksplicite thotë se kjo vlen për të gjitha ndërmarrjet, qofshin vendas ose të huaj, veprimtaritë e të cilëve kanë një efekt të drejtpërdrejtë ose të tërthortë në tregun shqiptar. Këto përjashtime të kufizuara në këtë regjim liberal të investimeve, ku shumica e të cilave zbatohen për blerjen e pasurive të paluajtshme: toka bujqësore nuk mund të blihen nga të huajt, por mund të merren me qira për deri në 99 vjet; dhe pronat komerciale mund të blihen, por vetëm nëse investimi i propozuar është me vlerë tre herë mbi çmimin e tokës. Nuk ka kufizime për blerjen e pronës private të banimit. Investitorët në Shqipëri kanë të drejtën e mbrojtjes gjyqësore të të drejtave ligjore të lidhura me investimet e tyre. Investitorët e huaj kanë të drejtë të paraqesin mosmarrëveshjet pranë një gjykate shqiptare. Përveç kësaj, palët në një mosmarrëveshje mund të bien dakord për arbitrazh.

ARBITRAZHI NDËRKOMBËTAR

Shqipëria ka nënshkruar dhe ratifikuar Konventën e 1966 "Për Zgjidhjen e Mosmarrëveshjeve të Investimeve" ndërmjet shteteve dhe shtetasve të shteteve të tjera (Konventa Eashington), si dhe Konventën e vitit 1958 "Mbi Njohjen dhe Zbatimin e Arbitrazheve të Jashtme" (Konventa e Neë York)

Ajo gjithashtu ka ratifikuar në Konventën e 1927 dhe në Konventën Evropiane për Arbitrazhin (Konventa e Gjenevës). Për të pasur një zgjidhje të arbitrazhit të njohur nga qeveria, një pretendues duhet të sjellë çmimin para Gjykatës së Apelit. Legjislacioni dallon arbitrazhin e mosmarrëveshjeve ndërkombëtare nga arbitrimin e mosmarrëveshjeve të brendshme, në të cilat palët e përfshira në një kontest ndërkombëtar mund të bien dakord për të zgjidhur përmes një gjykate të arbitrazhit vendas ose të huaj. Një alternativë për të kundërshtuar zgjidhjen nëpërmjet gjykatave është arbitrazhi privat ose i ndërmjetësimit. Palët mund të angazhohen në arbitrazh, kur ata kanë rënë dakord për një dispozitë të tillë në marrëveshjen e parë, kur ka një marrëveshje të veçantë të arbitrazhit, ose një marrëveshje e përbashkët në çdo kohë kur mosmarrëveshja lind. Gjykata e Apelit shqiptare mund të refuzojë të njohë çmimin e huaj të arbitrazhit, sepse:

- Arbitrazhi i huaj nuk ka juridiksion për të zgjidhur mosmarrëveshjen;
- I pandehuri / i padituri nuk është njoftuar në mënyrë të rregullt, në qoftë se arbitrazhi i huaj ka vendosur në mungesë të saj;

- I njëjti rast midis palëve të njëjta i nënshtrohet një vendimi nga gjykatat shqiptare;
- Çmimi i arbitrazhit të huaj lëshohet në shkelje të legjislacionit të vendit të huaj;
- Çmimi nuk është në përputhje me parimet bazë të legjislacionit shqiptar;

Procedurat për njohjen e vendimit të arbitrazhit të huaj zakonisht zgjasin rreth një muaj dhe secila palë mund të apelojë vendimin e Gjykatës në Gjykatën Supreme. Ankesa duhet të dorëzohet brenda 30 ditëve nga data e vendimit, ose njoftimit të palës tjetër (nëse mungon). Megjithatë, procesi Ankimit nuk pezullon zbatimin e vendimit, përveç nëse urdhërohet nga Gjykata e Lartë me kërkesë të veçantë të paraqitur nga i pandehuri. Mundësia për të sjellë një padi në gjykatën lokale, në mënyrë për të shmangur procedurën e arbitrazhit është e largët. Në bazë të dispozitave të qarta në Kodin shqiptar të Procedurës Civile, në qoftë se një parti sjell veprime para gjykatave vendore, pavarësisht marrëveshjes së palëve të arbitrazhit, gjykata kërkon, me propozim të palës tjetër, pushimin e çështjes . Vendimi i gjykatës për pushimin e çështjes mund të apelohet në Gjykatën Supreme, e cila ka 30 ditë për të marrë në konsideratë ankesën.

Metodat e mundshme të zgjidhjes së mosmarrëveshjeve në Shqipëri janë ndërmjetësimi, arbitrazhi, dhe sistemi gjyqësor. Qeveria e Shqipërisë pranon klauzola ndërkombëtare të arbitrazhit në marrëveshjet specifike të investimeve dhe në shumë raste ka qenë palë në mosmarrëveshjet e arbitrazhit në tribunalet të arbitrazhit të huaj ose ato ndërkombëtare, siç është rënë dakord në këto marrëveshje. Shqipëria ka nënshkruar dhe ratifikuar Konventën e Neë York. Në mënyrë që të ketë një zgjidhje të njohur, rasti duhet të sillet para Gjykatës së Apelit. Një ligj i ri për arbitrazhin tregtar është ende në formë e draftit dhe ka për qëllim rregullimin e të gjitha procedurave të brendshme dhe ndërkombëtare të arbitrazhit dhe zhvendos dispozitat e Komisionit të Kombeve të Bashkuara mbi Ligjin e Tregtisë Ndërkombëtare (UNCITRAL), i cili nga ana e tij përfshin dispozita të Konventës së Neë York. Kjo do të thotë se deri më sot procedurat ndërkombëtare të arbitrazhit mund të kryhen në bazë të konventave ndërkombëtare të ratifikuara e të lartpërmendura, arbitrazhi në familje vazhdon të rregullohet nga dispozitat e procedurës të Kodit Civil. Një qendër private arbitrazhi njihet si Ndërmjetësim Tregtar dhe Shqiptarë dhe qendra e Arbitrazhit (MEDART), e cila është një qendër e shërbimit e themeluar në bazë të një projekti të financuar nga Banka Botërore . Një alternativë për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve nëpërmjet gjykatave është arbitrazhi privat, ose ai i ndërmjetësimit. Palët mund të angazhohen në arbitrazh, kur ata kanë rënë dakord për një dispozitë të tillë në marrëveshjen e mëparshme, kur ka një marrëveshje të veçantë të arbitrazhit, ose një marrëveshje të përbashkët, në çdo kohë kur mosmarrëveshja lind. Legjislacioni dallon arbitrazhin e mosmarrëveshjeve ndërkombëtare nga arbitrimi i mosmarrëveshjeve të brendshme në të cilat palët e përfshira në kontest ndërkombëtar mund të bien dakord për t'a zgjidhur përmes një gjykatë të arbitrazhit vendas ose të huaj. Zgjidhja e mosmarrëveshjeve:

1. Nëse një mosmarrëveshje e investimeve të huaja lind ndërmjet një investitori të huaj dhe një pale private shqiptare apo një ndërmarrjeje ose shoqërie shtetërore shqiptare, e cila nuk mund të zgjidhet në mënyrë miqësore, atëherë investitori i huaj mund të zgjedhë të paraqesë mosmarrëveshjen, të rënë dakord më parë mbi procedurën e zgjidhjes së mosmarrëveshjeve.
2. Nëse një mosmarrëveshje e investimeve të huaja lind ndërmjet një investitori të huaj dhe administratës shtetërore të Republikës së Shqipërisë dhe kjo mosmarrëveshje nuk mund të

zgjidhet në mënyrë miqësore, atëherë investitori i huaj mund të zgjedhë të paraqesë mosmarrëveshjen për zgjidhjen e një gjykate të autorizuar nga Republika e Shqipërisë sipas ligjeve të Shqipërisë. Në rastet kur mosmarrëveshja lind nga, ose ka lidhje me shpronësimin, kompensimin për shpronësimin, diskriminimin apo transferimet sipas nenit 7 të këtij ligji, atëherë investitori i huaj mund të paraqesë mosmarrëveshjen për zgjidhje me anë të këtij pëlqimi për dorëzimin e tyre , në Qendrën Ndërkombëtare për Zgjidhjen e Mosmarrëveshjeve të Investimeve, i themeluar nga Konventa për Zgjidhjen e kontesteve të Investimeve ndërmjet shteteve dhe shtetasve , të miratuar në Uashington. D.C., në mars 1965.

3. Çdo vendim i arbitrazhit ndërkombëtar sipas këtij neni është përfundimtar dhe detyrues për palët në mosmarrëveshje. Republika e Shqipërisë duhet të zbatojë, pa vonesë, dispozitat dhe të sigurojë zbatimin e tij brenda territorit të Shqipërisë.

KONKLUSIONE

Dispozitat në lidhje me arbitrazhin tregtar vendas dhe ndërkombëtar janë të përfshira në Kodin shqiptar të Procedurës Civile. Megjithatë, shumë kompani ankohen për ngadalësinë e gjykatave dhe të korrupsionit në proceset gjyqësore. Vonesa në ngritjen e Gjykatës Administrative është një tjetër faktor që zgjat kohën e proedurës gjyqësore.

REFERENCA

Borio G.F.(2003) *L'arbitrato commerciale internazionale*, Giuffrè.

Chester. B. (2013) Miles. K., *Evolution in investment treaty law and arbitration*

Vasili J. (2005) Procedura Civile e Republikës së Shqipërisë, Gervis.

Charnovitz S., (2005) *Law in the Service of Human Dignity: Essays in Honour of Florentino Feliciano.*

Yannaca. K.,(2010) *Small Arbitration Under International Investment Agreements.*

Vandeveldel , J, K, *The Economics of Bilateral Investment Treaties*, Harvard International

Galgano F.,Marella F. (2011) *Diritto del commercio internazionale*

Schreuer, *The ICSID Convention: A Commentary n 5*

Dolzeer, R., (2005) *The Notion of Investment in Recent Practice,*

Kuko V. (2003) *Stabilization and Association Process Albania and Institutional Framework*, Tirana

KPMG. (2014) *Investment in Albania Law Journal 2000*

Vianelli D., De Luca P., Kajca R. (2012), *Internationalization of the Albanian Economy through Foreign Investments*

Zivkovic. V. (2012), *Recognition of contracts as investments in international investment arbitration*

QENDRA E PUBLIKIMEVE ZYRTARE, (2007) *Kodi i Procedurës Civile i Republikës së Shqipërisë*, QPZ,.

Reed L., Paulsson J., Blanckaby N., (2010) *Guide to ICSID Arbitration*, Kluwer Law International

Sasse. J. P., (2011) *An Economic Analysis of Bilateral Investment Treaties*, Gabler Verlag, The Washington Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of other States 1965 (The ICSID Convention).

Thomas J. Pate. *The past, present and future of the arbitral clause in foreign investment legislation*”

UNITED NATIONS ALBANIA. (2011), *Foreign direct investment report*

U.S DEPARTMENT OF STATE. (2014) *Investment climate statement*

Palmiero. Carmine. (2012) *La disciplina degli investimenti esteri nel diritto internazionale*

WORLD BANK. (2007) *Albania, Urban Growth, Migration and Poverty Reduction.*, Report

**SECURE COMMUNICATION AD-HOC
AN OVERVIEW ON TWO TYPES OF AD-HOC WIRELESS NETWORKS,
MANETs AND VANETs**

Esmeralda Hoxha (PhD candidat)

Department of Informatics

Engineering/

SHPAL "Pavarësia", Vlorë

ALBANIA

esmeralda.hoxha@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

In communication vehicle to vehicle, portable communication ad-hoc is convenient because it offers alternative communication Paths for communication infrastructures without the need of coverage by base stations. Different routing protocols have been developed for wireless ad-hoc networks. Ad-hoc networks are spontaneously networks generated from spontane nodes in environments with or without coverage of ordinary mobile networks. Therefore in this paper, based on the method of comparing of the two types most widespread and largest ad-hoc network, Manets and VANETs the communication between vehicles will be designed as a communication between nodes of ad-hoc network, as a fast, efficient and secure communication.

Keywords: MANETs, VANETs, Ad-Hoc Wireless, Network.

HYRJE

Rrjetet Ad-hoc janë fasilitatorët më të rëndësishëm të komunikimit të brezit të ardhshëm. Rrjete të tilla mund të formohen dhe të konfigurohen në mënyrë dinamike dhe ato mund të jenë të lëvizshme, të pavarura ose ndërlidhura me rrjetet e tjera. Në rrjetin ad hoc lidhja/setup i rrugës ndërmjet njeve përfundon përmes njes së ndërmjetme të lëvizshme. Rrjeti wireless mesh dhe rrjeti wireless sensor janë shembulli i rrjetit ad hoc. Rrugëzimi dhe manaxhimi i burimeve bëhet në mënyrë të shpërndarë, teknika 'packet switching'¹ është përdorur për komunikim. Ad hoc është një rrjet efektiv i kushtueshëm dhe shumë i vështirë për të arritur sinkronizimin në kohë dhe konsumin e bandwidth².

Të kuptosh dhe paraqitësh këtë lloj të ri rrjetesh, rrjetin ad hoc wireles, është një sfidë sa e bukur po aq dhe e vështirë. Një karakteristikë kryesore është nevoja për të kuptuar çështje nga shumë fusha të ndryshme, duke filluar nga aspekte të nivelit të ulët të hardware dhe komunikimit radio, tek konceptet e nivelit të lartë, si bazat e të dhënave apo dhe të vetë aplikacioneve të shumta.

Metoda e krahasimit dhe analiza e performancës të dy tipeve të rrjetave MANETs dhe VANETs konfigurojnë avantazhin e këtij punimi. Metoda e thjeshtë për shërbimin e transmetimit në këto tipe rrjetash është derdhja ose vërshimi, avantazhet janë thjeshtësia dhe arritja e qëllimit. Vërshimi gjeneron transmetime të bollshme që ndikojnë në fuqinë e baterisë dhe gjerësinë e bandës. Nr. i mesazheve që ndryshon gjatë këtij vërshimi është më i madh se

¹ Lëvizja e paketave

² Gjerësia e brezit

nr. i nyjeve që marrin pjesë në çdo komunikim, që rritet shumë shpejt. Nyjet komunikojnë me njëra-tjetrën:

- Nyjet komunikojnë me “disa” nyje në një rrjet tjetër (p.sh Web server në Internet)
- Zakonisht kërkohen disa lidhje të rrjetit fiks.

Lëvizshmëria e nyjeve shkakton ndryshime frekvente në topologjinë e rrjetit, që ndryshon dinamikisht për shkak të lëvizjes së hosteve mobile dhe kjo sjell probleme edhe në sigurinë e rrjetit ad hoc wireless, që është edhe një pikë e fortë e diskutueshme dhe një sfidë e të ardhmes në këto tipe rrjetash.

Prandaj, si fillim, në këtë kapitull do të trajtojmë karakteristikat e dy tipeve të rrjeteve ad-hoc wireless, MANETs dhe VANETs, do të bëjmë krahasimin midis tyre, më pas do të trajtojmë sigurinë si një pikë e fortë e rrjeteve ad-hoc wireless, sfidat si dhe fushat e aplikimit për këto tipe rrjetash.

MANETs & VANETs

- MANETs

MANET³ mori sukses të veçantë, si dhe vëmendje të madhe për shkak të karakteristikave apo sjelljeve së tij të vetëmirembajtjes dhe vetëkonfigurimit. Po kështu, protokolet e rutimit MANET në thelb kanë besimin se të gjithë pjesëmarrësit duhet të jenë bashkëpunues nga natyra dhe ata varen nga nyjet fqinje për drejtimin e paketave deri në destinacion. Megjithë përparësitë e tij, një model i tillë u lejon hapësirë nyjeve keqëdashëse, të cilat mund të dëmtojnë potencialisht lidhjet e komunikimit në MANET, ose zbulojnë të dhëna konfidenciale duke nisur lloje të ndryshme sulmesh. Prandaj, siguria e lidhjeve ndërmjet pajisjeve dhe rrjeteve është vendimtare dhe një nga shqetësimet kryesore për të siguruar komunikim të sigurt ndërmjet nyjeve të ndryshme në një mjedis të MANET. Propozimi i mekanizmave të duhur të sigurisë është një nga objektivat kryesore për komunikimet MANET.

Rrjeti Mobile ad hoc ka sfida të ndryshme në lidhje me sigurinë wireless, për shkak të disa arsyeve:

1. Rrjeti wireless, përgjegjës në veçanti për sulmet për shkak të përgjimit aktiv në ndërhyrjet pasive.
2. Për shkak të mungesës që shton Pala e Tretë e Besuar, është shumë e vështirë vendosja ose zbatimi i mekanizmave të sigurisë.
3. Pajisjet, kryesisht celularë, kanë të kufizuar aftësinë llogaritëse dhe funksionalitetet e konsumit të fuqisë, të cilat janë më të prekshme ndaj Sulmeve të Mohimit të Shërbimit (Denial of Service attacks).
4. Për shkak të karakteristikave të MANET-së, si pa infrastrukturë dhe vetë-organizimi, ka më shumë shanse për nyjet e besuara që të rrezikohen/ kompromentohen dhe të nisë sulmi mbi rrjetet.
5. Është e vështirë për të dalluar ndërmjet informacionit kurs të vjetëruar dhe atij të falsifikuar, për shkak të mekanizmit të lëvizshmërisë së nyjes. Në mekanizmin e lëvizshmërisë së nyjes ai zbaton rikonfigurimin e shpeshtë të rrjetit, gjë që krijon më shumë shanse për sulme.

Ka lloje sfidash të ndryshme në rrjetin e lëvizshmëm ad hoc, të cilat janë dhënë më poshtë:

³ MANET(Mobile Ad hoc Network)- Rrjetet e lëvizshme ad hoc

- Arkitektura e rrjetit të hapur
- Mediumet e përbashkët wireless
- Kufizime të rrepta të burimeve
- Topologji rrjeti shumë dinamike

Disa karakteristika të rrjetit mobile ad-hoc janë:

Lëvizshmëria: vendosja e shpejtë në zonat pa infrastrukturë, shpesh nënkupton se përdoruesit duhet të eksplorojnë një zonë dhe ndoshta të formojnë ekipe, që të koordinojnë ndërmjet tyre, për të krijuar një grup pune të posaçëm/task force, ose një mision.

*Multi-Hopping*⁴: një rrjet multi-hop është një rrjet ku rruga nga burimi në destinacion përshkon disa nyje të tjera. Rrjetet ad hoc shpesh paraqesin hops⁵ të shumta për negociatat pengesë, ripërdorimin e spektrit dhe ruajtjen e energjisë. Operacionet 'Fushë_beteje' të fshehta gjithashtu favorizojnë një sekuencë të shkurtër hops për të reduktuar zbulimin nga armiku.

Vetë-organizimi: rrjeti ad hoc duhet që, në mënyrë të pavarur, të përcaktojë parametrat e konfigurimit, duke përfshirë: adresimin, rrugëzimin, grupimin, identifikimin e pozicionit, kontrollin e energjisë, etj. Në disa raste, nyje të veçanta (p.sh., nyjet e lëvizshme të strukturës kryesore) mund të koordinojnë lëvizjen e tyre dhe shpërndarjen në hapsirën gjeografike, për të siguruar mbulimin e 'ishujve' të shkëputur/shkyçur.

Ruajtja e energjisë: Pjesa më e madhe e nyjeve ad hoc (p.sh. laptopë, PDAs, sensorë, etj) kanë kufizime në furnizimin me energji elektrike dhe nuk kanë aftësinë për të gjeneruar energjinë e tyre (p.sh., si panelet diellore). Dizajni i një protokollit efikas për energjinë (p.sh., MAC, rrugëzimi, zbulimi i burimeve, etj) është kritik për jetëgjatësinë e misionit.

Shkallëzueshmëria: Në disa aplikacione (p.sh. struktura sensore mjedisore të mëdha, dislokimin në fushëbetejë, rrjetet urbane të automjeteve, etj) rrjeti ad-hoc mund të rritet deri në disa mijëra nyje. Për rrjetet e "infrastrukturës" wireless, shkallëzueshmëria manaxhohet thjesht me një ndërtim hierarkik. Lëvizshmëria e kufizuar e rrjeteve infrastrukturore mund të trajtohet lehtë duke përdorur IP Mobile, ose teknikat lokale handoff⁶. Në të kundërt, për shkak të lëvizshmërisë më të gjerë dhe mungesës së referencave fikse, rrjetet e pastër ad hoc nuk tolerojnë IP cellular, apo një strukturë të hierarkisë fikse. Kështu, lëvizshmëria, së bashku me shkallëzueshmërinë, është një nga sfidat më të rëndësishme në hartimin e ad hoc.

Ka kryesisht tre shërbime kryesore të sigurisë për MANETs: Autentifikimi, Konfidencialiteti, Integriteti.

- Autentifikimi nënkupton: identiteti i sakt është i njohur për autoritetin e komunikimit.
- Konfidencialiteti nënkupton: informacioni mesazh mbahet i sigurtë nga aksesit e paautorizuar.
- Integriteti do të thotë: mesazhi është i pandryshuar gjatë komunikimit ndërmjet dy partive.

⁴ Shumë hope/kapercimesh

⁵ Hope

⁶ handoff i referohet procesit të transferimit të një telefonate në vazhdim, ose sesion të dhënash nga një kanal i lidhur në rrjetin kryesor në një tjetër kanal.

Nga të tria këto shërbime të sigurisë, Autentifikimi është ndoshta çështja më e rëndësishme dhe më komplekse në MANETs, sepse është ributimi i të gjithë sistemit të sigurisë.

Aplikimet dhe Integrimet e MANET

Në vijim kategorizojmë aplikimet kryesore të MANET:

1. Rrjetet Mesh wireless: këto rrjete mund të sigurojnë njëkohësisht lidhje wireless të brendshme dhe të jashtme të broadband në mjedise urbane, periferike dhe rurale, pa patur nevojë për infrastrukturë të kushtueshme të rrjetit me tel. Shembuj të rrjeteve të tilla mund të jenë:
 - rrjetet e aksesit publik të Internetit: Këto janë rrjetet Mesh wireless që mund të ofrojnë broadband, për shembull, në një qytet;
 - sistemet inteligjente të transportit: rrjetet mesh wireless mund të veprojnë si sisteme të shpërndarjes së informacionit, për të kontrolluar shërbimet e transportit;
 - sistemet e sigurisë publike: Rrjetet mesh Wireless mund të jenë mjete për të adresuar kërkesat e agjencive të zbatimit të ligjit dhe qeverive të qytetit duke mbështetur komunikimet ushtarake apo komunikimet emergjente, si zëvendësim i sistemeve aktuale të PPDR (Public Protection Disaster Relief)
2. Rrjetet oportune: këto rrjete mund të sigurojnë lidhje të përhershme në internet në zonat rurale dhe ato në zhvillim, me çmime të ulëta. Një tjetër kërkesë i rrjetave oportune mund të jetë, për shembull, monitorimi i kafshëve të egra për të gjetur speciet e egra, të shqyrtojë sjelljen e tyre dhe për të kuptuar reagimin e tyre ndaj ndryshimeve të ekosistemit, për shkak të veprimtarive njerëzore.
 - Rrjetet ad-hoc të automjeteve: këto rrjete përdorin komunikimet ad-hoc për të ndihmuar drejtimin dhe rritjen e sigurisë së makinës. Shembuj të këtyre komunikimeve mund të jetë përhapja e të dhënave nga anët e rrugës dhe nga makina të tjera ose ofrimi i informatave të lidhur me pengesat gjatë rrugës, ngjarjet emergjente dhe informacione të trafikut për shoferët (që kërkojnë multi-hopping, kryesisht për shkak të kufizimit të linjës-shikimit).
3. Rrjetet Sensor Wireles: këto rrjete përbëhen nga sensorë wireless, që fuqizojnë baterinë me aftësitë llogaritëse dhe komunikuese. Shembuj të aplikimeve të rrjeteve sensor wireless, që synojnë të komunikojnë informacionin ndërmjet sensorëve apo tek një entitet qendror, mund të jenë:
 - Aplikacionet e gjurmimit: nyjet sensore mund të vendosen, që të ndjejnë praninë e personave dhe objekteve në zona të caktuara;
 - Shtëpitë e zgjuara: në shtëpitë e sotme sensorët wireless dhe aktivizuesit mund të komunikojnë me mjedisin dhe njerëzit, ofrimin të shërbimeve të brezit të ardhshëm si matje e zgjuar, ndriçimi i zgjuar e kështu me radhë;
 - Monitorimi mjedisor: sensorët wireless mund të përdoren për zbulimin e zjarrit pyjor, zbulimin e përmbytjeve, për të lejuar një reagim të shpejtë përpara se një aksident të bëhet i pakontrollueshëm;
 - Monitorimi i shëndetit: sensorë pa tel mund të përdoren si pjesë e një sistemi të monitorimit të shëndetit të ofruar për një pacient. Sensorë të tilla mundet, për shembull, të komunikojnë me mjekun e pacientit për të dërguar njoftime në lidhje me gjendjen shëndetësore apo alarme në rast të një gjendje shëndetësore emergjente.

VANET s

Përparimet e fundit në teknologjitë wireless kanë mundësuar komunikimet ndërmjet automjeteve (IVC(Inter- Vehicular Communications)) në rrjetet mobile ad hoc (MANETs) dhe kjo ka çuar në lindjen e një lloj të ri të MANET, njohur si VANETs.

Pra, Vehicular Ad hoc Networks (VANET) është pjesë e Mobile Ad Hoc Networks (MANETs), kjo do të thotë se çdo nyje mund të lëvizë lirisht brenda mbulimit të rrjetit dhe të qëndrojë e lidhur me të tjera nyje, çdo nyje mund të komunikojnë me nyjet e tjera në një hop të vetëm ose multi hop dhe çdo nyje mund të jetë vet mjeti, RSU (Road Side Unit). Sistemi i rrjetizimit të automjeteve konsiston në një numër të madh nyjesh, numri i automjeteve zë një shifër shumë të madhe, këto mjete do të kërkojnë një autoritet për t'a qeverisur atë, çdo automjet mund të komunikojë me automjete të tjera duke përdorur sinjale të shkurtër radio. Në fakt ,VANETs kanë teknologji ndërfaqe radio të ngjashme ose të ndryshme, duke punësuar rreze të shkurtra në sistemet e komunikimit me rreze të mesme. Gama radio e VANETs është disa qindra metra, zakonisht ndërmjet 250 dhe 300 metra (K.Prasanth, Dr.K.Duraiswamy, K.Jayasudha, and Dr.C.Chandrasekar, March 2010)

VANETs duhet që në zbatimin, mbledhjen dhe shpërndarjen e informacionit të sigurisë të reduktojë masivisht numrin e aksidenteve, duke paralajmëruar shoferët në lidhje me rrezikun, para se ata në fakt të përballen me atë. Rrjete të tilla përbëhen nga sensorët dhe OBU (On Board Units) të instaluar në makinë, si dhe RSU_të.

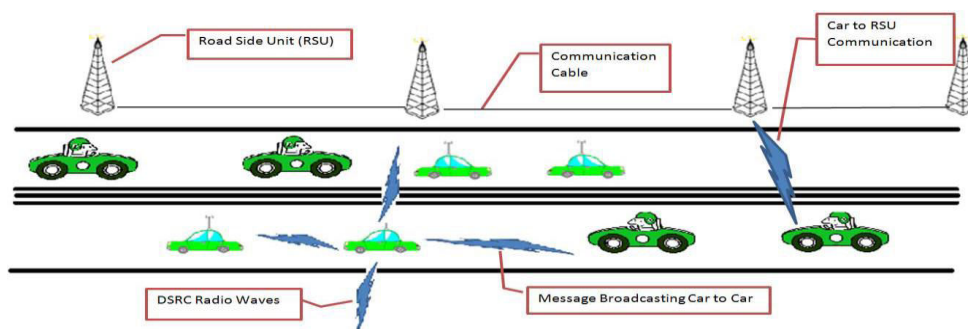

Figura1. Struktura e një rrjeti VANETs

Megjithëse aplikimet e sigurisë janë të rëndësishme për qeveritë që të ndajnë frekuenca për komunikime automjetesh, aplikacione jo të sigurisë janë po aq të rëndësishme për Sistemet Inteligjente të Transportit (ITS) për tri arsye:

1. Sistemet ITS mbështeten në pajisje thelbësore, të cilat duhet të instalohen në çdo makinë dhe janë gjerësisht të disponueshëm për përdoruesit. Megjithatë, ka pak gjasa që individët të mund të përballojnë këto pajisje të shtrenjta.
2. Aplikacionet e sigurisë në përgjithësi kërkojnë bandwidth të kufizuar për intervale të shkurtra kohore. Meqë efikasiteti i bandwidth është një faktor i rëndësishëm, aplikacione jo të sigurisë janë të rëndësishme për të rritur efikasitetin e bandwidth.
3. Disponimi i RSU ofron një infrastrukturë që mund të përdoret për të siguruar mjaft shërbime me vetëm një rritje të vogël në kosto.

Teknologjia VANET integron rrjetin ad hoc, WLAN (LAN wireless) dhe teknologjinë celulare për të arritur IVC (Inter-Vehicle Communications) inteligjente dhe RVC (Roadside-to-Vehicle Communications). Shpejtësitë e automjeteve janë gjithashtu të kufizuara në përputhje me kufijtë e shpejtësisë, nivelin e dyndjes në rrugë dhe mekanizmave të kontrollit

të trafikut. Përveç kësaj, duke pasur parasysh faktin se automjetet e ardhshme mund të jenë të pajisur me mjete me rangje transmetimi potencialisht të gjata, burime të ringarkueshëm të energjisë dhe kapacitete magazinimi ekstensive në bord, përpunimi energjisë dhe efikasiteti i magazinimit nuk janë një problem në VANETs siç janë në MANETs. Nga këto karakteristika, VANETs janë konsideruar si model rrjeti jashtëzakonisht fleksibël dhe relativisht "lehtësisht të menaxhueshëm" të MANETs. Për shkak të zhvillimeve të fundit në fushën e VANET, një numër aplikacionesh tërheqëse, të cilat janë unike për vendosjen dhe veprimin e tyre në automjete, kanë dalë. Garantimi i një mekanizmi kurs të qëndrueshëm dhe të besueshëm për VANETs është një hap i rëndësishëm në drejtim të realizimit të komunikimeve efektive të automjeve. Protokollet ekzistues kurs, të cilat janë projektuar tradicionalisht për Manet, nuk përdorin karakteristika unike të VANETs dhe nuk janë të përshtatshme për komunikimet automjeti-me-automjet për VANETs.(K.Prasanth, Dr.K.Duraiswamy, K.Jayasudha, and Dr.C. Chandrasekar, March 2010)

Karakteristikat e VANETs

Duke krahasuar VANETs me MANETs, në vazhdim do të nxjerrim disa nga karakteristikat kryesore të VANET (Fan Li and Yu Wang, June 2007)

Fuqia e pakufizuar e transmetimit: Çështjet e fuqisë së pajisjes mobile nuk janë një pengesë e konsiderueshme në rrjetet e automjeve, që vetë automjeti të mund të sigurojë energji të vazhdueshme për llogaritje dhe pajisjet e komunikimit.

Aftësi të lartë llogaritëse: Automjetet operative mund të përballojnë aftësi të rëndësishme kompjuterike, komunikimi dhe të ndjeshmërisë.

Topologjia e lartë dinamike: skenarët e rrjetit të automjetit janë shumë të ndryshme nga rrjetet klasike ad hoc. Në VANETs, automjetet mund të lëvizin shpejt. Kjo tregon se topologjia në VANETs ndryshon shumë më shpesh.

Lëvizshmëria e parashikueshme: Ndryshe celular rrjeteve klasike ad hoc, ku është e vështirë të parashikohet lëvizshmëria e nyjave, automjetet kanë tendencë të kenë lëvizje shumë të parashikueshme që janë (zakonisht) të kufizuara në rrugë. Lëvizja e nyjeve në VANETs kufizohet nga layout i rrugëve. Informacioni rrugor është shpesh në dispozicion nga sistemet e pozicionimit dhe teknologjitë e bazuar në hartë, siç është GPS. Çdo çift nyjesh mund të komunikojë drejtpërdrejt, kur ato janë brenda kufijve radio.

Në shkallë potencialisht më të madhe: Ndryshe nga rrjetet ad hoc, rrjetet e automjeve në parim mund shtrihen mbi të gjithë rrjetin rrugor dhe kështu përfshijnë shumë pjesëmarrës.

Rrjet i partitionuar: Rrjetet e automjeve shpesh partitionohen. Natyra dinamike e trafikut mund të rezultojë ose çojë në boshllëqe të mëdha ndër automjete, në skenarët pak të populluar dhe kështu në disa grupe të izoluar të nyjeve.

Lidhja e Rrjetit: Shkalla në të cilën rrjeti është lidhur është shumë e varur nga dy faktorë: shkalla e linkeve Wireless dhe pjesa e mjeteve pjesëmarrëse, ku vetëm një pjesë e automjeve në rrugë do të jetë e pajisur me ndërfaqe wireless.(Fan Li and Yu Wang, June 2007).

Siç tregon ky studim, por edhe studime të tjera, u bë shumë kohë që hulumtohet rreth rrjeteve ad hoc, por VANET do të formojnë rrjetin më të madh ad hoc të implementuar ndonjëherë, prandaj çështjet e mobilitetit, stabilitetit, besueshmërisë dhe shkallëzueshmërisë janë shqetësuese dhe sfida kryesore të këtyre tipe rrjetash. Le të trajtojmë disa prej këtyre sfidave:

Lëvizshmëria: Ideja themelore prej rrjeteve ad hoc është që çdo nyje në rrjet është e lëvizshme dhe mund të lëvizë nga një vend në tjetrin brenda zonës së mbulimit, por ende

mobiliteti është i kufizuar; në rrjetet ad hoc të automjeteve nyjet lëvizin në lëvizshmëri të lartë, automjetet bëjnë lidhje përmes rrugës së tyre me një tjetër automjet, që ndoshta nuk e kanë hasur kurrë më parë dhe kjo lidhje zgjat vetëm disa sekonda, pasi çdo automjet shkon në drejtimin e vet dhe këto dy automjete mund të mos takohen përsëri. Pra, sfida e sigurimit të mobilitetit është problem i vështirë.

Luhatshmëria/paqëndrueshmëria: Lidhja ndërmjet nyjeve mund të jetë shumë kalimtare dhe ndoshta nuk do të ndodhë përsëri, Automjetet udhëtojnë përmes zonës së mbulimit duke kyer lidhjen me automjete të tjera, këto lidhje do të humbin, pasi çdo makinë ka një lëvizshmëri të lartë dhe ndoshta do të udhëtojë në drejtim të kundërt .

Shkallëzueshmëria e rrjetit: Shkalla e këtij rrjeti në botë afërsisht i tejkalon 750 milionë nyje dhe ky numër është në rritje; një problem tjetër lind kur ne duhet të dimë se nuk ka një autoritet global të qeverisë për standardet për këtë rrjet, për shembull: standardet për DSRC⁷ në Amerikën e Veriut janë të ndryshme nga standardet DSRC në Evropë, standardet për GM Automjetet janë të ndryshme nga ai i BMW.

Aplikimet e VANET

Një numër i madh i aplikacioneve janë specifikuar nga qeveritë për aplikimet DSRC, ne do të përmendim këtu disa prej tyre.

1. Kontrolli i trafikut është një faktor i madh për përdorim efikas të rrjetit. Aktualisht dritat e trafikut organizojnë rrjedhën e trafikut në kryqëzime. Me DSRC dritat e trafikut bëhen të adaptueshme për trafikun dhe mund të sigurojnë përparësi ndaj mjeteve të urgjencës, si dhe sigurinë për këmbësorët dhe çiklistët.
2. Parandalimi i përplasjes është motivi kryesor pas ITS, prandaj një numër i aplikacioneve janë të specifikuar. Aplikacionet e parandalimit të përplasjes që mbështeten në një infrastrukturë përfshijnë: paralajmërime gjeometrike të rrugës për të ndihmuar shoferët në të pjerrët/dishezë ose në rrugë të lakuara dhe paralajmërime për automjetet me mbipeshë ose me mbi lartësi, sisteme të përplasjes dhe të ndërprerjes me linjat hekurudhore për t'i ndihmuar shoferët, këmbësorët, çiklistët, të kalojnë në mënyrë të sigurtë dhe sisteme paralajmëruese të kafshëve që informojnë drejtuesit mbi përplasje të mundshme. Këto sisteme bëhen të një rëndësie jetike natën apo në kushtet e shikimit të ulët.
3. Aplikimet komerciale të sistemit mbulojnë një gamë të gjerë të ideve të reja mbështetëse të individëve dhe turistëve të tilla si rezervimin e një vend parkimi, shkarkimin e informacionit të turizmit dhe harta për restorantet dhe stacionet e furnizimit me gaz, navigacion dhe drejtimin e rrugës, pagesa për sheshet rrugore, akses në Internet dhe lidhje me kompjutera në shtëpi. Pajisje të tjera brenda automjetit mund të jetë të lidhura me OBU(On Board Units) për të hyrë në çdo shërbim të ofruara nga rrjeti, ose nëpërmjet internetit.
4. Një projekt japonez i quajtur PDRGS (Dynamic Route Guidance System⁸) është një zbatim i mundshëm i navigimit dhe i shërbimit rrugor. Ky projekt është duke zhvilluar një sistem të njohur si PRONAVI, i cili aktualisht përbëhet nga një server me akses përmes internetit. Përdoruesit fusin pozicionin e fillimit të tyre, destinacionin dhe kohën për të filluar udhëtimin e tyre dhe serveri përgjigjet me dy rrugët më të mira.
5. Projekti CARLINK u nis në vitin 2006 nga CELTIC EUREKA me informacion lokal të motit në kohë reale, manaxhimin e trafikut të transportit urban dhe transmetimin e

⁷ Dedicated Short Range Communications- teknologji për të zbuluar rreziqet e mundshme në rrugën e një automjeti

⁸ Sistem udhëzues i rrugës dinamike

informacionit urban, si aplikimet kryesore. Ajo ka për qëllim integrimin e WLAN, WiMAX si dhe teknologjinë celulare, për të siguruar informacion për makinat në rrugë, si dhe për PDAs dhe telefonat celularë.

SIGURIA E RRJETAVE AD HOC WIRELESS

Rrjetet ad hoc janë një paradigmë e re e komunikimit wireless për host_et mobile (të cilët ne i quajmë nyje). Siç u theksua më lart, një rrjet ad hoc nuk ka infrastrukturë fikse, të tilla si stacionet bazë apo qendrat celulare komutuese. Dhe për shkak të topologjisë dinamike në ndryshim, mungesës së infrastrukturës, karakteristikave të decentralizuara, siguria është e vështirë të arrihet në rrjetet mobile ad-hoc. Për këtë arsye, mekanizmat e sigurisë duhet të jenë të ndërtuar në funksion të të gjitha llojeve të aplikimeve të rrjetit ad-hoc.

Qëllimet e sigurisë

Për të siguruar një rrjet, zakonisht duhet të merren në konsideratë këto objektiva: disponueshmëria, konfidencialiteti, integriteti, autentifikimi dhe jo-mohim/refuzim.

Disponueshmëria: është një kërkesë, që siguron që sistemet të punojnë me përpikëri dhe shërbimi të mos i mohohet përdoruesit të autorizuar. Sulmet që ndikojnë në disponueshmërinë quhen mohimi i sulmeve të shërbimit (DoS). Në një rrjet ad-hoc, mohimi i sulmeve të shërbimit mund të nisë në çdo shtresë.

Konfidencialiteti: është kërkesa që informacioni privat apo konfidencial nuk duhet të zbulohet nga organe të paautorizuar. Transmetimi i informacioneve delikate, të tilla si informacione ushtarake strategjike ose taktike, por edhe informacione rreth transaksioneve financiare, kërkon konfidencialitet.

Integriteti: është vetia që të dhënat të mos ndryshohen në mënyrë të paautorizuar, ndërkohë që transferohen. Për të siguruar integritet, manipulimi i paautorizuar duhet të jetë i detektueshëm. Për shkak të ndërfaqes së komunikimit wireless, një mesazh në një rrjet ad-hoc do të mund të korruptohet nga dështimet beninj/dashamirëse, si dëmtimi i përhapjes radio, ose për shkak të sulmeve dashakeqe në rrjet.

Autentikimi: i mundëson një nyjeje të sigurojë identitetin e nyjes së afërt/kolege me të cilën është duke komunikuar. Kur transmetohen të dhëna konfidenciale, është e rëndësishme që nyja që merr informacionin është ajo që është menduar për të. Një nyjë mundet, për shembull të shtiret/duket si një nyje tjetër dhe të fitojë akses të paautorizuar në burimet dhe informacionet delikate.

Jo-mohimi: siguron se autori i një mesazhi nuk mund të mohojë, që ka dërguar mesazhin. Ky qëllim është i një rëndësie të veçantë në të gjitha kërkesat e-commerce ose sa herë që pagesa dhe faturimi është i përfshirë. Jo-mohimi është gjithashtu i dobishëm për zbulimin e nyjeve të kompromentuar. Kur një nyje A merr një mesazh të gabuar nga një nyje B, jo-mohimi i lejon A të akuzojnë B për përdorimin e këtij mesazhi dhe me këtë të bindë edhe nyjet e tjera që B është e kompromentuar.

Çështjet E Sigurisë Në VANETs

Siguria e rrjeteve ad hoc të automjeteve (VANET) ka drejtuar më së shumti vëmendjen e përpjekjeve të kërkimit sot, ndërsa zgjidhjet gjithëpërfshirëse për të mbrojtur rrjetin nga kundërshtarët dhe sulmet ende duhen përmirësuar, duke u përpjekur për të arritur një nivel të kënaqshëm, për shoferin dhe prodhuesin për të arritur sigurinë e jetës dhe vetkënaqësi. Nevoja për rrjete të fuqishme VANET është fort e varur tek karakteristikat e sigurisë dhe privatësisë së tyre, të cilat do të diskutohen në vazhdim. Më poshtë po japim tipet e sulmeve në VANETs:

1. *Mohimi i sulmit të shërbimit(DoS)*: ndodh kur sulmuesi merr kontrollin e burimeve të një automjeti apo bllokimit të kanalit të komunikimit të përdorur nga rrjeti i automjetit, kështu që parandalon informacione kritike kur ato vijnë. Ai gjithashtu rrit rrezikun për shoferin, në qoftë se ka varësi në informacionin e aplikimit.
2. *Sulmi i Shtypjes së Mesazhit* : një sulmues në mënyrë selektive rrëzon paketat nga rrjeti, këto paketa mund të mbajnë informacion të rëndësishëm për marrësin, sulmuesi i shtyp (duke i fshehur në një farë mënyre) këto pako dhe mund t'i përdori ato përsëri në një kohë tjetër. Qëllimi i një sulmi të tillë do të jetë parandalimi i autoritetit të regjistrimit dhe sigurimit nga të mësuarit në lidhje me përplasjet që përfshijnë automjetin e tij si dhe / ose për të shmangur dërgimin e raporteve të përplasjes në pikat e hyrjes në anë të rrugës.
3. *Sulmi ndaj Sajimit*: një sulmues mund të bëjë këtë sulm duke transmetuar të dhëna të rreme në rrjet, informacioni mund të jetë i rremë ose transmetuesi mund të pretendojë se është dikush tjetër. Ky sulm përfshin sajime të mesazheve, paralajmërimeve, çertifikatave, identiteteve.
4. *Sulmi i Ndryshimit*: ky sulm ndodh kur sulmuesi ndryshon një të dhënë ekzistuese. Ky sulm përfshin vonesën e transmetimit të informacionit, rishfaqjen e transmetimit të hershëm, ose duke ndryshuar hyrjen aktuale të të dhënave të transmetuara. Për shembull, një sulmues mund të ndryshojë një mesazh duke u thënë automjete të tjera se rruga e tanishme është e qartë (e pa ngarkuar), ndërsa në të vërtetë rruga është e dyndur.
5. *Sulm i Përsëritur*: ky sulm ndodh kur një sulmues përsërit transmetimin e informacionit të mëparshëm për të përfituar nga situata e mesazhit në kohën e dërgimit. Siguritë bazë të 802.11 nuk kanë asnjë loj mbrojtje/efekti kundrejt përsëritjes. Ai nuk përmban numrat rendor apo vulat kohore (timestamps). Për faktin që çelësat mund të ripërdoren, është e mundur që të përsëriten mesazhe të ruajtura me të njëjtin çelës, pa zbulimin e futjes së mesazhit fals në sistem. Paketat individuale duhet të jenë të vërtetuara, jo vetëm të koduara. Paketat duhet të kenë vulat kohore (timestamps). Qëllimi i një sulmi të tillë do të jetë për të ngatërruar autoritetet dhe mundësisht për të parandaluar identifikimin e automjeteve në goditje-dhe-ndodhje të incidenteve.
6. *Sulmi Sibil (Sybil)*: ky sulm ndodh kur një sulmues krijon një numër të madh pseudonimesh dhe pretendimesh dhe vepron si të bëhej fjalë për më shumë se njëqind automjete, për t'i treguar automjeteve të tjera se nuk ka bllokim përpara dhe t'i detyrojë ato që të marrin një rrugë alternative. Një sulm Sibil varet në faktin se sa me lehtësi identitetet mund të gjenerohen, tek shkalla në të cilën sistemi pranon inpute nga subjektet, që nuk kanë një zinxhir të besimit që i lidh ato me një entitet të besuar dhe nëse sistemi i trajton të gjitha subjektet në mënyrë identike.

Çështjet E Sigurisë Në MANETs

Në vijim do të diskutojmë kërkesat kryesore të sigurisë së konfidencialitetit, integritetit dhe disponueshmërisë në kontekstin e MANETs.

Konfidencialiteti: garanton që përmbajtja e mesazhit të mos u shpallet kurrë subjekteve të MANET, që nuk janë të autorizuar për t'a interpretuar atë. Për shkak se linket wireless të MANETs janë lehtësisht të ndjeshëm ndaj përgjimit, konfidencialiteti është shumë i rëndësishëm për mbrojtjen e transmetimit të informacionit privat. Sidomos, ndonjë rrjedhje e të dhënave apo infomacion i trafikut të kontrollit (të tilla si rutimi) mund të jenë shumë të rrezikuara/dëmshme në rrethana të caktuara, të tilla si raste emergjencash, ku jeta e njeriut

është në rrezik. Në MANETs, konfidencialiteti bëhet më sfidues, sepse nyjet e ndërmjetme mund të kenë nevojë për të përcjellë një mesazh nga një burim në një destinacion. Në këtë rast, çdo nyje keqdashëse e MANET ka të ngjarë të provojë të zbulojë përmbajtjen konfidenciale të mesazhit si një hap i parë drejt llojeve të ndryshme të sulmeve fizike ndaj rrjetit.

Integriteti: siguron që informacioni i transmetuar (të dhënat ose kontrolli) nuk është ndryshuar nga ndonjë entitet i paautorizuar. Ndonjëherë, ky ndryshim mund të ketë gabime për shkak të natyrës wireles të lidhjeve nga veprime me qëllim të keq kundrejt linkeve të MANET. Që të identifikohen dhe rimëkëmben nga gabime të tilla, protokolle të tilla si TCP dhe IP punësojnë checksums⁹.

Kërcënimet kryesore të sigurisë që ekzistojnë në rrjetet ad hoc wireless

Mohimi i Shërbimit: për shkak të këtij sulmi burimi i rrjetit është i padisponueshëm për nyjet e tjera duke konsumuar Bandwidth ose mbingarkuar sistemin.

Konsumi i Burimeve: konsumi i burimeve bëhet nga shterimi i energjisë së baterisë të nyjave, duke përdorur trafikun e rënduar dhe mbiderdhjen e buffer. Në rast të sulmit të mbiderdhjes së buffer, duke mbushur tabelën e rutimit hyrje/futje të padëshiruara, ose të dhënat e paketave.

Imitimi i Host-it: një nyje e rreme vepron si një nyje e vërtetë dhe përgjigjet si një nyje e vërtetë apo origjinale dhe krijon hyrje të gabuara në tabelën e rutimit.

Zbulim/demaskim i Informacionit: një nyje e kompromentuar mund të veprojë si një informatore, me informacionin konfidencial të zbuluar për nyje të paautorizuar.

Interferenca: një sulm i zakonshëm në aplikimin e mbrojtjes është ngjeshja e komunikimit wireless, duke krijuar zhurmë të gjerë të spektrit.

Siç u argumentua, në siguri është një zinxhir dhe ai është vetëm aq i sigurt sa dhe link_u më i dobët. Humbja, qoftë e një pike të vetme, ndjeshëm çon në degradimin e forcës së sistemit të përgjithshëm të sigurisë. Është gjithashtu e vërtetë se siguria nuk vjen falas. Për shkak të shumë karakteristikave të sigurisë në rrjet, si rezultat do të rritë llogaritjen, si dhe komunikimin dhe menaxhimin e lart gjithashtu. (Muhammad Ali Arshad & Yasir Sarwar, mars 2011)

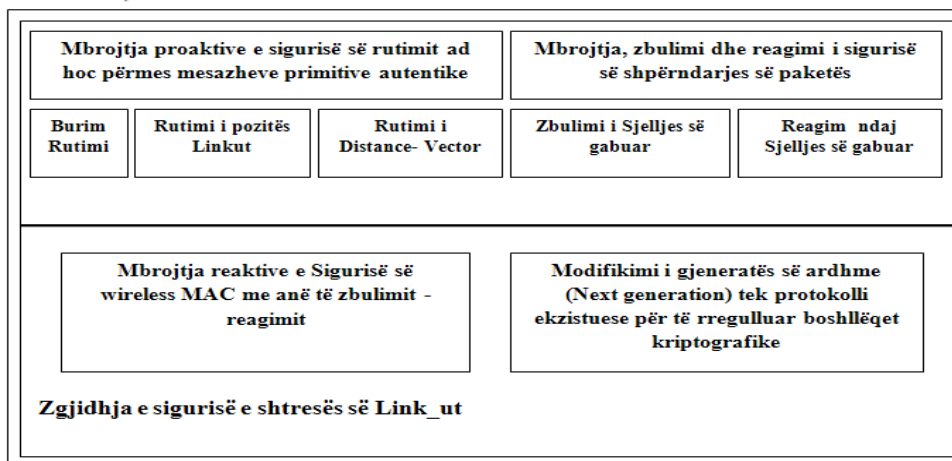

Diagrama 1. Komponentët në zgjidhje të Sigurisë

⁹ Një checksum ose shuma hash është një nga të dhënat me madhësi të vogël nga një bllok i të dhënave dixhitale me qëllim zbulimin e gabimeve të cilat mund të jenë futur gjatë transmetimit të tij ose magazinimit. Ajo është aplikuar zakonisht në një skedar instalimi pasi është marrë nga download_imi serverit.

Sfidat

Veçoritë kryesore të rrjeteve ad hoc paraqesin disa sfida dhe mundësi në arritjen e këtyre qëllimeve të sigurisë:

- Së pari, përdorimi i lidhjeve wireless bën që një rrjet ad hoc të jetë i ndjeshëm ndaj sulmeve të linkut duke filluar nga përgjimet pasive në imitimet aktive, përsëritjen e mesazhit dhe shtrembërimin e mesazhit. Përgjimi mund ti japë një akses kundërshtarit ndaj informacionit sekret, duke shkelur konfidencialitetin.
- Së dyti, nyjet, roaming në një mjedis armiqësor (për shembull, një fushëbetejë) me mbrojtje fizike relativisht të dobët të kenë probabilitet jo-të papërfillshëm në lidhje me të qënit i komprometuar. Prandaj, ne jo vetëm duhet të konsiderojmë sulmet me qëllime keqdashëse nga jashtë rrjetit, por gjithashtu të marrim parasysh edhe sulmet e lançuara brenda rrjetit nga nyjet e kompromentuara. Prandaj, për të arritur mbijetesë të lartë, rrjetet ad hoc duhet të kenë një arkitekturë të shpërndarë pa entitetet qendrore.
- Së treti, një rrjet ad hoc është dinamik për shkak të ndryshimeve të shpeshta në të dyja topologjinë dhe anëtarësimin e vet (dmth, nyjet shpesh bashkohen dhe lënë rrjetin). Marrëdhënia e mirëbesimit ndër nyjet gjithashtu ndryshonë, për shembull, kur nyje të caktuara janë zbuluar si të kompromentuara. Ndryshe nga rrjetet e tjera, nyjet në një rrjet ad hoc mund të bëhen lidhen dinamikisht me fushat administrative. Çdo zgjidhje e sigurisë me një konfigurim statik nuk do të mjaftojë. Është e dëshirueshme për mekanizmat tanë të sigurisë që të përshtaten shumë shpejtë me këto ndryshime. Së fundi, një rrjet ad hoc mund të përbëhet nga qindra madje edhe mijëra nyjet. Mekanizmat e sigurisë duhet të jenë të shkallëzuar për të trajtuar një rrjet të tillë të madh.

KONKLUZIONE

Si një pjesë e përfundimit në bazë të vërejtjeve, rrjeti ad hoc wireless është zonë shumë e gjerë, në të cilën studiuesit mund të zbulojnë dhe të hetojnë gjërat e reja në çdo fushë. Në këtë studim gjejmë studime krahasuese të rrjetit celular dhe rrjetit ad hoc, zonat e aplikimit të rrjetit ad hoc wireless, cilësia e shërbimit të rrjetit ad hoc wireless, vetë-organizimin, sigurinë dhe sfidat e këtij tipi rrjetesh.

Ky dokument dha një analizë të gjerë për sfidat aktuale, zgjidhjet dhe kritikën për këto zgjidhje, gjithashtu u propozua një zgjidhje e re që do të ndihmojë për të mbajtur një rrjet të sigurt VANET. Në punën e ardhshme ne duam të zgjerojmë idenë tonë për certifikatat e mesazheve të sigurisë, si duhen krijuar, fshirë dhe verifikuar dhe duke i verifikuar dhe testuar ato me anë të simulimit. Rrjetet e automjeteve, jo vetëm që do të ofrojnë siguri dhe aplikacione për të shpëtuar jetën, por ata do të bëhen një mjet i fuqishëm komunikimi për përdoruesit e tyre.

Qëllimi tjetër i këtij punimi ishte diskutimi i aspekteve të ndryshme të sigurisë në MANET; së pari u diskutua mbi teknikat shumë-shtresore të zbulimit të ndërfutjes në rrjet in multi hop te MANET; së dyti u diskutuan problemet e sigurisë që lidhen midis rrjetit multi hop dhe nyjeve celulare në rrjet mobile ad hoc.

Si përfundim, vlerësimi aktual për artin e zgjidhjeve të sigurisë wireless është thuajse ad hoc. Ka disa të meta të cilat duhet të përmirësohen dhe disa prej tyre janë dhënë më poshtë:

- *Mungesa e mjeteve efektive analitike, veçanërisht në rast të vendosjes së rrjetit wireless në shkallë të madhe.*
- *Gjeni dhe bllokoni një përdorues të autentifikuar, i cili fillon të humbasë sjelljet brenda rrjetit.*

- *Kompromiset shumëdimensionale midis forcës së sigurisë, komunikimi i sipërm(overhead)*
- *Llogaritja e kompleksitetit*
- *Konsumi i energjisë*
- *Shkallëzueshmëria ende mbetet kryesisht e paeksploruar.*

Duhet të zhvillohet një metodologji efektive vlerësimi dhe udhërrëfyese, që ndoshta do të përdoret dhe do të ketë nevojë për përpjekje ndërdisiplinore nga komunitete të ndryshme kërkimore, të cilat janë duke punuar në sistemet celularë, cryptography dhe rrjetet wireless. Në rastin e sigurisë kalimtare multicast, ky është ende një problem i hapur.

REFERENCAT

Andrew Tanenbaum, Computer networks, 5th edition, March,2009, Pearson education.

Anu Chaudhary, K.K Gautam, Nirbhay Ahlawat “Effect of Cross Layer optimization of Traffic Management in Ad HOC Mobile Network”, (IJCSIS) International Journal of Computer Science and Information Security, Vol. 12, No. 4, April 2014

K.Prasanth, Dr.K.Duraiswamy, K.Jayasudha, and Dr.C.Chandrasekar, “Improved Packet Forwarding Approach In Vehicular Ad Hoc Networks Using RDGR Algorithm”, International Journal of Next Generation Network (IJNGN), Vol.2, No.1, March 2010

Fan Li and Yu Wang, “Vehicular Ad Hoc Networks: A Survey” , IEEE Vehicular Technology Magazine, June 2007

Muhammad Arshad Ali & Yasir Sarwar “Security Issues regarding MANET (Mobile Ad Hoc Networks): Challenges and Solutions”, Computer Science Thesis no: MCS-2011-11 March 2011.

WEB APPLICATION FOR MANAGING HUMAN RESOURCES ON A CONTACT CENTER

Msc. Anduel Mehmeti
SHPAL "Pavarësia", Vlorë
ALBANIA
anduel.mehmeti@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

The automation process of work compliance it is a necessary evolution. Often in our daily life we need to address the human resources office in the institution who we work. Our requirements that redirects to the HR office need a data-processing, so in way that these data can be processed they need a mechanical working process which includes the collection of data and data analyzing. This paper aims to create a web application for managing the human resources office in real time which will be able to dynamically manage data through a database system. To achieve this aim, the author will consider the functional business requirements. Depending on the required data took under consideration by the HR office directly depends in the timing of completion for our applications in the office. With the increasing number of applications with complex data significantly hampered the progress work of this office. At this point the usability of a system for HR management becomes almost vital. This system must meet all requirements, be flexible and real-time response make this service more reliable and efficient. The most suitable system for this project management is web technology.

Keywords: HR office, web application, software.

HYRJE

Situata aktuale e mbarëvajtjes të procesit së punës në një biznes call center është ende në një proces mekanik. Në të tillë mënyrë, të gjitha proceset e punës operojnë në nivel njerëzor dhe rrjedhimisht gabueshmëria ngelet e lartë. Praktikisht, rregjistrimi i punëtorëve dhe procese të tjera që lidhen me ta, ruhen në file excel-i dhe çdo proces pune është manual. Me zgjerimin e vazhdueshëm të përmasave të file-ve excel, menaxhimi i këtyre të dhënave bëhet disi kaotik duke sjellë kështu, për rrjedhojë, problematika të mëvonshme, të cilat pengojnë ecurinë e punës duke rritur pakënaqësinë e punonjësve.

Në mënyrë praktike, procesi i punës HR¹ në biznesin call center konsiston në procesin e marketingut për të tërhequr punëtorë të rinj, në kryerjen e intervistave të tyre, në informimin e kandidatëve rreth ambjentit dhe procesit të punës. Më pas, HR bën të mundur tejçimin e informacioneve të aplikantëve tek personi përgjegjës për formimin e tyre. Pas një periudhe formimi, formatori vlerëson se cili punonjës pranohet të punësohet dhe cili jo.

Këto vlerësime i tejçohen HR, e cila kryen rregjistrimet përkatëse të të dhënave sensitive. Pas procesit të rregjistrimit të punonjësve, kjo zyrë manaxhon kërkesat e punonjësve për orët e punës, kontratat si dhe për mungesat.

¹ HR (Human Resources) është Zyra e Burimeve Njerëzore

Automatizimi i Proceseve të Punës

Procesi i automatizimit të punës s'është gjë tjetër veçse mbarëvajtja e ecurisë së procesit të punës, tani jo më mekanikisht nga punonjësit e zyrës HR, por duke kryer koordinimin automatik në procesin e punës së HR, duke eliminuar kështu faktorin njeri. Eliminimi i këtij faktori, në mënyrë të drejtpërdrejt ndikon në uljen e gabueshmërisë, në rritjen e cilësisë së shërbimit dhe gjithashtu, një reduktim të personelit të zyrës. Reduktimi i numrit të punonjësve zvogëlon shpenzimet e kompanisë për punonjës. Tani punët mund të ndahen në mënyrë të koordinuar brenda sektorëve dhe detyrat e çdo punonjësi orientohen nëpërmjet sistemit. Punonjësi i HR do të mund të fokusohet më tepër në procesin e marketingut për rekrutimin e punonjësve dhe karrierës.

Teknologjitë e Përdorura

Për të realizuar këtë software autori përzgjodhi që t'a ndërtojë softin si një aplikacion, i cili do të ekzekutohet në një server lokal brenda subnetit (intranet-it); serveri do të ekzekutojë një sistem operativ linux Ubuntu Server 12.04 LTS². Që të mund të ekzekutojmë këtë aplikacion do të na duhet që të instalojmë në server shërbimet apache, mysql4.1-server dhe php5. Aplikacioni do të ngrihet mbi bazën e teknologjive HTML, PHP, MySQL, CSS, jQuery dhe Javascript.

Projektimi i Software

Ndërtimi i një software-i është një aktivitet interaktiv, gjatë të cilit është e rëndësishme që të ndiqen disa hapa. Tërësia e hapave të ndjekur përbën procesin software. Për të zhvilluar një software duhet të zgjidhet një strategji pune. Kjo strategji njihet si **modeli i procesit**.

Modeli i procesit zgjidhet në varësi të aplikacionit, të mjeteve, metodave të përdorura dhe pritshmërisë së dorëzimit të aplikacionit në afat. Një nga modelet më të përdodur është **modeli linear sekuencial**, në të cilin autori është bazuar për ndërtimin e aplikacionit.

Modeli linear sekuencial sugjeron një këndvështrim sistematik sekuencial mbi zhvillimin e software.

Disa prej kriterëve që duhet të merren parasysh para se të përfshihet një model janë:

- Organizimi dhe manaxhimi i projektit
- Aftësitë e njerëzve të punësuar
- Natyra e produktit

Modeli linear sekuencial përbëhet nga 4 etapa:

- Analizë
- Dizajn
- Kodim
- Testim dhe implementim

Figurë 1. Modeli linear sekuencial

Figurë e marrë nga Ian Sommerville, Software Engineering (8th Edition), 2006

² Ubuntu Server 12.04 LTS është një distribucion i sistemit operativ Ubuntu për servera

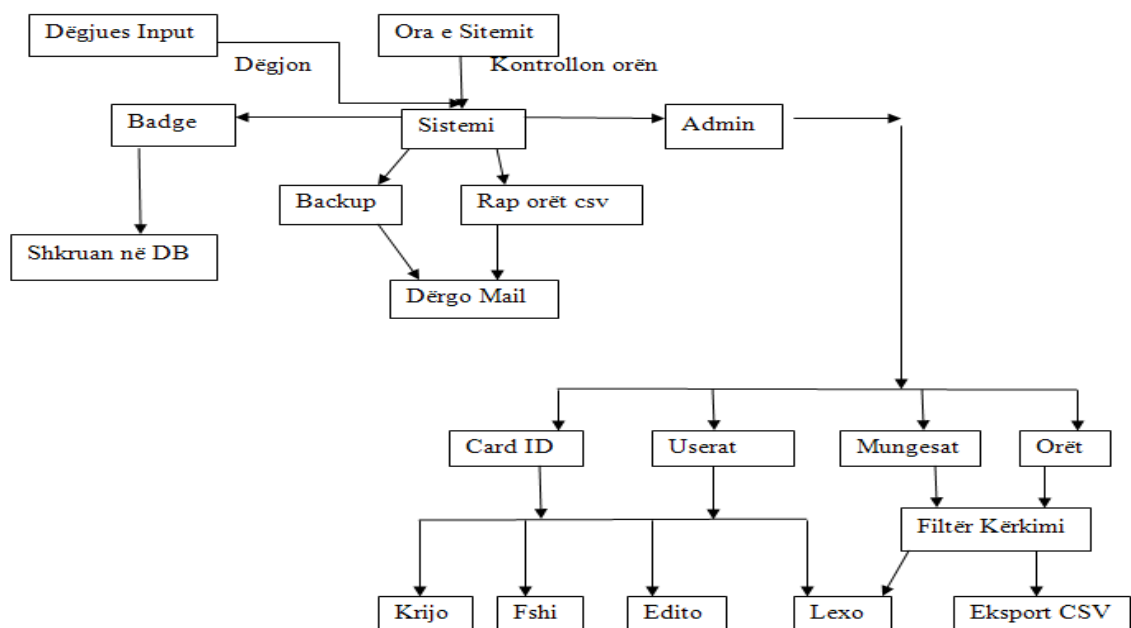
Analiza

Në fazën e analizimit bëhet nxjerrja e kërkesave, se çfarë do të ofrojë ky aplikacion dhe se çfarë është e nevojshme për ndërtimin e tij. Këto kërkesa përmbushin nevojat e biznesit në përditshmërinë e tyre. Inxhinieri i kërkesave qëndron në kontakt me kërkesat funksionale të biznesit.

Kërkesat që software-i i menaxhimit të HR duhet të sigurojë janë këto :

- të krijojë usera për të aksesuar sistemin me nivel aksesi të paracaktuar (badge , admin, planning)
- të krijojë user CARD ID për të gjithë punonjësit
- të lejojë akses për të parë , fshirë apo modifikuar në bazë të nivelit të userit
- të lexojë hyjet dhe daljet e çdo punonjësi dhe të kalkulojë orët përkatësisht në çdo interval kohor për periudha ditore
- të kryejë leximin në mënyrë aktive dhe të lejojë leximin vetëm për një interval kohe të paracaktuar
- të evidentojë dhe të shenjojë mungesat ditore
- të kryejë eksportimin e orëve në file csv mbi baza filtrash kohorë
- të nis raporte ditore duke përdorur mail server
- të monitorojë statusin e punëtorëve
- të memorizojë fushatat që përdoren
- të memorizojë intervistat , trajnimet dhe vlerësimet kohore dhe valutative përkatëse
- të monitorojë grafikisht hapësirën e memorjes në HDD
- të kryejë backup-e ditore te databazës dhe t'a nisë atë me mail

Pasi inxhinieri i kërkesave kryen studimin e mundshmërisë dhe analizimin e kërkesave, atëherë ai kryen specifikimin e kërkesave funksionale të sistemit, duke krijuar një diagramë strukturale të kërkesave të sistemit (Diagrama e Kontekstit)

Figurë 2. Diagrama e Kontekstit

Dizenjimi

Dizenjimi i softit është një komponente mjaft e rëndësishme e procesit të krijimit të një software-i . Praktikisht,pjesa GUI³ e një sistemi është komponentja direkte, që komunikon me përdoruesit për të manaxhuar proceset. Ajo është një mjet ndihmës për të ekzekutuar apo shfaqur lehtësisht proceset që ekzekutohen në background . Një sistem me një GUI funksionale të lehtë në konceptim dhe në përdorshmëri i lehtëson mjaft përdoruesit. GUI s’është gjë tjetër, veçse një urë komunikimi, që qëndron midis sistemit dhe përdoruesit, ku të gjitha proceset e sistemit përkthehen në mënyrë grafike . Në këtë mënyrë, përdorshmëria është e përvetësueshme nga të gjithë. Për këto arsye, është jashtëzakonisht e nevojshme që sistemi ynë të përkthehet grafikisht, pra të përdorë GUI . Dizenjimin e sistemit tonë të HR do t’a përshijmë në dy faza kryesore :

- Dizenjimi i databazës
- Dizenjimi i grafikës së aplikacionit

Dizenjimi i Databazës

Në këtë pjesë do të dizenojmë databazën tonë , në të cilën do të magazinohen të gjitha burimet e të dhënave, që sistemi ynë përdor . Për të kryer punën e përditshme punonjësit e HR duhet të interktojnë me këto të dhëna, për të kryer proceset e përditshme të punës së tyre, në këtë pikë dizenjimi i databazës është absolutisht i domosdoshëm. Për më tepër, na duhet të sigurojmë edhe të garantojmë optimizimin e saj , në mënyrë që mund të ridizenojohet në bazë të nevojshmërive të ndryshme, që mund të lindin në punën e tyre të përditshme . Autori, dizenjimin e databazës, e ka menduar të ndajë në 8 tabela , të cilat janë:

³ GUI (Graphical User Interface) – ndërfaqe përdoruesi

-absences	-interviewer
-badge	-logs
-evaluation	-to_interview
-identify	-users

Dizenjimi i Grafikës së Aplikacionit

Dizenjimi i grafikës së aplikacionit është një fazë shumë e rëndësishme në procesin e krijimit të aplikacioneve, pasi ajo është porta komunikuese me përdoruesin dhe funksionaliteti i saj është mjaft i rëndësishëm. Në grafikën e një aplikacioni, e rëndësishme është gjithashtu lehtësia në përdorim, mënyra e komunikimit, mjetet ndihmëse, pamja dhe ngjyra e saj. Autori ka zgjedhur që të përdorë një bootstrap template dhe e ka modifikuar atë sipas dëshirës . Ky sistem është ende në versionin e tij fillestar, kështu që mbetet ende shumë për të përmirësuar nga ana analitike dhe grafike e tij . Ky template disponon komponentet bazike dhe është i përshtatshëm për aplikacionin tonë. Si komponente grafike, përbërëse të sistemit të menaxhimit të HR, autori ka vlerësuar që do të jenë :

-login area	-campaign area	-choose interval missing area
-badge area	-add campaign area	-missing area
-admin area	-modify campaign area	-agent status area
-users area	-search campaign area	-hrm area
-add user area	-plannification area	-trainer area
-modify user area	-choose personel working hours area	-interviews area
-search user area	-choose interval working hours agent	-add interviews area
-card_id area	-choose interval working hours staff	-search interview area
-add card_id area	-hours agent area	-agenda interviews area
-modify card_id area	-hours staff area	-evaluation table area
-search card_id area		-memory status area

Kodimi

Pjesa e kodimit është një nga pjesët më lodhëse dhe më të rëndësishme të krijimit të një aplikacioni. Projekti i gjithë është ideuar të ndahet në 5 foldera të grupuara për nga rëndësia dhe utiliteti (nuk përfshijmë këtu stilizimin e css, javascriptit dhe imazhet), të cilët ndahen në:

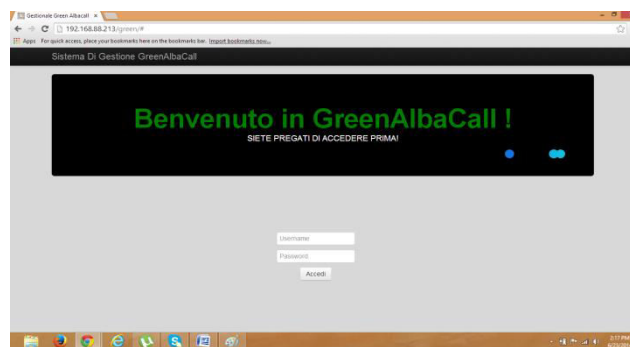
-inc	-plannification
-admin	-hrm
-badge	-main folder

Testimi dhe Implementimi

Sistemi do të implemetohet dhe do të ekzekutohet në një ubuntu server në folderin public të sistemit operativ, ku shërbejnë apache dhe php. Sistemit i është bërë port forwarding në mikrotik, kështu që ai është i aksesueshëm, si brenda strukturës, por edhe nga jashtë nëpërmjet IP publike të strukturës . Testimi do të kryhet brenda ambjentit contact center nga punonjësit e zyrës së HR në mënyrë të vazhdueshme. Në të tillë mënyrë, në bazë të praktikitetit do bëhen ose jo modifikimet dhe përmirësimet e mëvonëshme të sistemit.

REZULTATE

Më poshtë gjendet e vendosur një pamje e aplikacionit të krijuar.

Figurë 2. Pamje nga sistemi HR

KONKLUZIONE

Krijimi i këtij softwar-i është një domosdoshmëri utilitare për funksionin që ajo kryen , pasi i përmbush të gjitha kërkesat, për të cilën ajo u dizenjua dhe është bërë një hallkë mëse e nevojshme në zinxhirin e procesit të punës . Sistemi kryen me përpikmëri detyrat e caktuara duke mos gabuar asnjëherë, gjë që ndihmon jashtëzakonisht shumë në punën e përditshme dhe në ecurinë e saj . Normalisht, me evolucionin e kërkesave, pritshmëria e softit është që të evoluojë bashkë me to . Pra, mund të themi se softi jonë është i sigurë , i besueshëm dhe i përmbush më së miri të gjitha ekzigjencat për të cilën u krijua dhe përshtatet në mënyrë komplementare me shtesat funksionale të projektuara .

REFERENCA

Ian Sommerville , Software Engineering (8th Edition), 2006

PARTITIONING THE BLOCKS OF A STEINER TRIPLE SYSTEM INTO PARTIAL PARALLEL CLASSES

<p>Msc. Jezerca Hodaj SHPAL “Pavarësia” Vlorë ALBANIA jezerca.hodaj@unipavaresia.edu.al</p>	<p>Prof.As. Melissa Keranen Michigan Tech University USA msjukuri@mtu.edu</p>
--	--

ABSTRACT

In this article we study the partition of Steiner Triple System into partial parallel classes of size m , where m is conditioned by the number of points and has to divide the number of blocks of the STS. First we have to find the Steiner Triple systems for which we can do this partition and then we find a way to do the partition. The article shows the case of partial parallel classes of size two, or in other words each partial parallel class has two of blocks of the STS. We started off our work researching previous results on this topic published by other authors. Our results consist on finding these Steiner Triple Systems whose blocks we can partition into partial parallel classes, as well as developing a new technique on constructing such classes. There are certain conditions for these triple systems to exist, which we have showed in this article. We describe this new construction technique and prove the Lemma and the Theorem behind it. With this result we are now able to construct the partial parallel classes of size two anytime the conditions are met. This construction method can be adapted even for partial parallel classes of size 4.

Keywords: Steiner triple systems, partial parallel classes, blocks, coloring, size.

INTRODUCTION

A *Steiner triple system* on v points, denoted as $STS(v)$ is a pair (V, \mathcal{B}) , where V denotes a set of v elements and \mathcal{B} denotes a set of b triples from V , such that $|B \in \mathcal{B} : \{x, y\} \subset B| = 1$, for each distinct pair $\{x, y\} \subset V$. Each point of the Steiner triple system is contained in exactly $r = \frac{v-1}{2}$ blocks. Kirkman (T.P. Kirkman, 1847) showed the existence of such a system whenever the necessary conditions are met, in 1847.

Theorem 1 (T.P. Kirkman, 1847) *A Steiner triple system of order v exists if and only if*

$$v \equiv 1, 3 \pmod{6}.$$

The smallest Steiner triple system is $STS(7)$, or commonly known as the Fano Plane. Below in Figure 1.1 is given such a Steiner triple system with blocks;

$\mathcal{B} = \{\{1, 4, 3\}, \{3, 5, 7\}, \{1, 5, 2\}, \{1, 6, 7\}, \{2, 3, 6\}, \{2, 4, 7\}, \{4, 5, 6\}\}$. A *parallel class* of a Steiner triple system is a collection of disjoint blocks that partition the point set V . Because each point is in r blocks we must have r parallel classes, each consisting of $\frac{v}{3}$ blocks.

A *Kirkman triple system* on v points, denoted as $KTS(v)$ is a $STS(v)$ whose blocks can be partitioned into parallel classes.

Example 1.1.1 *A Kirkman triple system of order 9*

1 2 8	1 4 7	1 5 9	1 6 0
4 5 6	2 5 8	2 6 7	2 4 9
7 8 9	3 6 9	3 4 8	3 5 7

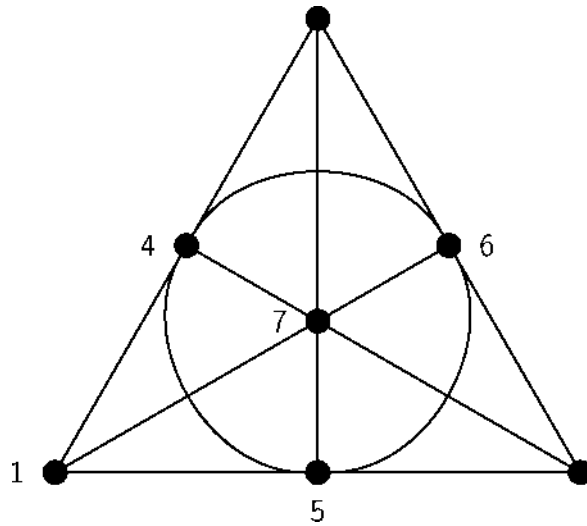

Figure 1.1: $STS(7)$, The Fano Plane

Example 1.1.1 gives the 12 blocks of a $KTS(9)$. The blocks are partitioned into four parallel classes, and each parallel class partitions the set of nine points.

LITERATURE REVIEW

Theorem 2 (D.K. Ray-Chaudhuri and R.M. Wilson, 1971, 1975; T.P. Kirkman, 1847) *A Kirkman triple system of order v exists if and only if $v \equiv 3 \pmod{6}$.*

A *partial Steiner triple system* on v points is a pair (V, \mathcal{B}) , where V denotes a set of v elements and \mathcal{B} denotes a set of b triples from V , such that $|B \cap B'| \leq 1$, when $B, B' \in \mathcal{B}$ and $B \neq B'$.

When $\mathcal{R} \subseteq \mathcal{B}$ and $|B \cap B'| = 0$, when $B, B' \in \mathcal{R}$ and $B \neq B'$, then \mathcal{R} is called a *partial parallel class* (PPC) of (V, \mathcal{B}) .

A partial parallel class containing all but one point of the points of a Steiner triple system, is called an *almost parallel class*.

A *block coloring* of a $PSTS(v)(V, \mathcal{B})$ in c colors is a mapping $\chi: \mathcal{B} \rightarrow \{1, \dots, c\}$, so that every colour class $\chi^{-1}(i), i \in \{1, \dots, c\}$ is a partial parallel class.

The *colour type* of a block colouring of (V, \mathcal{B}) in c colours is the sequence (m_1, \dots, m_c) where $m_i = |\{B \in \mathcal{B} : \chi(B) = i\}|$.

Often the sequence (m_1, \dots, m_c) is written in exponential form; colour type $w_1^{u_1}, \dots, w_s^{u_s}$ indicates that u_i of the colour classes have size w_i for $1 \leq i \leq s$.

Using partial parallel classes we can give the definition of a Hanani triple system. A *Hanani triple system*, (HATS) on $v = 6t + 1$ points is a Steiner triple system having $\frac{v-1}{2} = 3t$ pairwise disjoint almost parallel classes of size $2t = \frac{v-1}{3}$ (set of pairwise disjoint triples that span $v - 1$ elements) and the remaining triples form a partial parallel class of size $t = \frac{v-1}{6}$. We give the number of partial parallel classes and their sizes with respect to t , as a Hanani triple system is equivalent to a partial Steiner triple system that admits a colour type $(2t)^{3t}t^1$.

Theorem 3 (S.A. Vanstone, 1993) *A HATS(v) exists if and only if $v \equiv 1 \pmod{6}$*

Another type of configuration that aids in the construction of certain designs is the Group Divisible Design (GDD). A 3 -GDD is a collection of 3-elements subsets of a v -set V , called

blocks, which satisfies the following properties;

- each point v appears in r of the b blocks;
- the $v = nl$ elements of V are partitioned into l subsets, which are called groups, each of size n ;
- no pair of points from the same group occur together in any block;
- any two points not in the same group appear together in λ blocks.

We use exponential notation to describe the type of the GDD. So a $GDD(g^u)$ denotes a GDD of type g^u , which has u groups of size g . Staying in the same topic, a *Resolvable Group Divisible Design* is a GDD whose blocks can be partitioned into parallel classes.

An example of an RGDD on 15 points is given in Example 1.1.2.

Example 1.1.2 An $RGDD(5^3)$ with groups, $G_1 = \{0, 1, 2, 3, 4\}, G_2 = \{5, 6, 7, 8, 9\}, G_3 = \{10, 11, 12, 13, 14\}$.

0 5 10	0 6 12	0 7 14	0 8 11	0 9 13
1 6 11	1 7 13	1 8 10	1 9 12	1 5 14
2 7 12	2 8 14	2 9 11	2 5 13	2 6 10
3 8 13	3 9 10	3 5 12	3 6 14	3 7 11
4 9 14	4 5 11	4 6 13	4 7 10	4 8 12

A *frame parallel class* (FPC) for group G is a collection of blocks that partition the points $V \setminus G$, hence it is a partial parallel class that misses every vertex in G but contains every other vertex. Let V be a finite set, and let \mathcal{G} be a partition of V . A 3 -*frame* of type $g_1^{u_1} g_2^{u_2} \dots g_t^{u_t}$ is a 3 -GDD of type $g_1^{u_1} g_2^{u_2} \dots g_t^{u_t}$ together with a partition of its blocks into frame parallel classes. For every group $G \in \mathcal{G}$ there are exactly $\frac{|G|}{2}$ frame parallel classes.

Example 1.1.3 A 3 -frame of type 2^4 , with groups, $G_1 = \{1, 2\}, G_2 = \{3, 4\}, G_3 = \{5, 6\}, G_4 = \{7, 8\}$. The blocks of this 3 -frame are as follows:

<i>FPC1</i>	<i>FPC2</i>	<i>FPC3</i>	<i>FPC4</i>
3 6 7	1 6 8	2 3 8	1 3 5
4 5 8	2 5 7	1 4 7	2 4 6

In this report we study the following problem: Does there exist an $STS(v)$, whose triples can be partitioned into partial parallel classes of size m , where $m_i \leq \lfloor \frac{v}{3} \rfloor, m_i | b$ and b is the number of triples in an $STS(v)$? This question was initially asked by Alex Rosa. Colbourn, Horsley and Wang studied a more general version of this problem in (C.J. Colbourn, D.Horsley and C.Wang, 2010). In this paper they studied the decomposition of partial Steiner Triple Systems, (PSTS) into partial parallel classes of mixed sizes. More specifically they ask, given v, t and m_1, m_2, \dots, m_s , with $t = \sum_{i=1}^s m_i$, does there exist a partial Steiner triple system of order v , whose triples can be partitioned into partial parallel classes of sizes m_1, m_2, \dots, m_s ? Elementary necessary conditions are that there exists a partial Steiner triple system of order v having the number of triples equal to the sum of the triples in each partial parallel class. Thus $t = \sum_{i=1}^s m_i$. Also each partial parallel class can have at most $\lfloor \frac{v}{3} \rfloor$ triples in it, so $m_i \leq \lfloor \frac{v}{3} \rfloor$ for $1 \leq i \leq s$. These necessary conditions are not sufficient when $v \in \{6, 7, 9, 11, 12, 13\}$. In the paper they conjecture that these conditions are sufficient for $v \geq 14$. They also show that they are sufficient for $14 \leq v \leq 32$.

Let $\mu(v)$ denote the number of triples in a partial Steiner triple system of order v . This number cannot exceed, $\mu(v) = \left\lfloor \frac{v}{3} \left\lfloor \frac{v-1}{3} \right\rfloor \right\rfloor$ where $\varepsilon = 1$ when $v \equiv 5 \pmod{6}$ and $\varepsilon = 0$ otherwise.

Schonheim (J. Schonheim, 1996) showed that a (PSTS) with $\mu(v)$ triples exists for all $v \geq 0$. Such a system is a *maximum partial Steiner triple system*, $MPT(v)$.

The basic necessary conditions for a $PSTS(v)$ to admit a color type m_1, \dots, m_c are as follows.

1. For each $1 \leq i \leq c$, there must be a partial parallel class containing m_i triples, so then $m_i \leq \left\lfloor \frac{v}{3} \right\rfloor$.
2. There must exist a $PSTS(v)$ having $\sum_{i=1}^c m_i$ triples, so $\sum_{i=1}^c m_i \leq \mu(v)$.

The interest of the authors in [1] is to determine the possible color types of block colorings, (the possible decomposition of the blocks) of a $PSTS(v)$. They conjecture the following.

Conjecture 4 (C.J. Colbourn, D.Horsley and C.Wang, 2010) *Let $v \geq 14$. Let m_1, \dots, m_c satisfy $\sum_{i=1}^c m_i \leq \mu(v)$ and $m_i \leq \left\lfloor \frac{v}{3} \right\rfloor$ for $1 \leq i \leq c$. Then there exists a partial Steiner triple system that admits a block coloring of color type m_1, \dots, m_c .*

METHODOLOGY

The methodology used on this paper was based on literature review. We researched the work done on this topic. Based on the data and information collected from different papers we developed a new method to construct the partial parallel classes of Steiner Triple Systems for certain parameters.

RESULTS

DISMANTLING PARTIAL PARALLEL CLASSES

We develop a new technique to decompose an $STS(v)$ to partial parallel classes of size 2. The main results of this chapter use 3-frames. Stinson solved the existence problem for 3-frames in 1987.

Lemma 13 D.K. (Ray-Chaudhuri and R.M. Wilson, 1971) *There exists a 3-frame of type g^u if and only if g is even, $u \geq 4$, and $g(u-1) \equiv 0 \pmod{3}$.*

Partial Parallel Classes of Size $m = 2$

Lemma 14 *If there exists a 3-frame of type 2^u and $u \geq 7$, then there exists an $STS_2(2u+1)$, whenever $b = \frac{(2u+1)(2u)}{6} = \frac{u(2u+1)}{3}$ is even.*

Proof Let $v = 2u + 1$ and G_1, G_2, \dots, G_u , be the groups of a 3-frame of type 2^u . The blocks of the 3-frame along with the blocks formed as $G_i \cup \{\infty\}$, for $i = 1, 2, \dots, u$ forms an $STS(2u+1)$. To see this, we need to show that each pair is in exactly one block. In a 3-frame we have that each pair from distinct groups is in exactly one block, and no pairs from the same group are in the same block. From the blocks created as $G_i \cup \{\infty\}$, we have that the pairs in one group will be in exactly one block as well. All the pairs containing $\{\infty\}$ will be covered exactly once also. So

every pair of the $STS(2u + 1)$ is in exactly one block. The number of blocks in an $STS(v)$ is $\frac{v(v-1)}{6}$, so we will have $\frac{v(v-1)}{12}$ partial parallel classes.

Now we describe the partial parallel classes. Because a 3-frame of type 2^u exists, we must have $u \equiv 1 \pmod{3}$. But when $u \equiv 1 \pmod{6}$, $2 \nmid b$, hence $u \equiv 4 \pmod{6}$, and in particular u is even. We partition the groups into pairs:

$$\{G_1, G_2\}, \{G_3, G_4\}, \dots, \{G_{u-1}, G_u\}.$$

For each pair of groups G_i and G_j , consider the frame parallel classes F_i and F_j . In F_i there is at least one block B which is disjoint with G_j . In each frame parallel class there are $\frac{v-3}{3}$ blocks. There are two blocks in F_i that intersect G_j . Thus we are left with $\frac{v-9}{3}$ blocks that do not intersect G_j . Let B be one of these blocks.

Remove B from F_i and add it to F_j . The number of blocks remaining in F_i now is:

$$\frac{2u-2}{3} - 1 = \frac{2u-5}{3} = \frac{2 \cdot \frac{v-1}{2} - 5}{3} = \frac{v-6}{3} = \frac{v}{3} - 2.$$

Since $v \equiv 3 \pmod{6}$ this number is odd. Partition $G_i \cup \{\infty\}$ along with the remaining blocks of F_i into partial parallel classes of size 2. The number of blocks in F_j is:

$$\frac{2u-2}{3} = \frac{2 \cdot \frac{v-1}{2} - 2}{3} = \frac{v-3}{3}$$

which is even. Because $G_j \cap B = \emptyset$ we may take $G_j \cup \{\infty\}$ and B to be a partial parallel class of size 2. Partition the rest of F_j into 2-PPCs. This accounts for:

$\frac{\frac{v-2+1}{3}}{2} = \frac{v-3}{6}$ partial parallel classes in F_i and $(\frac{v-3}{3} + 2) \cdot \frac{1}{2} = \frac{v+3}{6}$ partial parallel classes in F_j . So in F_i and F_j together we have:

$$\frac{v-3}{6} + \frac{v+3}{6} = \frac{2v}{6} = \frac{v}{3}$$

partial parallel classes. We have $\frac{u}{2}$ pairs of groups, and each of them gives us $\frac{v}{3}$ partial parallel classes. So in total we get:

$$\frac{v}{3} \cdot \frac{u}{2} = \frac{v}{3} \cdot \frac{v-1}{4} = \frac{v(v-1)}{12} \text{ partial parallel classes, the number we were looking for.}$$

Theorem 15 *If $2|b$, then there exists an $STS(v)$ whose blocks can be partitioned into $\frac{b}{2}$ 2-PPCs.*

Proof If $v \equiv 1 \pmod{6}$, then $b = \frac{v(v-1)}{3 \cdot 2} \equiv 0 \pmod{2}$ when $\frac{v-1}{6}$ is even. Let $v = 6t + 1$, then $b \equiv 0 \pmod{2}$ whenever t is even. By Theorem 3, there exists a $HATS(6t + 1)$ for all such t , except for $t \in \{1, 2\}$. This is equivalent to an $STS(6t + 1)$ with color type $(2t)^{3t}t^1$. Because t is even, we can divide each partial parallel class into 2-PPCs. If $t = 1$, b is not

even. If $t = 2$, then an $STS(13)$ exists by Lemma 12. If $v \equiv 3 \pmod{6}$ and $v \geq 15$, then $\frac{v-1}{2} \equiv 1, 4 \pmod{6}$, and $\frac{v}{3} \equiv 1, 3, 5 \pmod{6}$. Therefore, $b = \frac{v(v-1)}{3 \cdot 2} \equiv 0 \pmod{2}$ only when $\frac{v-1}{2} \equiv 4 \pmod{6}$. So let $u = \frac{v-1}{2} \equiv 4 \pmod{6}$. Then $u - 1 \equiv 0 \pmod{3}$, and by Lemma 13, there exists a 3-frame of type 2^u . Now we apply Lemma 14 to construct the $2 - PPCs$.

If $v = 7$ and $v = 9$, then by Theorem 10 neither the $STS(7)$ nor the $STS(9)$ can be partitioned into $2 - PPCs$.

CONCLUSIONS

In this paper we studied the problem of decomposing Steiner triple systems into partial parallel classes of size 2. We developed a construction on how to solve this problem, namely the construction in Lemma 14. As in the paper (C.J. Colbourn, D.Horsley and C.Wang, 2010) that motivated our study, we wanted to cover the cases $9 \leq v \leq 32$. For orders $9 \leq v \leq 32$ we found ways to partition the triples into partial parallel classes of size 2. So every time $v \equiv 3 \pmod{6}$ and the number of blocks is even we can apply Lemma 14 to obtain partial parallel classes of size 2. And equivalently for partial parallel classes of size 4, when $v \equiv 3 \pmod{6}$ and the number of blocks is divisible by 4. The method used in Lemma 14 could possibly be generalized. This lemma takes care of cases when $m = 2$. We conjecture that this can always be done for large values of m , when some necessary conditions are met.

REFERENCES

- C.J. Colbourn, D.Horsley and C.Wang, (2010) Colouring Triples in Every Way: A Conjecture. *Quaderni di Matematica*, 28, 257-286.
- D.K. Ray-Chaudhuri and R.M. Wilson, (1971) Solution of Kirkman's school-girl problem. *Proc. Sympos. Pure Math*, 19, 187-203.
- D.K. Ray-Chaudhuri and R.M. Wilson, (1975) The existence of resolvable block designs. *A Survey of Combinatorial Theory (Ed.J.N. Srivastava)*, 361-375.
- J. Schonheim, (1996) On maximal systems of k-tuple. *Studia Sci. Math. Hungar.* 1, 363-368.
- S.A. Vanstone, D.R. Stinson, P.J. Schellenberg, A. Rosa, R. Rees, C.J. Colbourn, M.W. Carter, and J.E. Carter, (1993) Hanani Triple Systems. *Israel J. Math.*, 83, 305-319.
- T.P. Kirkman, (1847) On a problem in Combinations. *Cambridge and Dublin Math J.* 2, 191-204 (12, 15, 59).

LE CORBUSIER, THE AUTODIDACT STUDENT DHE THE VISUAL ART

Skerdilaid Hysenaj
SHPAL "Pavarësia", Vlorë
ALBANIA

e-mail: skerdilaid.hysenaj@unipavaresia.edu.al

ABSTRACT

Even for the young Charles Jeanneret-Gris Edourd, as well as for many other adult architects before the establishment and regulation of the Faculty of Architecture, formative years were associated with a certain idea, practiced with the insatiable autodidact curiosity.

After studying at the Ecole d'Art de La Chaux-de-Fonds, Jeanneret took several trips to his formation as an architect, not forgetting the classic destinations of the *Grand Tour* Goethe's memory.

The extraordinary importance of these trips in the Corbusiane thoughts around the house, around toën, and more generally about things of the world, often pleaded by the Master, in many cases far and different in time, it is not a coincidence that the sketches of the youth travels were selected to open the complete activity - a series of volumes published by Boesiger in Zurich, but designed and personally checked by Le Corbusier, to them he entrusted his work.

Through *baedeker* but especially with some small *carneys*, young Ch.EJ "meet" with art (Italian, in the specific case under consideration) and the story, which was the fundamental value of these notes taken while he was still a student and later which can be their role compared with the modern that LC was developing – we think about the Module of some buildings projected over his full maturity as an architect - this is what we will try to argue in a synthetic way, taking care to leave the deepening of any interested party to all other reasonable possibilities.

Hyrje

Rasti i vizitës së parë në Itali, për më tepër tashmë ballafaquar historikisht me inteligjencën kritike dhe metodën¹, është për të riun Jeanneret një mundësi *kanonike*. Analizuar në bazë të vetë stilistikës së tyre, skicat dhe vizatimet që shoqërojnë reflektimet e shkruara, në shumicën e rasteve të ruajtura në letrat e dërguara mësuesit të Ecole d'art, L'Eplattenier, tregojnë në të vërtetë një aderim të konsiderueshëm me kanonet e përfaqësimit të vendeve, si monumentet, të zhvilluara nga mësimi akademik i vizatimit dhe zbukurimit. Me fjalë të tjera, ajo që studenti atëherë tregonte është më tepër homogjene me kulturën në atë kohë dominuese të prezantimit, dhe nuk dallon për veçanti dhe për origjinalitet. Subjektet, në të vërtetë janë ato të zakonshmet (ndërtesat historike, detajet arkitektonike, piktura mjaft të njohura, etj.), të vizatuara me mjete teknikisht "tradicionale", si akuareli, grafiti, bojë kine me pak të bardhë për të kërkuar një përshkrim të mëtejshëm të materialeve.

¹Shih Le Corbusier udhëtimi në Toskana (1907), cit.

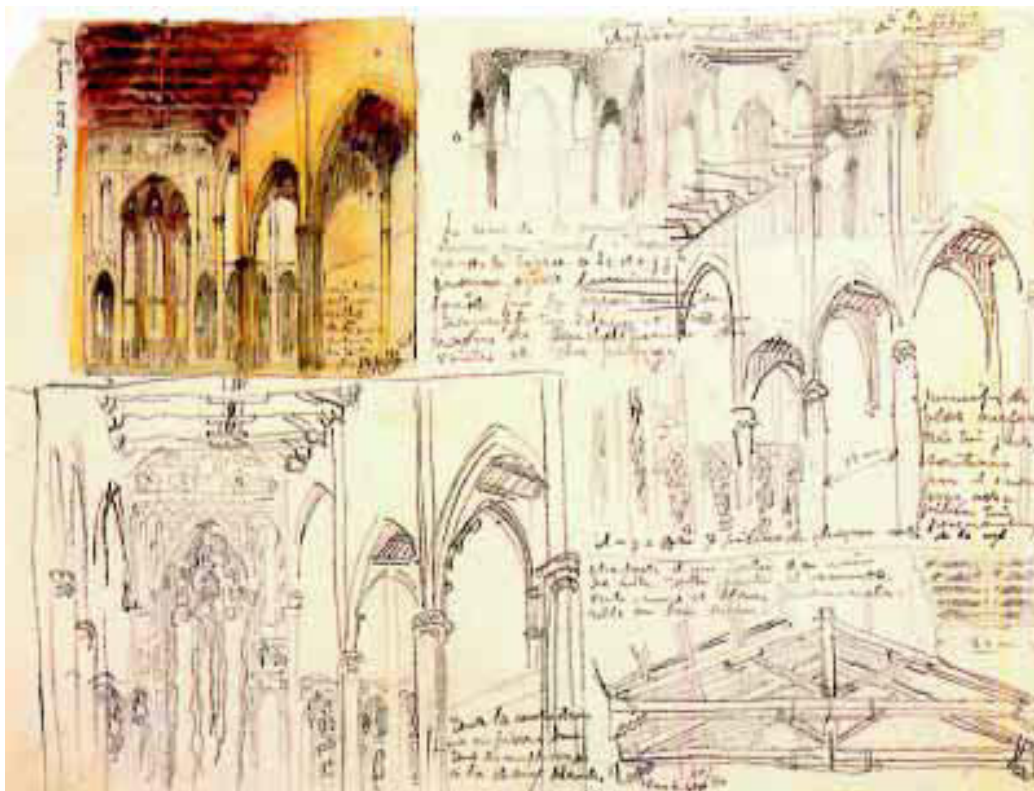

Fig. 1 Firenze: S.Croce, studimi i brendshëm i kishës. Laps dhe akuarel ne karton, vizatimi nr.28 cm.32.3x24.5, ne “Le Corbusier il viaggio in Toscana” (1907)

Në përgjithësi, mund të flasim për një rrënjosje të fortë në kulturën akademike, e shprehur me një aftësi të caktuar teknike dhe një përkushtim të konsiderueshëm. Nga ana tjetër, nuk ka asnjë dyshim që tensioni analitik që Le Corbusier zhvilloi në blloqet e shënimeve të projekteve, është në disa vizatime më “teknike” dhe midis atyre, ato përkushtuar Firences, si për shembull, vizatimet e pjesës së brendshme të kishës së S.Croce² (figura 1). Në këto vizatime, bashkë me një përshkrim të brendësisë së anijatës me akuarele dhe me hije, pothuajse një *kthim në aspektin e përgjithshëm* të hapësirës, Jeanneret shënon, në të njëjtën fletë me anë të një dekompozimi progresiv, elementet arkitektonike, që përbëjnë pjesën e brendshme në kompleksitetin e saj. Kjo është në fakt një lloj shkrimi numëror, ku *vizatimet* si mbulesa me kapriatat e mëdha prej druri, me një dallim të kujdesshëm ndërmjet trarëve parësor dhe dytësor, përzihen me masat e shprehura në metra, pa humbur efektin e hapësirës (vizatimi i vogël në të djathtë, me kapriatat në seri dhe paraqitja e hijes që krijon një sistem i tillë konstruktiv në anën e brendshme të arkitraut të mbulesës).

Një qëllim të ngjashëm, por me një theksim të dukshëm të aspekteve dekorative, Jeanneret ndjek në vizatimin e oborrit të Bargellos³ (figura 2), ku duket qartë vëmendja për partiturën kompozitive në planin e fasadës. Hija thekson ritmin e zbrazëtive të lozhës në katin e parë, pastaj

² Në *LE Corbusier udhëtimi në Toskana (1907)*, cit., vizatimi nr. 28, Firenze: S. Croce, studim i të brendshmes. Lapsi dhe akuareli në karton, cm.32.3 x 24.5 ,(Gresleri në Firenze, mbas 20 shtatorit 1907).

³ Në *Le Corbusier udhëtimi nëToskana (1907)* , cit. , vizatimi nr. 38, Firenze: studim i gjykatës së Bargellos dhe detaje të ndryshme arkitektonike. Lapsi në karton, me prekje (tempera?) cm.36x 25, (Gresleri në Firenze, fund shtatori 1907)

atë të katit të dytë, me gjysmë hapi dhe lartësi më të ulët, pastaj përsëri kati i tretë, i cili duket që përdor ritmin e zbrazëtive të katit të parë, e gjithë kjo duke përdorur një kanon partiture të saktë (e kundërta, në këtë rast) të strukturave në lartësi. Pranë këtij vizatimi ndodhen studimet tradicionale të aparatit dekorativ (kapitelet e shtyllave, vizatuar ashtu siç do të bënte një nxënës i mirë i akademisë, pastaj detaji i hekurit të rrahur, për të sinjalizuar vëmendjen, i qartësuar në shënimet e shkruara, për zejtarinë).

Fig. 2 *Firenze: studimi i oborrit te Bargellos dhe detaje të ndryshme arkitektonike. Laps në karton, vizatimi nr.38 cm.36x25, në “Le Corbusier il viaggio in Toscana” (1907)*

Nga vizita në Certosa di Ema, një ndërtesë që LC do t’i rikthehet konceptualisht gjatë gjithë jetës, do të mbeten disa figura dhe midis tyre një vizatim i diskutueshëm⁴ (figura 3) me siguri me bojë kine, karakterizuar nga një gjurmë mature dhe, pa dyshim, teknike-arkitektonike, me prerje të përmbysur në projektion të planimetrisë dhe një shënim që lexon: “*unë mund t’a zbatoj në mënyrë të përkryer në shtëpitë e punëtorëve, duke qenë struktura e banimit e pavarur. Qetësi e mahnitshme: muri i madh mund të fsheh pamjen e rrugës.*” Kjo është ndoshta, skica⁵, për besnikërinë misterioze të gjërave në retrospektivë, që ruan të paktën një pjesë të rrugës ideale në mes të mrekullisë, e cila është e pasur me theks lirik, të studentit Jeanneret dhe tek aktiviteti i matur i Le Corbusier.

⁴ Kjo skicë, që sot rezulton e humbur, është ripodhuar në Petit, J., *Le Corbusier lui meme*, Gjeneve 1975; krahaso për këtë *Le Corbusier udhëtimi në Toskana* (1907), cit. fq.26 nr 48, ku Gresleri propozon një datë në 1907

⁵ Me gjithë rezervat e rastit, në dritën e konsiderimeve te mësipërme, mendojmë se mund të avancojmë me hamendësimin (më shumë se me hipotezën), bazuar në të vërtetë vetëm në nivelin e lartë të pjekurisë analitike të shprehur në këtë vizatim, mund të bëhet fjalë për një shënim *rindërtues* të redaktuar në një moment të më vonshëm pas udhëtimit, ndoshta në bazë të shënimit funksional paralel, që Gresleri vë në dukje ashtu siç duhet, që lidhet me aplikimin e këtij modeli në projektin për shtëpitë e punëtorëve Imeuble Villas, shkruar më tej në eksperiencën e “Pavjonit” të Esprit Nouveau 1925.

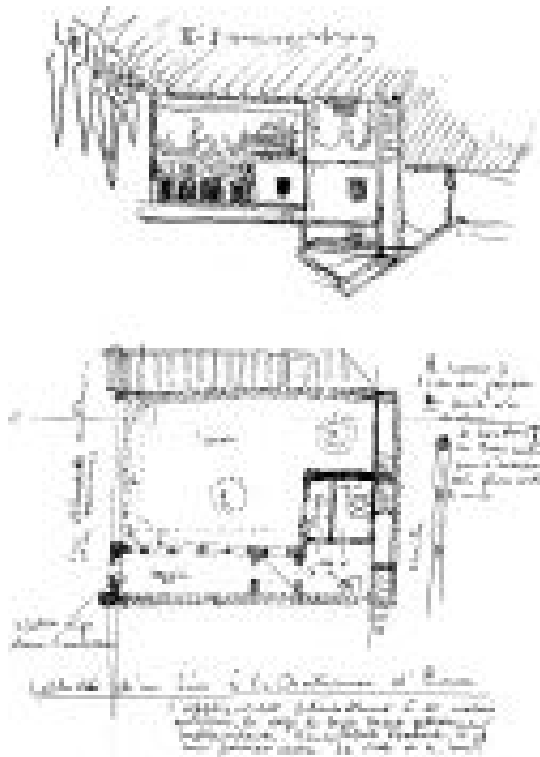

Fig. 3 Firenze: Certosa në val d'Enza.
Skicë që ka humbur, e riprodhuar në "Petit, J.,
Le Corbusier lui meme", Gjenevë 1975

Ch. E. Jeanneret vizaton, duke tejkaluar trajnimin e tij akademik (1910)

Brindizi, Napoli, Pompei, Roma dhe Tivoli, Firenze, Piza, Xhenova, Milano janë ndalesat e qëndrimit të dytë në Itali për të riun Jeanneret. Gjatë kthimit nga Lindja është ende antikja (Arkeologjia si arkitektura e ndërtesave historike), që do të shfaqë interes tek ai, i cili do të jetë profeti i Modernes, novator radikal i një disipline kaq të lashtë përdredhur në çështjet e brendshme të saj.

Gjatë kthimit Jeanneret mbledh ide, sugjerime, imazhe; kap ato që do të bëhen koncepte të rafinuara moderne duke përshkruar në mënyrë jashtëzakonisht sintetike ndërtesa dhe vënde antike. Në lidhje me udhëtimin e 1907 ndryshon linja dhe ndryshon teknika; vizatimet e studios bëhen të thatë dhe thelbësor; të bëra me pak linja, ato që duhen. Lapsi përdoret shumë, së bashku me ndonjë ngjyrë; dorëshkrimi është gjithmonë zbulim i pasionit të madh dhe shënimet i shtojnë densitetin mendimeve. Vendet e kthyer me besnikëri nga syri i aparatit fotografik bëhen ndryshe në vazhden e shënimeve të vizatimeve.

Jeanneret kthehet në Firenze midis 26 dhe 28 tetor; Manastirit të Emës i dedikon 6 vizatime koncize, 6 skica që tentojnë të paraqesin disa gjëra të rëndësishme: pamjen përtej murit- aluzion të atij raporti me peizazhin, që do të jetë brenda të gjithë projekteve Le Corbusier, edhe ato çuditërisht të shpallura si "abstrakte"- dhe horizonti artificial i gardhit⁶ (figura 4) ose edhe

⁶ Mjafton të mbahet mend se "*L'univers de nos yeux repose sur un plateau bordé d'horizon*", sic do të shkruajë vetë LC në *Poeme de l'angle droit* (1955).

hapësirën e brendshme të dyfishtë, me boshllëkun e madh të manastirit dhe atë më të vogël, por gjithashtu të rëndësishëm të kopshteve të qelive.

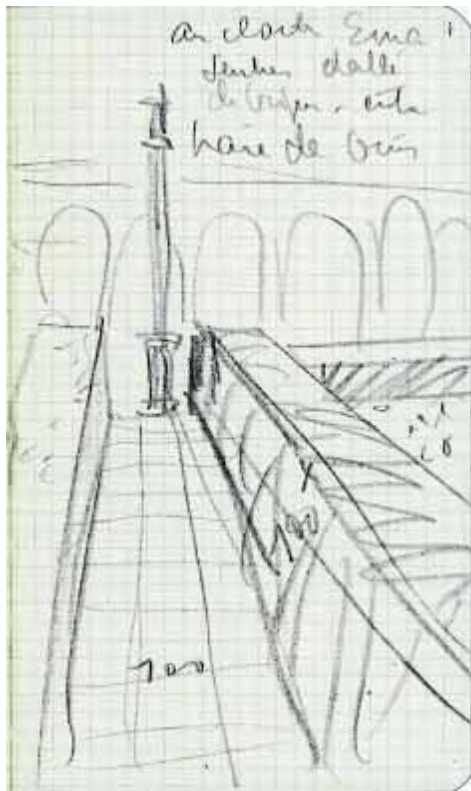

Fig. 4 Firenze: Certosa në val d'Ena.
Skicë marrë nga: Le Corbusier (Ch.-
E.Jeanneret), "Voyage d'Orient" - Carnets,
Electa-Fond Le Corbusier, Milano-Paris 1987

Çdo gjë me laps, me seksion të shpejtë dhe shenjë të fortë; vetëm dy vizatime kanë ngjyrë: për një nga ata , pjesa e brendshme e një prej kopshteve, që përmban edhe sekuencat e çative të qelive, e verdha pluskon kundrejt kontureve të gjurmëve të planeve, saqë pothuajse, përshkruajnë një plan tjetër, i bërë me vetëm një drite, të pavarur nga gjërat dhe natyra e këtyre. (figura 5)

Një tjetër skicë tregon, përveç këtyre prekjeve të tharta pezull të të verdhës , disa vija gështenje, që përforcojnë planin horizontal të ecjes; herë pas herë, me rregull dukshëm të shpërndarë, disa masa në centimetra dhe ndonjë shënim materiali ndërtues.

Këto vizatime, në përgjithësi, janë larg kulturës akademike (nga e cilat ka rrjedhur soxhornua e pare italiane). Këto vizatime, në tërësi, përfaqësojnë më të largëtën nga kultura akademike (nga e cila përkundrazi, dukej se rridhnin ato të banimit italian). Për më tepër, ato ruajnë, çuditërisht të faturuar, (Jeanneret në atë kohë ishte 23 vjeç) mënyrën që LC do të përdorë gjatë gjithë jetës, për të parë (dmth për të projektuar) arkitekturën e tij.

Nuk mund të lihet pas dore, që ky zhvillim i vizatimit, që lind këtu si mjet analitik, si hipotezë leximi në trupin e punës së të tjerëve⁷, te përmbajë një pjesë të mire të çka duhet për ushtrimin e vetëdijshëm të projektit.

⁷ I lihet për këtë, një paraleli tjetër misterioz, siç duket se provon indirekt Italo Calvino mbi nevojën për të njohur punën e autorëve të tjerë për ata që shkruajnë; kjo çon, në largësi, në një mohim të mundshëm të të ashtuquajturës

Fig. 5 Firenze: Certosa në val d'Ena. Skicë marrë nga: Le Corbusier (Ch.-E.Jeanneret), "Voyage d'Orient" - Carnets, Electa-Fond Le Corbusier, Milano-Paris 1987

Ch.E.Jeanneret përdor një mjet "tradicional" të zanatit: matjen

Nuk është ndoshta e kotë të saktësohet, duke e riparë si një aspekt thelbësor të kërkimit Korbusian (corbusian), se si mënyra e të parit e të riut Jeanneret ishte qartësisht e informuar nga e dhëna teknike. Me fjalë të tjera, me një nivel të parë leximi të lidhur edhe me shënime të karakterit "letrar"- le të mendohet për përshkrimet pasionante të vendeve të vizituara në rindërtimin kritik që vetë Jeanneret i dërgon me letër, me kadencë thuj të përditshme, prindërve apo mësuesit L'Eplattenier- ky student i ri i arkitekturës nuk lë pa ndjekur, nëpërmjet pikurës, elemente të tjerë, në veçanti të dhëna teknike dhe shpesh masa. Gjithë kjo na jep, akoma në mënyre embrionale, megjithatë në mënyrë shumë të njohshme në kontekstin e një rruge artistike të një rëndësie shumë të madhe, parimet e një mendimi kompleks, që do të detyrojë Mjeshtrin, ashtu si thotë vetë, "të interesohet për të gjitha, meqënëse arkitektura përqafon absolutisht gjithshka". Por, ajo që diferencon këtë "gjithshka" nga e kota dhe nga banalja, apo për hir të enciklopedizmit, kalon me shume gjasa pikërisht nëpërmjet të dhënës teknike të matjes⁸; "të shikosh" dhe të kuptosh punën e të tjerëve, të mësuesve antikë, ashtu si dhe të ndonjë bashkëkohori, bëhet atëherë e identifikueshme fort edhe me veprimin fizik të matjes, me metër, të hapësirave dhe të arkitekturave. Ka pra, një poezi të hapësirës, që përshkon shkrimin dhe që, përmes tij mund të kapet, por ka dhe një metrikë, që nuk mund të matet, veçse me një mjet të përshtatshëm, pikërisht metrin.

Po të shihet mirë, gjithë kjo e bën shumë më pak abstrakt procesin analitik corbusian: për të kuptuar arkitekturën që has, qysh kur ishte i ri, Jeanneret merr masat për të ulur synimet dhe si arkitekt, të masë. Gjithë kjo, siç kemi parë, është dokumentuar me përpikmëri në carnets (bllokun e shënimeve); bëhet fjalë për një kalim thelbësor, i cili, nëse nga njëra anë duket se largon veprën e Mësuesit nga lumi i fjalëve "mbi të pathënshmen, etj", që kryesisht nga ana e një

kreativitet (aktualisht dhe vulgarisht e kuptuar në tribunen e arkitekteve si *shpikje e pastër*). Lihet kështu për Calvino, I., *Perché leggere i classici*, Milano, A. Mondadori, Botimi 1991

⁸ Për coincidence, edhe gjithë arkitektet e mëdhenj të Rilindjes iu dedikuan me pasion dhe me dallueshmëri, rëndësisë dhe masës së antikes, duke mbajtur profilin e lartë të mendimit të vetë rreth botës

fraksioni të kritikës militante janë “shenjtëruar” me “hapësinorin corbusian”, nga ana tjetër kontribuon për t’ a bërë të kuptueshëm dhe të përdorshëm dhe të replikueshme gjatë rrugës, një metodë, që nuk ka humbur kurrë vlefshmërinë, sepse është bazuar në esencën e gjërave.

LC fut nje mjet te “ri” (apo modern) matje: Modulatorin.

“Modulori bëhet publik nëpërmjet librit me të njëjtin emër, më 1948;⁹ bëhet fjalë, siç reciton nëntitulli, për “Unë gamme de dimensions harmoniques à l’échelle humaine, applicable universellement à l’architecture et à la mécanique.”¹⁰

Për Modulatorin mund të flitet shumë pa thënë asgjë, sepse gjithshka që mund të bëhet për të kuptuar kapacitetin dhe përdorimin, është pikërisht t’ a përdorësh, ashtu siç bënte vetë LC.

Modulori përfaqëson përpjekjen maksimale të Mësuesit për t’iu përgjigjur një nevojshmërie proporcioni¹¹ dhe mase; ai është një mjet në dispozicion të bashkëkohorësisë për të prodhuar, me një kriter unifikimi, gjithë sa duhet për jetën e nesërme. Lindur nga një përpjekje kërkimi e drejtuar në mënyrë induktive, duke filluar nga një abstraksion gjeometrik, shikon drejt botës konkrete, asaj të prodhimit dhe të numrave të mëdhenj, asaj të rindërtimit të post-luftës , e parë nga LC si një shans i madh për të futur, nga grada thujse zero, rregulla të reja për çështjet e ardhshme. Modulori është edhe, ndoshta, dëshmia më e lartë e asaj sjellje të bujarisë intelektuale shoqëruar nga vetëdija e thellë e domosdoshmërisë së kërkimit me qellim të cilin, LC, gjatë gjithë jetës, nuk qëndroi pa i dedikuar energji dhe vëmendje.

Një përdorim “pak modern” i historisë?

Pikërisht, përkrah Modulator-it konsumohet një nga çështjet ,ndoshta më entuziazmuese dhe të thella të kërkimit corbusian; pikërisht aty, për këtë mjet, që lind nga abstraksioni gjeometrik si nga një vend i mendjes, që del në pah spesori dhe kapaciteti i punës së Mësuesit.

Në ekuilibër të pasigurt ndërmjet shkencës dhe artit, LC, shtojca e vëllimit të parë të Modulatorit merret me “Vérifications Matérielles” mjetit të tij më të ri dhe më modern dhe, pa asnjë hezitim, zhyt duart në të kaluarën. Dëshmitarë perfekt të efikasitetit të Modulatorit janë pra: Kështjella e Chaalis (abacia cisterciane e shekullit XIII°), një basoreliev nga tempulli i Seti-t të I-rë në Abydos (Egjipt), kishat e Shën Sofisë e Kahrie-s dhe Dera e Sarajeve të Sulltanit në Stamboll, kisha e Manastirit në Filoteo¹², (figura 6), tempulli i Foro-s dhe Shtëpia e Arrës së argjendte në Pompei, ashtu si dhe disa struktura arkitektonike të një shkalle më të ulët (një vaskë, banjat, një impluvium (lloj vaske romane)), edhe këto me prejardhje arkeologjike¹³.

⁹ Le Corbusier, *Le Modulor*, Paris 1948

¹⁰ *Le Corbusier-Oeuvre completé*, vol. 5 1946-52, fq. 178; përkth. It’ Një gamë dimensionesh harmonike në shkallën njerëzore, të aplikueshme universalisht në arkitekturë dhe në mekanikë”

¹¹ Për një kontribut të vonë dhe me rëndësi kualitative mbi temën e proporcionit në arkitekturë, të shihet teksti i Mauro Moriconi, “Të ndërtosh e të Masësh”, tezë doktrature Kërkimi në Problema të metodës të Projektimit Arkitektonik- cikli i VIII-te, Universiteti i Studimeve në Genova, Fakulteti i Arkitekturës, dhe në bibliografinë e përfshirë aty;

¹² Bëhet fjalë për një nga manastiret e Monte Athos (Malit Atos), të vizituara nga Jeanneret gjatë udhëtimit të *Voyage d'Orient* të vitit 1910

¹³ Ne pjesën më të madhe të këtyre rasteve LC përdor këtu disa vizatime me masat e nxjerra nga vetë ai pothuaj 40 vjet më parë, pikërisht me rastin e udhëtimit në *Voyage d'Orient* të vitit 1910

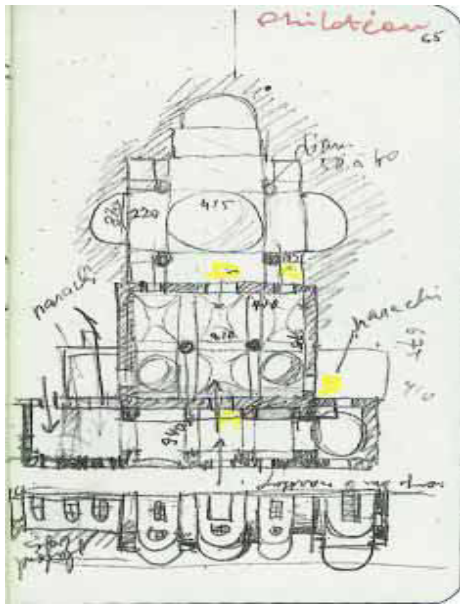

Fig. 6 Firenze: Certosa në val d'Ema.
Skicë marre nga: Le Corbusier (Ch.-E.Jeanneret), "Voyage d'Orient" - Carnets, Electa-Fond Le Corbusier, Milano-Paris 1987

Të gjitha masat, të shprehura në metra, të këtyre "dëshmime arkitektonike" përballen në marrëdhëniet e tyre proporcionale dhe krahasohen me atë që do të kishte sugjeruar më i riu Modulor, nëse do të aplikohesh në projektimin e subjekteve analoge.

Modulori, mjet i konceptuar për të ardhmen, ka kaluar tashmë provën më të vështirë, atë të historisë. Në të njëjtën kohë, me një kalim të vetëm, ka riveshur një funksion analitik, por ka qenë gjithashtu dhe një mjet projektimi. E gjithë kjo, duke filluar nga shënimet e marra 40 vjet më parë nga Charles Edouard Jeanneret, një student unik, i cili, duke udhëtuar, praktikoi me inteligjencë dhe dedikim një formë novative të autodidaktizmit. Kur ai student u bë i famshëm në botë me emrin Le Corbusier, disa e menduan mirë t'a përshkruanin si babain e Mendimit Modern, duke nënkuptuar me këtë atë rrymë të mendimit, që influencoi gjerësisht arkitekturën e viteve 900, të njëjtën rrymë mendimi, kështu i është dukur dikujt, shumë dorështrënguar (koprace) në memorie dhe me synimin për të bërë "tabula rasa" të historisë së arkitekturës.

BIBLIOGRAFIA

Tuner, Paul V., *The education of Le Corbusier*, Harvar Univ. Press, Cambridge Mass., 1971.

Giuliano Gresleri, *Le Corbusier, il viaggio in Toscana (1907)*, Venezia 1987.

Carnets 1-4, Electa Fon. Le Corbusier, *Le Voyage d'Allemagne*, Milano-Paris 1944.

Electa-Fond. Le Corbusier, *Voyage d'Orient-Carnets*, Milano-Paris 1987

De Simone, R., *Ch.E.Jeanneret-Le Corbusier: il viaggio in germania 1910-11*, Officina, Roma 1989.

Giuliano Gresleri, *Viaggio in Oriente*, Marsilio- Fondation Le Corbusier, Venezia 1984.

Le Corbusier, *Le Modulor*, Paris 1948.

VLORA WATERFRONT

Flori Durmishi

SHPAL “Pavarësia”, Vlorë

ALBANIA

e-mail: flori.durmishi@gmail.com

ABSTRACT

In this article, will be examined the relationship between cities and water in order to find the tools and strategies for the urban recovery of the waterfronts, where infrastructures like ports can cohabit with the environment without being an obstacle. The project focuses on the most important portion of the shoreline of Vlora: the one that contains the city port and the Independence Monument of Albania.

In the current state, the port is a barrier for the waterfront: it consists in a fenced area that does not carry out its functions properly. The monument on the other hand is in an uncomfortable situation, close to the boundary wall of the harbor and surrounded by spontaneous buildings. It's difficult for the inhabitants to reach the water and admire the magnificent view of the Gulf of Vlora. Therefore, the project focuses on two main topics: accessibility and relationship with water. The principal decision is the translation of the port towards the water. This action frees the waterfront from the port and creates the opportunity to model the new shoreline in a system of fluid, stratified and continuous spaces in close relationship with the water.

The extension of the main axis of the city becomes the main access to the waterfront and brings the inhabitants till to the water to finally admire the magnificent view of the gulf.

The monument is now the first iconic object that you meet when you enter the area, but also the fulcrum that organizes the spaces that continue to the right/left wing of the waterfront.

The new waterfront finally allows the city to be reflected on the water and becomes the spot from which the city of Vlora wants to build its future.

HYRJE

Projekti i gjirit të Vlorës shqyrton marrëdhënien mes qyteteve dhe ujit, duke hulumtuar mjetet dhe strategjitë për rimëkëmbjen urbane të vijave bregdetare, ku infrastrukturat si portet mund të bashkëjetojnë me mjedisin pa qenë një pengesë.

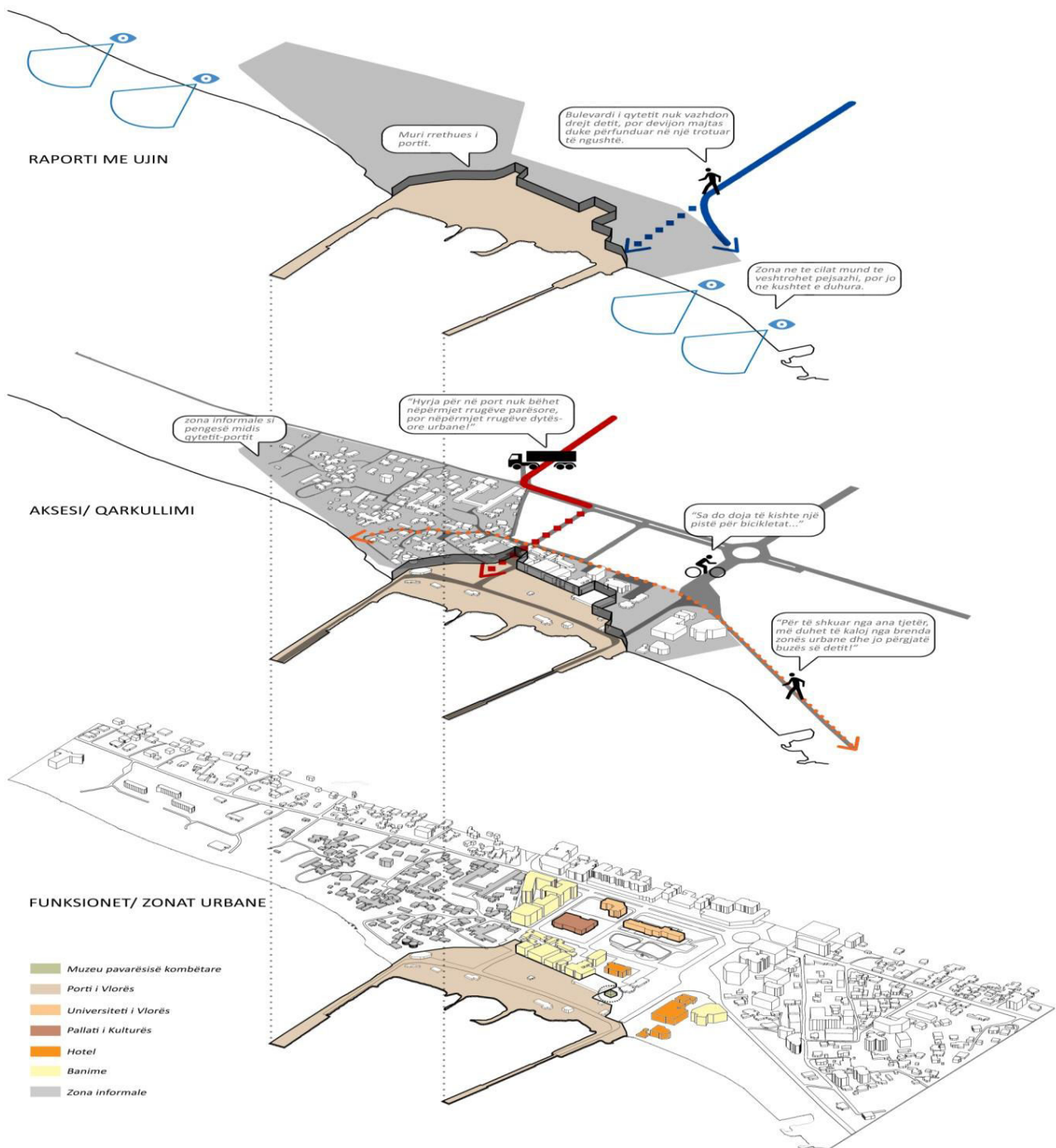
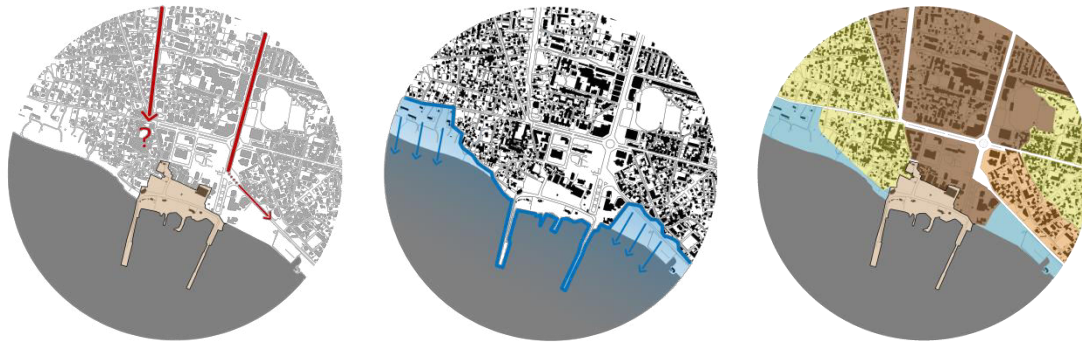
Projekti fokusohet në pjesën më të rëndësishme të bregdetit të Vlorës: ajo pjesë që përmban Portin e qytetit dhe Muzeun e Pavarësisë Kombëtare, si dhe Universitetin në përfaqësi të saj.

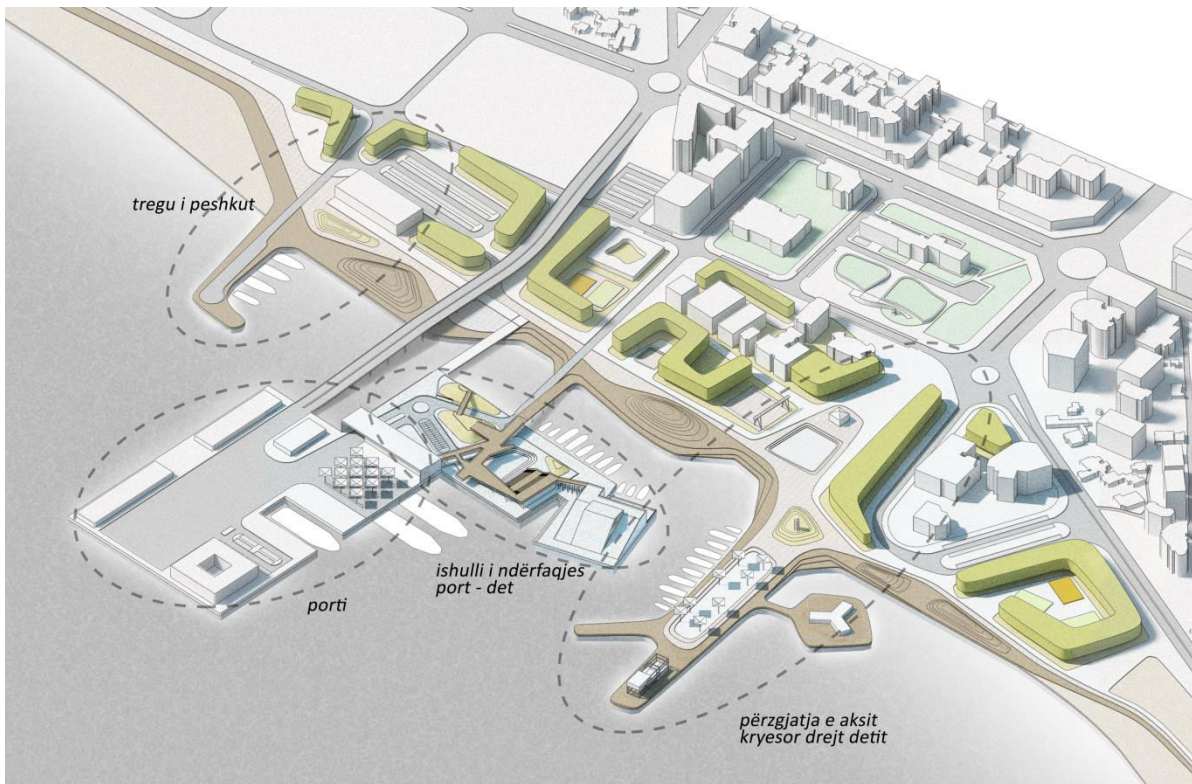

Në gjendjen aktuale, Porti është një pengesë për kete pjesë të bregdetit: ky i fundit konsiston në një zonë të rrethuar, hapësirë rezultante e zënies së hapësirave përreth dhe nuk ushtron funksionet e tij siç duhet.

Muzeu nga ana tjetër është në një situatë të pakëndshme, ngjitur me murin rrethues të Portit dhe i

rrethuar nga ndërtesa spontane. Është e vështirë për banorët për të arritur ujin përmes bulevardit kryesor, si dhe të admirojnë pamjen e mrekullueshme të gjirit të Vlorës.

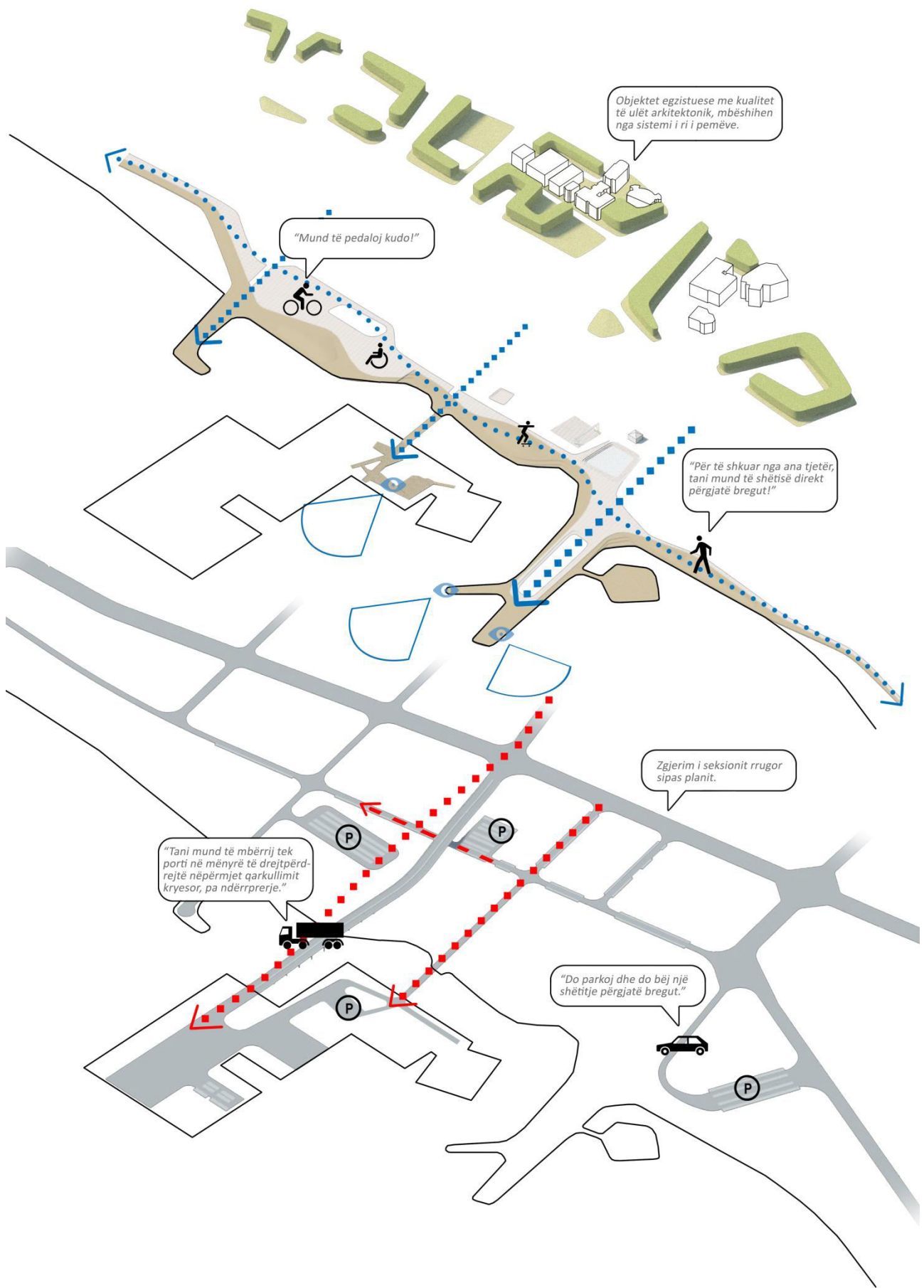

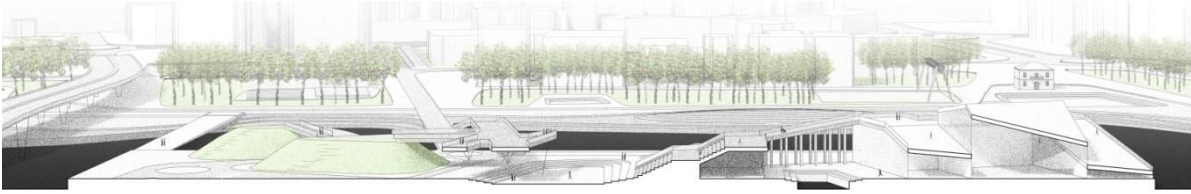

Prandaj, projekti fokusohet në dy tema kryesore: aksesit dhe marrëdhënia me ujin. Vendimi kryesor është zhvendosja e Portit drejt ujit. Ky veprim liron këtë zonë nga Porti dhe krijon mundësi për të modeluar vijën e rebregdetare në një sistem të ri hapësirash fluide dhe të vazhdueshme në marrëdhënie të ngushtë me ujin.

Zgjatja e aksit kryesor të qytetit kthehet në hyrjen kryesore të kësaj zone dhe sjell banorët deri në brëndësi të ujit ku më në fund mund të admirojnë pamjen madhështore të gjirit të Vlorës. Muzeu është tashmë objekti i parë ikonik që vizitoritakon kur hyn në zonë, por edhe boshti virtual që organizon hapësirat që vazhdojnë në të djathtë dhe në të majtë të vijës bregdetare.

Zgjidhja e re urbane e kësaj pjese të vijës bregdetare, më në fund i lejon qytetit të reflektohet në ujë dhe bëhet pikënisja nga ku qyteti i Vlorës hedh bazat për të ardhmen e saj turistike dhe urbane.

Cili është qëllimi i projektit?

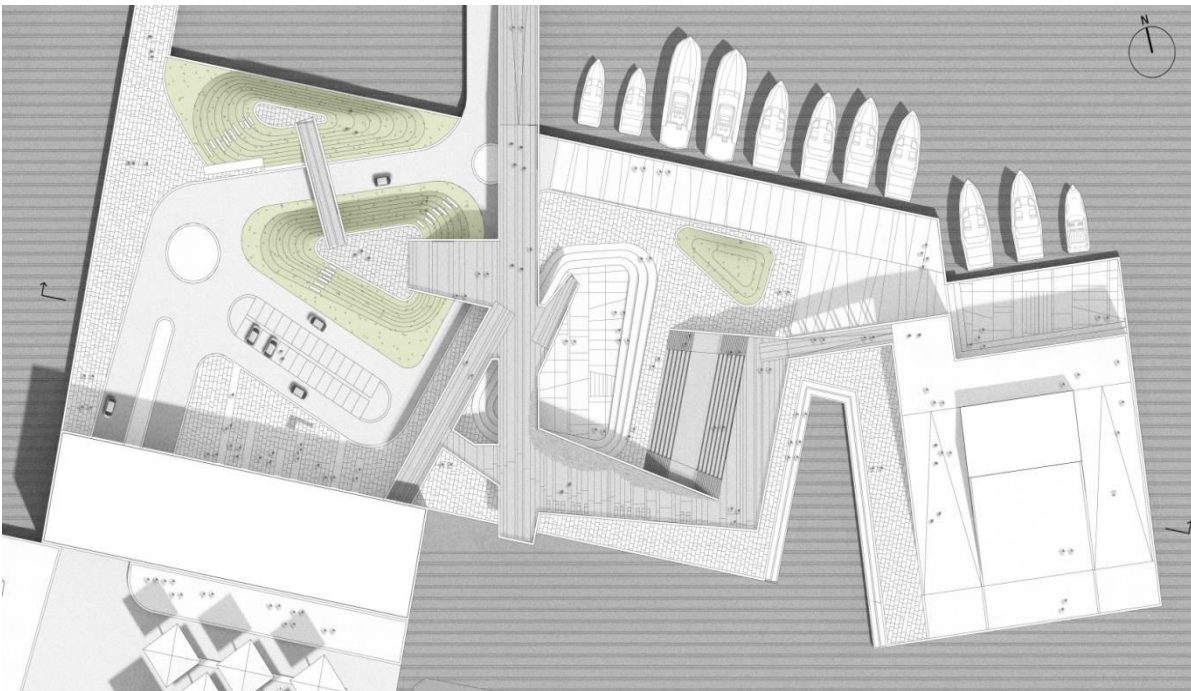
Për të gjitha arsyet e përmendura më lart, nevoja për një zgjidhje të re urbane të kësaj pjese të vijës bregdetare të qytetit të Vlorës është më e domosdoshme se kurrë, duke parë rëndësinë e saj në zhvillimin urban të qytetit dhe në imazhin turistik të tij.

Pra qëllimi i projektit, është hulumtimi i kësaj zgjidhjeje e cila do ti përgjigjet të gjitha problematikave dhe do të hedhe bazat për një rimëkëmbje urbane strukturore të qytetit.

Programi mbi të cilin mbështetet dhe idetë që konkretizon projekti.

Programi: *studim urban/ rimëkëmbje urbane*

-Idetë: Projekti shqyrton marrëdhënien mes qyteteve dhe ujit, duke hulumtuar mjetet dhe strategjitë për rimëkëmbjen urbane të vijave bregdetare, ku infrastrukturat si portet mund të bashkëjetojnë me mjedisin pa qenë një pengesë.

Originaliteti i propozimit dhe risia që sjell në jetën shoqërore të qytetit.

-Originaliteti:

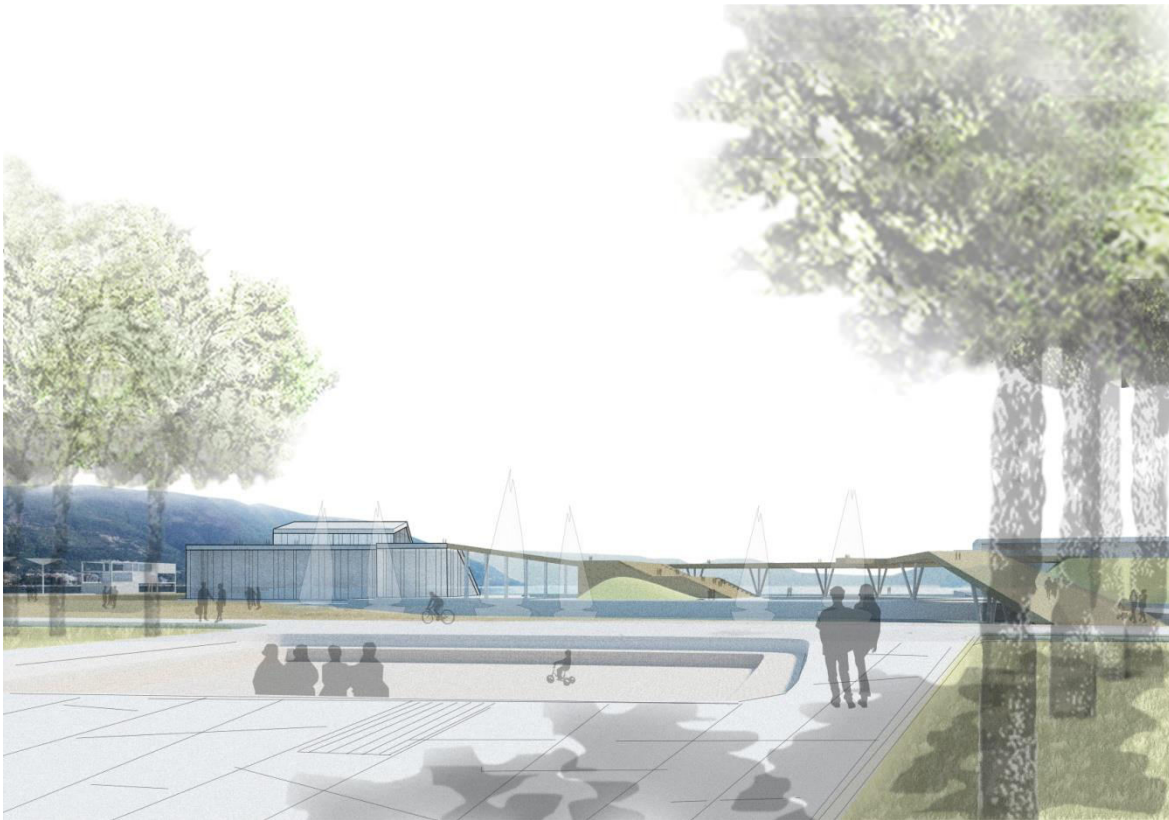
Nga ana e teorisë urbane, studimi pretendon të ketë karakterin e nje mozaiku, ku mënyra sesi dhe se ku jane të vendosur fragmentët e tij dhe raportet që krijojnë midis tyre janë shumë herë më të rëndësishëm sesa fragmentët në vetvete. Pra nje studim strategjik, jo thjesht arredim urban.

E rëndësishme është struktura, sepse zonat e ndryshme të projektit mund të jenë projekte më vete, dhe të projektohen e ndërtohen në kohë sipas nevojave.

-Risia:

Risia më e madhe për banorët e Vlorës mendoj se është fakti që më në fund mund të shijojnë pejsazhin e mrekullueshëm të gjirit, një frymëmarrje që i mundëson të shkojnë deri në brendësi të ujit dhe të kenë një hapësirë urbane të denjë për të zhvilluar dhe ushtruar aktivitetet e tyre në kohë. Terminali i ri i pasagjerëve më në fund u ofron kushtet për një shërbim të duhur turistik dhe infrastrukturor.

Po ashtu, Tregu i ri i Peshkut, do krijonte kushtet e duhura për zhvillimin e këtij aktiviteti për peshkatarët dhe shfrytëzimin nga qytetarët.

Aktualiteti, efektshmëria dhe mundësia e realizimit të projektit.

aktualiteti: përgjigja e pyetjes 1

efektshmëria: efektet janë ekonomike, turistike, urbane, sociale.

realizimi: duke parë nevojën urgjente për zgjidhjen e kësaj nyjje strategjike të qytetit, realizimi duhet të jetë parësor dhe prioritar mbi të gjithë projektet e tjera.

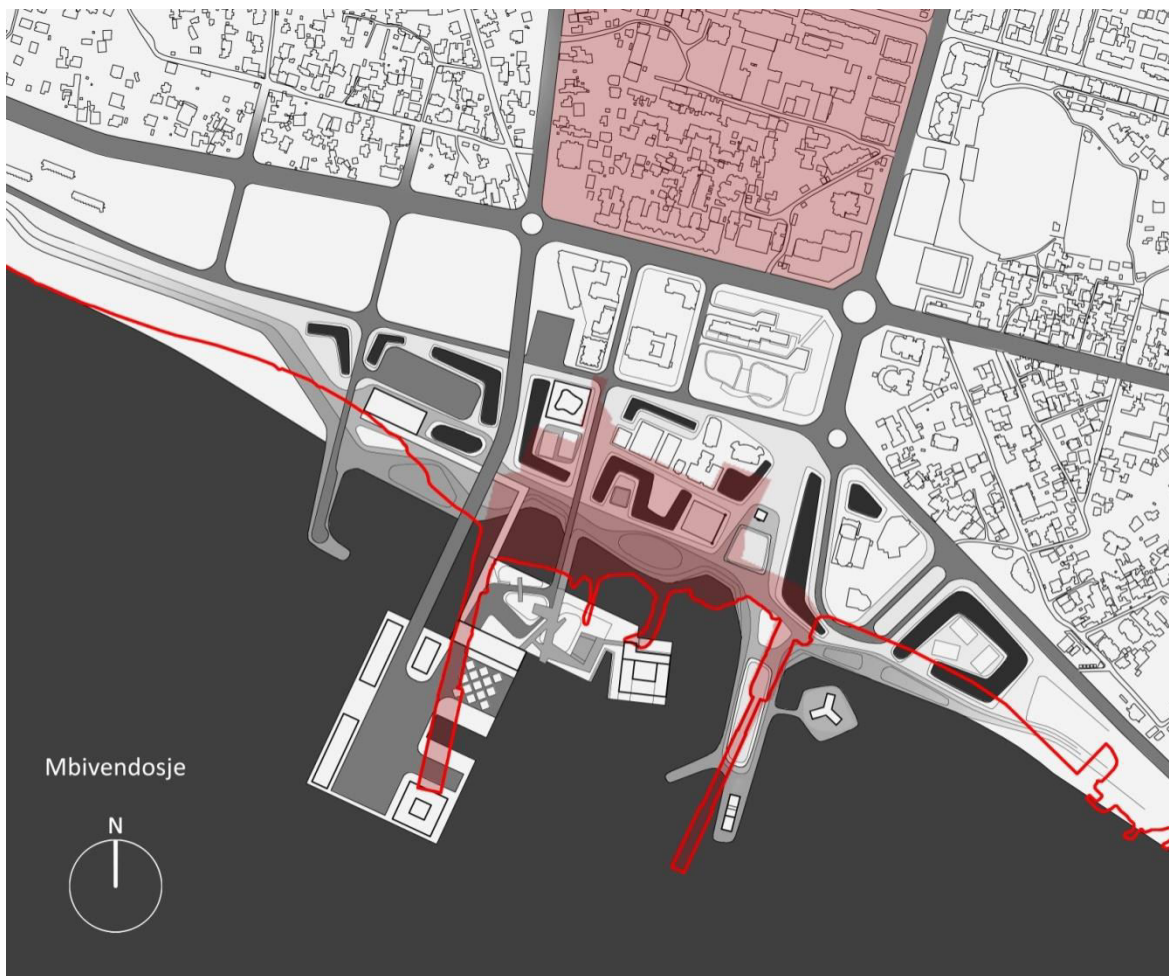
Ndikimi hapësinor dhe mjedisor në strukturën urbane egzistuese.

hapësinore: frymëmarrje, vazhdimësi, akses, hapësira fluide të pandërprera dhe të mëdha

mjedisore: rimëkëmbje infrastrukturale

Ndikimi ekonomik i pritshëm nga realizimi i projektit.

Në këtë fazë, ndikimi ekonomik nuk është i matshëm në sasi, por mund të thuhet me bindje të plotë se rimëkëmbja urbane e kësaj zone do të sillte të ardhura shumë të mëdha nëpërmjet ripërtëritjes së turizmit bregdetar dhe transportit të pasagjerëve anë të Portit të ri dhe Terminalit të ri. Shumë vende pune do të hapeshin për realizimin e projektit duke krijuar një rritje të konsiderueshme tek ekonomia lokale.

Grupet përfituesedhe impakti në promovimin e vëmprimtarive turistike.

grupet përfituese: të gjithë qytetaret e Vlorës

impakti: është i qartë tashmë impakti turistik që prodhon rimëkëmbja urbane e kësaj pjese të vijës së bregdetit

Mbështetja në trashëgiminë kulturore, si element themeltar i promovimit të turizmit.

Muzeu është një nga elementet më të rëndësishëm të projektit. Ai tashmë objekti i parë ikonik që vizitatori takon kur hyn në zonë, por edhe boshti virtual që organizon hapësirat që vazhdojnë në të djathtë dhe në të majtë të vijës bregdetare.

Niveli i vlerave arkitektonike dhe estetike i arritur në projekt.

Edhe pse niveli arkitektonik dhe estetik janë elementë goxha subjektiv, por objektivisht projekti ka synuar të prodhojë hapësira urbane me jo shumë elementë dekorues ku mund të bëhen ndërhyrje me struktura provizore për të zhvilluar aktivitete të ndryshme.

